

kultura
dla
klimatu

Przewodnik

Przewodnik

kultura
dla
klimatu

Czy wiesz, że przeciętna instytucja kultury zużywa 400 ryz papieru rocznie? To ok. 30 drzew średniej wielkości. Nie drukuj Przewodnika, czytaj go na komputerze lub czytniku offline!

Przewodnik „Kultura dla Klimatu” ma na celu wsparcie praktyków i praktyczek kultury we wprowadzaniu proekologicznych zmian w obszarze ich działalności.

Porady w naszym przewodniku pisane są z perspektywy instytucji kultury, czyli najbardziej rozbudowanych form organizacji. Poruszamy się tu zarówno po tzw. obszarach miękkich, jak i tych twardych, kreatywnych i relacyjnych, administracyjnych i budżetowych – starając się jak najpełniej objąć działania prowadzone w kulturze. Mamy nadzieję, że dzięki przyjęciu wielopoziomowej perspektywy i uwzględnieniu różnych pól aktywności, z łatwością odnajdą tu ważne dla siebie wskazówki nie tylko pracownicy i pracowniczki instytucji, lecz także działacze i działaczki nieformalnych organizacji kulturalnych czy niezależni twórcy i niezależne twórczynie.

Staramy się podchodzić do tematu ekologii kultury całościowo. Nasz przewodnik nie kończy się na opisie klasycznie rozumianych „praktyk ekologicznych” (takich jak segregacja śmieci, oszczędzanie energii, powtórne użytkowanie materiałów). Praktyki te stanowią dla nas jeden z elementów szerszego modelu ekologii kultury, w którym postrzegamy instytucję jako organizm złożony z powiązanych ze sobą obszarów – zależnych od siebie i wzajemnie się przenikających. Też jako organizm, stanowiący część większego ekosystemu.

Obszary ekologii kultury, które omawiamy w przewodniku, dotyczą zarówno aspektów technologicznych (BUDYNEK, TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE), wpływu codziennych zachowań na środowisko (PRAKTYKI CODZIENNE, WPŁYW NA ŚRODOWISKO), wprowadzania ekologicznych formatów działania w realizowanych projektach kulturalnych (PRODUKCJA: MATERIAŁY, PRODUKCJA WYDARZEŃ), odpowiedzialności za zdrowy organizm zespołu (PRACOWNICZKI I PRACOWNICY), spójnej kooperacji z zewnętrznymi podmiotami (FINANSE, EKOETYKA WSPÓŁPRACY), odpowiedzialności za otaczający nas ekosystem (DOBRE SĄSIEDZTWO, PRZYRODA), a także rzecznictwa w sprawie klimatu i budowania postaw (PROGRAMOWANIE, KOMUNIKACJA I PROMOCJA, POLITYKA INSTYTUCJI), potencjałów organizowania się i współpracy (ZIELONE ZESPOŁY, PARTNERSTWA I KOALICJE) czy wzmocnienia wewnętrznej autorefleksji i systematycznej ewaluacji (AUDYT).

Przewodnik prezentuje stan wiedzy z początku 2021 r. W miarę pojawiania się nowych danych i informacji będziemy starać się aktualizować poszczególne jego fragmenty. Choć jako autorki przewodnika próbowaliśmy sięgać po różnorodne przykłady, to jednak ponieważ ważymy i pracujemy w Warszawie (i w sposób naturalny warszawskie doświadczenia są nam najbliższe), może to ujawniać się w nadreprezentacji stołecznych przykładów. Dlatego liczymy na informacje o innych inicjatywach, które pozwolą nam stale uzupełniać ten wspólny zasób wiedzy.

Pół potrzebnych działań na styku ekologii i kultury jest bardzo dużo, może więc się wydawać, że jest to zadanie trudne i złożone. Ciągłe żywy pozostaje też mit, że ekologia musi być droga. Tak naprawdę jednak wiele rozwiązań to rzeczy proste, polegające w dużej mierze na zmianie nawyków. Nie bez powodu „pierwszy krok” w naszym przewodniku – który obejmuje przykłady drobnych transformacji, leżących naprawdę w zasięgu ręki – zawiera najwięcej rekomendacji. Ekologizacja kultury nie oznacza też nienagannego wprowadzania wszystkich zmian od zaraz. Warto zacząć od tych, na które mamy bezpośredni wpływ, by następnie sukcesywnie wdrażać kolejne.

W zbiorowym działaniu widzimy szansę na realną, systemową zmianę modelu funkcjonowania kultury i – co za tym idzie – wspólną odpowiedź na wyzwania kryzysu klimatycznego i ekologicznego. Kultura dla Klimatu razem może więcej.

Jak korzystać z przewodnika?

Jeśli chcesz przeprowadzić systematyczną (i systemową) zmianę, obejmującą całą organizację, wybierz obszar, który Cię interesuje i rozpocznij od kroków najprostszych, by w kolejnych etapach przejść do działań bardziej skomplikowanych. W ramach każdego obszaru proponujemy zasadę od 1 do 3 kroków:

KROK 1 – Jak zacząć wprowadzanie zmian w Twojej organizacji. Ten etap wymaga Twojego zaangażowania w autodiagnozę miejsca pracy, ale nie wymaga pomocy eksperckiej ani nakładów finansowych. Wszystkie kroki na tym poziomie możesz wykonać własnymi siłami.

KROK 2 – Ten etap obejmuje wdrażanie zmian, które wymagają więcej czasu. Wiąże się z przeformatowaniem niektórych rozwiązań funkcjonujących w organizacji, w tym decyzji i zmian dotyczących procedur, małej infrastruktury, materiałów czy sprzętu, ale także strategii działania w poszczególnych obszarach. Może pociągać za sobą konieczność przeprowadzenia konsultacji eksperckich i w niektórych przypadkach pewnych nakładów finansowych.

KROK 3 – Trzeci etap obejmuje działania systemowe, wdrażanie przygotowanych wcześniej procesów i rozwiązań. Znajdują się tu też inicjatywy, które wymagają dużych zmian infrastrukturalnych i/lub dużych nakładów finansowych, i/lub zaangażowania większej liczby innych podmiotów.

Obszary

Praktyki codzienne	str. 5
Budynek	str. 10
Technologie informacyjno-komunikacyjne	str. 14
Przyroda	str. 18
Dobre sąsiedztwo	str. 22
Pracowniczk i pracownicy	str. 28
Zielone zespoły	str. 33
Produkcja: materiały	str. 35
Produkcja wydarzeń	str. 45
Komunikacja i promocja	str. 58
Audyt	str. 67
Wpływ na środowisko	str. 71
Partnerstwa i koalicje ekologiczne	str. 74
Programowanie	str. 79
Ekoetyka współpracy	str. 90
Finanse	str. 95
Polityka instytucji	str. 100

Praktyki codzienne

Instytucje kultury na co dzień tętnią życiem. Spotyka się w nich wiele osób z różnymi doświadczeniami i wiedzą. Skorzystaj z tego, planując prośrodowiskowe inicjatywy wśród pracowników i pracowniczek. Może się okazać, że w zespole są już osoby, które wprowadzają zmiany w mniej formalny sposób. Instytucja może wspierać proekologiczne działania m.in. poprzez edukację – czyli informowanie osób zatrudnionych o dostępnych rozwiązaniach (takich jak picie kranówki) oraz o wprowadzanych zmianach (np. bazie materiałów biurowych dla różnych działów). Instytucja ma także wpływ na praktyki codzienne. Dotyczy to przede wszystkim ekologicznego łańcucha dostaw, zielonych przetargów i zakupów ekologicznych produktów.

KROK 1

Na tym etapie skup się przede wszystkim na minimalizacji zużycia zasobów, wyborze zrównoważonych środków transportu i edukacji wewnątrz instytucji.

Ekologiczny potencjał pracowniczy

Warto przyrzeć się już istniejącym prośrodowiskowym zachowaniom pracowniczek i pracowników. Być może w zespole są osoby, które z własnej inicjatywy edukują innych o prawidłowej segregacji śmieci, dzielą się wiedzą na temat materiałów z recyklingu albo interesują się ekologicznymi praktykami w zarządzaniu czasem pracy. Dobrze jest się więc zorientować, w których obszarach możesz skorzystać z doświadczenia pracowniczego. Inspiracja płynąca z codziennych praktyk jest dobrym początkiem do wprowadzania bardziej złożonych procesów (zobacz także: ZIELONE ZESPOŁY, str. 33).

Edukacja ekologiczna

Wiedza, zainteresowania i umiejętności ludzi z zespołu są niezwykle cenne w rozpowszechnianiu dobrych praktyk ekologicznych. Ważne narzędzia edukacyjne stanowią klarowne instrukcje i zalecenia, ale też zapewnienie niezbędnej infrastruktury. Przykładowo: jeżeli chcecie zacząć pić kranówkę, ustalcie to z całym zespołem, a także zapewnijcie karafki i szklanki. Odpowiednią segregację śmieci wesprzyj infografikami z przykładami, co i dokąd powinno trafić. W niektórych instytucjach usuwa się kosze z poszczególnych pomieszczeń i ustawia je w tych miejscach, w których jest przestrzeń na kilka kubłów do segregacji. Instrukcje lub zachęty dotyczące zrównoważonych sposobów korzystania z zasobów warto umieszczać w widocznych miejscach. Należy także wspierać powstawanie wewnętrznych kółek samokształceniowych, w ramach których pracownicy i pracowniczki mogą dzielić się wiedzą na temat ekologii (zobacz także: PRACOWNICZKI I PRACOWNICY, str. 28; ZIELONE ZESPOŁY, str. 33).

Wyłączanie nieużywanych sprzętów

Zawsze wyłączaj wszystko, czego nie używasz, i nie zostawiaj urządzeń elektrycznych podłączonych do gniazdka w trybie czuwania. Korzystaj z listew, do których można podpinąć urządzenia. W ten sposób nie będziesz musiał(a) wyłączać pojedynczych sprzętów.

Picie kranówki

W polskich miastach można pić wodę z kranu bez przygotowania. Zazwyczaj niepotrzebny okazuje się nawet filtr – zgodnie z normami Unii Europejskiej woda z kranów jest wielokrotnie filtrowana. Bywają jednak osoby oporne w tej kwestii. Niektórym woda z kranu nie smakuje (rozwiązaniem może być dodanie mięty czy cytryny), bywa też tak, że zły stan rur sprawia, iż woda okazuje się niezdatna do picia (wówczas niezbędne jest pozostawienie filtrów). Zachęcaj uczestników i uczestniczki organizowanych wydarzeń do przynoszenia ze sobą wielorazowych butelek. Upewnij się też, że mają łatwy dostęp do wody. Zadbaj o to, by butelki wielorazowe były dostępne w sprzedaży na miejscu. Jeśli konieczna jest woda butelkowana – to w szklanych butelkach (zobacz także: BUDYNEK, str. 10; TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE, str. 14).

Kontrolowanie temperatury

Warto zadbać o to, żeby pomieszczenia nie były przegrzane. Przydatne jest umieszczenie termostatów na grzejnikach, ale należy pamiętać, żeby ich nie zastaniać ani nie zakrywać. Przy krótkim i regularnym wietrzeniu nie trzeba zamykać zaworów grzejnikowych. Powinno się to robić w sytuacji, kiedy okna są uchylane na dłużej, ponieważ ciepło wydostaje się wtedy na zewnątrz. Podobna zasada dotyczy klimatyzacji. Kiedy włączacie klimatyzację, zamykajcie wszystkie okna. Pracowniczki i pracownicy powinni zostać poinformowani o optymalizowaniu działania klimatyzacji lub odpowiednie ustawienia należy wprowadzić odgórnie. System klimatyzacyjny wymaga także regularnych przeglądów – w innym bowiem wypadku pobiera więcej energii, niż powinien.

Właściwe oświetlenie

Staraj się wykorzystywać światło naturalne tam, gdzie to tylko możliwe, oraz dopasować jego natężenie do charakteru wykonywanej pracy. Czasami potrzebujesz oświetlenia punktowego (np. do czytania), a niekoniecznie ogólnego. Na energooszczędność systemu oświetleniowego wpływa także jego konserwacja. Zadbaj więc o jego regularne czyszczenie.

Redukcja odpadów

Warto przyjrzeć się wykonywanym zakupom oraz odpowiedniej segregacji śmieci. Należy przy tym zadbać o świadomy wybór produktów pod kątem ich opakowania. Zazwyczaj oznacza to, że im mniej opakowania – tym lepiej. Ewentualnie pozostaje wybór opakowania wielokrotnego użytku albo z materiałów recyklowanych. Wybieraj produkty, których można ponownie użyć, i umieszczaj je w odpowiednich pojemnikach.

Ograniczenie zużycia plastiku

Działania w tej kwestii mogą wspierać takie praktyki jak picie wody z kranu w szklankach, a nie z plastikowej butelki. Warto zastanowić się nad całkowitym wycofaniem jednorazowego plastiku z organizacji. Można to zrobić na różne sposoby. Jednorazowy plastik jest używany często podczas cateringów. Warto więc przyjrzeć się alternatywnym rozwiązaniom, takim jak korzystanie z naczyń i sztućców wielokrotnego użytku. Jeśli już musisz użyć „jednorazówek”, wybierz te wykonane z materiałów kompostowalnych (z trzciny cukrowej, kukurydzy) lub – w dalszej kolejności – biodegradowalnych (z otrębów, drewna, papieru; zobacz także: PRODUKCJA WYDARZEŃ, str. 45; PRODUKCJA: MATERIAŁY, str. 35).

Ograniczenie zużycia papieru

Wprowadź odgórnie domyślne ustawienia drukarek dla całej instytucji: druk dwustronny, odcienie szarości, nasycenie 80%. Niektórych materiałów papierniczych można użyć wielokrotnie – należą do nich m.in. koperty, częściowo zadrukowane kartki czy karteczki post-it.

Ręczniki papierowe albo suszarki do rąk

Żadne z tych rozwiązań nie jest idealne. Z ręczników korzysta się jednorazowo, ale suszarki także zużywają zasoby. Wszystko zależy od sposobu produkcji prądu, jego poboru oraz sposobu utylizacji odpadów. Jeżeli w instytucji nadal używa się ręczników papierowych, warto wybierać te, które pochodzą z recyklingu. Pamiętaj, że gdy są one zabrudzone, trafiają do odpadów zmieszanych, a więc nie ma możliwości ich ponownego wykorzystania. W miejscach, w których udostępnia się ręczniki papierowe, powinna się pojawić informacja, że do wytarcia dłoni wystarczy jeden arkusz. Suszarki, które osuszają ręce poprzez nieogrzane powietrze (w ciągu 12 do 20 sekund) i pobierają mniej prądu (około 1,5 kW zamiast 2,4 kW), to zdecydowanie bardziej zrównoważony wybór niż ręczniki.

Jadłodzielnia

Pomysły na dzielenie się jedzeniem mogą się przejawiać w bardzo zróżnicowany sposób. Należą do nich jadłodzielnie. Są to lodówki lub szafki zakładane w ogólnodostępnych miejscach. Na pojemnikach z jedzeniem powinna być informacja o terminie przydatności.

Baza materiałów biurowych

Warto dzielić się materiałami, a nie kupować osobne zestawy do pracy dla każdego działu. Pamiętaj, żeby korzystać z nich w racjonalny sposób.

Zrównoważony transport

Można go praktykować na różne sposoby: dojazd do pracy rowerem czy komunikacją publiczną albo podwożenie się samochodami. Podróże służbowe odbywają się czasami za pomocą własnych lub wynajętych aut. Można się zastanowić nad różnego rodzaju zachętami dla pracowników i pracowniczek, tak aby decydowali się na korzystanie ze zrównoważonego transportu. Warto też zdefiniować, jakie podróże można odbywać jakimi środkami – np. że krajowe podróże służbowe nie obejmują lotów, natomiast liczba lotów międzynarodowych w ciągu roku nie może przekraczać ściśle określonego limitu.

KROK 2

Na tym etapie wspieraj zachowania ekologiczne, organizując zielone przetargi z kryterium środowiskowym, promując spółdzielczość oraz kupując ekologiczne usługi i produkty. Pozwala to na ograniczenie śladu węglowego instytucji poprzez wpływ na łańcuch dostaw. Przygotowując Specyfikację Istotnych Warunków Zamówienia (SIWZ), warto rozważyć wpisanie takich punktów jak: potwierdzenie złożenia sprawozdań środowiskowych, wykorzystywanie materiałów z recyklingu i/lub ekologicznych, kryteria środowiskowe (np. w jaki sposób firma zmniejsza ślad środowiskowy), bieżące śledzenie rozwiązań równoważonych i niezwłoczne informowanie klienta o ich wdrożeniu. Podczas opracowywania SIWZ należy także zwrócić uwagę na inne cele związane ze zrównoważonym rozwojem – np.: stabilność

zatrudnienia w firmie (umowy o pracę) czy zapewnianie równych szans (opis zespołu, polityka wynagrodzeń). Przykład takiego przetargu znajdziesz w Biuletynie Informacji Publicznej Zachęty – Narodowej Galerii Sztuki.

Ograniczenie zużycia wody

Korzystanie ze zmywarki pozwala zmniejszyć zużycie wody minimum trzykrotnie w porównaniu z myciem ręcznym.

Listwy do wyłączania urządzeń z trybu stand-by

Urządzenia pozostawione w trybie czuwania pobierają energię elektryczną. Zaleca się więc podłączanie sprzętów do jednej listwy, którą można wyłączyć pojedynczym gestem. W komputerach warto dodatkowo korzystać z funkcji oszczędzania energii.

Wielofunkcyjne sprzęty

Warto zainwestować w sprzęt, który posiada kilka funkcji naraz – np. drukarka, kopiarka i skaner w jednym.

Ekologiczne środki czystości

Wybieraj produkty z certyfikatem EU Ecolabel lub te oparte na naturalnych składnikach, nietestowane na zwierzętach. Warto zwrócić uwagę na ekologiczne opakowanie – powinno ono być duże, zrobione z tworzywa z recyklingu lub do ponownego przetworzenia (np. szklane) i nadawać się do ponownego uzupełnienia. Ekologiczne środki czystości są często droższe, dlatego można wprowadzać je stopniowo. Może się okazać, że to dobry moment na weryfikację dotychczasowych obowiązków firmy sprzątającej. Pewnym rozwiązaniem jest np. decyzja o sprzątaniu biura rzadziej, za to naturalnymi środkami.

Ekologiczne opakowania

Głównym celem opakowania jest ochrona produktu – powinno ono więc być stosunkowo trwałe. Papierowe opakowania mogą być wielokrotnie wykorzystywane. Jeżeli planujesz zakup nowych, wybierz papier z recyklingu. W przypadku przesyłek wymagających zabezpieczenia przed wilgocią użyj plastikowego opakowania z recyklingu. Poinformuj też odbiorcę, że może ono zostać użyte ponownie. Jako materiał wypełniający mogą służyć np. skropak czy wypełnienia papierowe zamiast tworzyw sztucznych. Unikaj opakowań wykonanych z różnych materiałów – takich jak folia bąbelkowa i papierowa koperta. Trudno je od siebie oddzielić, a przez to też ciężko się je segreguje. Staraj się także nie używać tzw. plastików oksydegradowalnych – produkowanych z ropy i rozkładających się na miniaturowe cząsteczki plastiku, które przedostają się do źródeł wody. Szkodzą one bowiem nawet bardziej niż zwykłe plastiki. Jeżeli nie wiesz, jakie opakowanie wybrać, szukaj tych z certyfikatami: FSC, PEFC, SFI (zobacz także: EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90).

Ekologiczny papier

Może to być papier niebielony, niechlorowany albo taki z recyklingu, pochodzący z odpowiedzialnych plantacji czy z odpowiednim certyfikatem (zobacz także: EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90). Warto wykorzystywać papier o możliwie niskiej gramaturze.

Zrównoważony transport

Zamontuj niedaleko budynku stojaki na rowery i zgłoś zapotrzebowanie na stację rowerów miejskich.

KROK 3

Na tym etapie ważne są działania systemowe, które będą wspierać prośrodowiskowe zachowania.

Cyfryzacja dokumentów

W instytucjach wytwarza się i przechowuje dużą liczbę dokumentów. Elektroniczny Obieg Dokumentów (EOD) – system informatyczny do zarządzania obiegiem zadań oraz pism – umożliwia oszczędność czasu, materiałów oraz pieniędzy. Dzięki niemu łatwiej jest np. odnaleźć potrzebną umowę czy kontrolować ścieżki przekazywania konkretnych dokumentów. EOD usprawnia także komunikację między pracownikami i pracowniczkami. Korzystając z takiego systemu, nie zużywasz dużej ilości papieru i tonerów. Warto pamiętać, że obsługa EOD wymaga odpowiednich kompetencji cyfrowych oraz zakupu specjalnego oprogramowania. System ten może być rozszerzony o Elektroniczną Skrzynkę Podawczą (ESP). Najbardziej popularną w Polsce jest platforma ePUAP, wykorzystywana w sektorze publicznym. Warto pamiętać, że samo wprowadzenie EOD nie jest równoznaczne z działaniem proekologicznym¹. Decyzja o wdrożeniu takiego systemu powinna się wiązać z optymalizacją zużycia energii w instytucji. Warto też zaopatrzyć się w energooszczędne sprzęty (od komputerów po serwery) oraz zoptymalizować działanie sieci poprzez konsolidację serwerów lub wykorzystanie „chmury” (zobacz także: TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE, str. 14). Ponadto działanie serwerowni powinno być zaprojektowane pod konkretne potrzeby danej instytucji – tak aby energia elektryczna była pobierana tylko wtedy, kiedy jest to konieczne. Warto zainwestować w dostawcę prądu pochodzącego ze źródeł odnawialnych.

Zrównoważony transport

Wspieraj transport niskoemisyjny i funkcjonalny. Twoja instytucja może wspierać osoby wybierające komunikację publiczną poprzez finansowanie biletów miesięcznych. Inne sposoby to: stworzenie udogodnień dla rowerzystek i rowerzystów w postaci miejsc parkingowych albo rowerowni, współfinansowanie stacji rowerów miejskich, zakup rowerów lub hulajnóg dla instytucji, zainstalowanie pryszniców i udostępnienie miejsc, w których można trzymać sprzęt oraz ubrania na zmianę. Wybór zrównoważonego środka transportu powinien być także brany pod uwagę podczas przewożenia obiektów, np. dzieł sztuki.

Zachęcanie do diety roślinnej

Nadmierne spożycie produktów odzwierzęcych odbija się na środowisku. Dieta jest indywidualnym wyborem każdej osoby i wpływa na nią wiele kwestii. Nie tylko nawyki, ale także potrzeby wynikające ze stylu życia czy stanu zdrowia. Dla zainteresowanych osób, które chciałyby się dowiedzieć czegoś więcej o diecie roślinnej można zorganizować prezentację dotyczącą tego tematu.

1. Drukowanie a elektroniczne dokumenty – ślad węglowy, 10.08.2020, https://carbonfootprintfoundation.com/drukowanie-a-elektroniczne-dokumenty-slady-weglowy/#o_nas, dostęp z dnia 18.04.2021

Budynek

Większość instytucji kultury mieści się w budynkach wtórnie zaadaptowanych. Jest wśród nich także architektura historyczna, wymagająca nadzoru konserwatorskiego. O zielonych budynkach można jednak mówić w kontekście nie tylko projektowania nowego obiektu, lecz także użytkowania. Polskie Stowarzyszenie Budownictwa Ekologicznego zwraca uwagę na to, że budynek zrównoważony to taki, który jest „oszczędny, komfortowy i stworzony z poszanowaniem środowiska naturalnego [...]. Na wszystkich etapach życia takiego budynku uwzględnia się metody oszczędzania zasobów naturalnych i dbania o środowisko”¹.

Przeanalizuj, w jaki sposób w Twojej instytucji zarządza się zasobami, i podejmij działania na rzecz optymalizacji zużycia energii i wody oraz zmniejszenia produkcji odpadów. Działania naprawcze mogą dotyczyć zarówno obsługi infrastruktury, jak i wyboru dostawców „zielonej energii”. Następnym krokiem jest ewentualna wymiana urządzeń na energooszczędne – o ile te, które posiadacie, są niesprawne. Można też zainwestować w infrastrukturę pozwalającą na produkcję energii odnawialnych. Zrównoważony budynek działa dobroczynnie na samopoczucie użytkowników i użytkowników – poprzez przestrzenie, w których komfortowo spędza się wspólnie czas. Jest również harmonijnie wkomponowany w otaczającą przyrodę oraz dostosowuje się do zmiennych warunków.

KROK 1

Głównym celem na tym etapie są praktyki oszczędnościowe w korzystaniu z wody, urządzeń ciepłowniczych, chłodniczych i elektrycznych.

Zmniejszenie zużycia wody

Można to osiągnąć dzięki korzystaniu z perlatorów, czyli nakładki zamontowanej u wylotu kranu lub prysznica, która napowietrza wylewającą się wodę, zwiększając objętość strumienia. Obecnie to rozwiązanie jest stosowane domyślnie, warto jednak sprawdzić zainstalowane w budynku baterie, szczególnie starsze modele. Perlator zmniejsza zużycie wody od 15% do nawet 60%. W oszczędzaniu wody pomocne są także podwójne przyciski przy spłuczce, które spłukują toaletę przy użyciu 3 lub 6 litrów wody. Ważne, żeby te oznakowania były widoczne. Jeżeli w organizacji nie ma wodomierzy, warto je zamontować.

Zmniejszenie zużycia energii

Wyłączaj sprzęty, których nie używasz. Nie zostawiaj urządzeń elektrycznych podłączonych do gniazdka w trybie czuwania. Korzystaj z listew, do których można podpinąć sprzęty. W ten sposób nie będziesz musiał(a) wyłączać pojedynczych urządzeń.

Kontrolowanie temperatury

Warto zadbać o to, żeby pomieszczenia nie były przegrzane. Można to zrobić chociażby przy pomocy czujników mierzących temperaturę. Bezpośrednie promieniowanie słońca na okna

1. Definicja zrównoważonego budownictwa ze strony Polskiego Stowarzyszenia Budownictwa Ekologicznego, <https://plgbc.org.pl/zrownowazone-budownictwo/definicja/>, dostęp z dnia 18.04.2021

ograniczysz poprzez stosowanie zewnętrznych osłon – typu markizy lub zewnętrzne rolety. Przydatne jest też umieszczenie termostatów na grzejnikach, należy jednak dbać o to, żeby ich nie zasłaniać ani nie zakrywać. Przy krótkim i regularnym wietrzeniu nie trzeba zamykać zaworów grzejnikowych. Powinno się to jednak robić w sytuacji, kiedy okna są uchylane na dłużej, ponieważ ciepło wydostaje się na zewnątrz. Podobna zasada dotyczy klimatyzacji. Kiedy ją włączasz, zamknij okna. Pracownicy i pracowniczki powinni zostać poinformowani o optymalizowaniu działania klimatyzacji lub należy odgórnie wprowadzić odpowiednie ustawienia. System klimatyzacyjny wymaga także regularnych przeglądów – w innym bowiem wypadku pobiera więcej energii, niż powinien.

Właściwe oświetlenie

Staraj się wykorzystywać światło naturalne tam, gdzie tylko jest to możliwe. Dopasuj też oświetlenie do charakteru wykonywanej pracy – czasami potrzebujesz punktowego (np. do czytania), a niekoniecznie ogólnego. Na energooszczędność systemu oświetleniowego wpływa także jego konserwacja. Zadbaj o jego regularne czyszczenie.

Odpowiednia selekcja odpadów i ich redukcja

Warto przyjrzeć się wykonywanym zakupom oraz odpowiedniej segregacji śmieci. Świadomy wybór produktów pod kątem opakowania można sprowadzić do zasady: im go mniej, tym lepiej. Ewentualnie pozostaje wybór opakowania wielokrotnego użytku albo z materiałów recyklowanych. Wybieraj produkty, których można ponownie użyć, i umieszczaj je w odpowiednich pojemnikach.

KROK 2

Na tym etapie rozważ podpisanie umowy z zielonym dostawcą energii oraz zakup odpowiedniego wyposażenia budynku, czyli urządzeń energooszczędnych i zmniejszających zużycie wody.

Energia ze źródeł odnawialnych

Podpisz umowę z dostawcą energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych.

Energooszczędny sprzęt

Taki sprzęt to urządzenia o wysokich standardach energetycznych. Najwyższa klasa energetyczna to A+++. Warto szukać na urządzeniach logotypów Energy Star – jest to program promujący produkty energooszczędne. Definiuje maksymalne pobory mocy w trybie pracy, czuwania i wyłączenia.

Czujniki ruchu

Dzięki czujnikom światło (np. energooszczędne żarówki) włącza się na określony czas po wykryciu ruchu. Dobrze się sprawdza w miejscach używanych często, ale krótko, takich jak klatki schodowe, korytarze oraz łazienki. Używanie czujników ruchu w kranach pozwala na ograniczenie zużycia wody.

Zbieranie deszczówki

Ze względu na zmiany klimatyczne coraz częściej pojawiają się intensywne ulewy, podczas których na 1 m² powierzchni może spaść kilkadziesiąt litrów wody. Jednocześnie znaczna

jej ilość nie wnika w glebę i nie zasila wód podziemnych. Biorąc pod uwagę te okoliczności, warto zbierać i magazynować wodę opadową w odpowiednich zbiornikach. Można ją potem wykorzystywać do różnych celów. Najprostszym z nich jest podlewanie roślin w budynku albo ogrodzie. Zbiorniki mogą też być podpięte pod system, który oczyszcza wodę i doprowadza ją do toalety. Można również zastanowić się nad założeniem ogrodu deszczowego. Utrzymuje on wodę w gruncie – nie odparowuje ona i reguluje temperaturę oraz wilgotność na danym terenie (obniża efekt „wyspy ciepła”). Ogród może być też elementem wodnego placu zabaw (zobacz także: PRZYRODA, str. 18).

KROK 3

Na tym etapie rekomendujemy zakup bardziej zaawansowanych elementów infrastruktury wspierającej energooszczędność budynków. Warto w nie zainwestować także ze względu na coraz bardziej rygorystyczne regulacje Unii Europejskiej związane ze standardem energooszczędności. Remontowane i nowo budowane budynki będą musiały się charakteryzować bardzo niskim zapotrzebowaniem na energię. Przy projektowaniu nowej siedziby warto zwrócić uwagę na następujące kryteria, przygotowane przez Polskie Stowarzyszenie Budownictwa Ekologicznego.

- Efektywne wykorzystanie zasobów, zwłaszcza nieodnawialnej energii i wody.
- Zapewnienie zdrowego i komfortowego środowiska dla użytkowników(-czek) budynku.
- Odpowiedzialność względem otoczenia i lokalizacji budynku.
- Elastyczność i możliwość readaptacji budynku oraz instalacji i urządzeń w budynku jako sposoby na ochronę zasobów i oszczędność.
- Zastosowanie systemów zarządzania budynkiem, monitorujących i sterujących urządzeniami oraz instalacjami w celu minimalizacji zużycia energii i innych zasobów.
- Minimalizacja ilości produkowanych odpadów i recykling.
- Unikanie toksycznych i innych szkodliwych emisji.
- Wykorzystanie do budowy materiałów przyjaznych dla środowiska, czyli spełniających m.in. jedno z kryteriów:
 - wykonane z materiałów recyklingowych, odpadów rolniczych,
 - przy ich produkcji nie są eksploatowane surowce naturalne,
 - przy ich wytwarzaniu, niszczeniu czy naprawie minimalizowane jest negatywne oddziaływanie na środowisko,
 - przy ich produkcji oszczędza się energię i wodę,
 - przyczyniają się do zdrowego i bezpiecznego środowiska wewnętrznego,
 - wyprodukowano je lokalnie.

Energooszczędna izolacja

Pozwala na ograniczenie strat ciepła i chroni przed przegrzaniem budynku. Może polegać na pogrubieniu termoizolacji albo zastosowaniu materiału o lepszej właściwości termicznej.

Energooszczędna wentylacja

Straty ciepła w budynku można ograniczyć poprzez grubość lub jakość izolacji, minimalizację mostków cieplnych albo poprzez odpowiednią wentylację. W wielu istniejących

budynkach wentylacja naturalna nie działa w odpowiedni sposób. Dlatego aby lepiej zarządzać jakością powietrza i temperaturą, warto zastanowić się nad wykorzystaniem wentylacji mechanicznej z odzyskiem ciepła. Pozwala ona na kontrolowany przepływ i nawiew powietrza do budynku, łącząc je z wymianą ciepła w centrali wentylacyjnej. Jej działanie można opisać na takim przykładzie: zimne powietrze zasysane z zewnątrz przechodzi przez wymiennik ciepła i ogrzewa się od zużytego powietrza usuwanego z wnętrza budynku.

Pompa ciepła

Jest to system wykorzystujący energię zgromadzoną w gruncie, pobierający ciepło z powietrza zewnętrznego lub wykorzystujący energię hydrotermalną. Pompa ciepła obniża emisję CO₂ i nie produkuje spalin. W budynkach nie ma palnego paliwa, a więc są one wówczas bezpieczne dla użytkowników i użytkowników. Pompy ciepła wymagają zasilania energią elektryczną – warto więc zwrócić uwagę na dostawców oferujących prąd ze źródeł odnawialnych.

Instalacja fotowoltaiczna

Pozwala na wytworzenie energii elektrycznej z promieniowania słonecznego – współpracuje np. z pompą ciepła, która wykorzystuje prąd wyprodukowany w ten sposób. Zaletą takiej instalacji jest fakt, że samodzielnie wytwarza się energię potrzebną do funkcjonowania budynku, dzięki czemu można obniżyć koszty eksploatacji.

System do wody szarej

Woda szara to woda ściekowa, która wytwarzana jest podczas codziennych czynności – np. kąpieli czy mycia naczyń. W ramach systemu jej odzyskiwania woda z umywalki, prysznicu czy zlewu przechodzi przez różne poziomy filtry – tak że może być ponownie używana. Można ją wykorzystać w zasadzie do wszystkiego – także do picia. Istotnym wyzwaniem jest jednak sposób jej filtracji. Wyniki badań o recyklingu szarej wody przeczytać można na stronie Cordis Europa.

Energooszczędna serwerownia

Modernizacja systemu klimatyzacyjnego może być przeprowadzona pod kątem wykorzystania ciepła z serwerowni do ogrzewania innych pomieszczeń. Nowoczesne systemy klimatyzacyjne umożliwiają także chłodzenie przy minimalnym zapotrzebowaniu na energię.

Zaawansowane systemy sterowania i automatyzacja systemu energetycznego

Pozwalają one ograniczyć zużycie w tych częściach budynku, z których nikt nie korzysta (albo mało kto), bądź zoptymalizować wytwarzanie, rozprowadzanie i emisję ciepła w budynku. Warto wziąć pod uwagę systemy: optymalizujące jakość powietrza w pomieszczeniach przy minimalnym zużyciu energii, obniżające temperaturę ciepłej wody użytkowej czy sterujące oświetleniem (poprzez przyciemnianie lamp w zależności od światła dziennego i stopnia użytkowania pomieszczenia). Ruch osłon przeciwsłonecznych kontrolujących ilość ciepła i światła dostarczanych do budynku także może zostać zautomatyzowany.

Kolor ścian

Przy planowanym remoncie można wybrać jasne i ciepłe kolory farb, które dobrze odbijają światło. Dają one wrażenie przestronności pomieszczeń i optycznie je powiększają.

Technologie informacyjno-komunikacyjne

Technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT) mogą pomagać w zmniejszeniu zużycia energii, a jednocześnie wpływać na eksploatację zasobów naturalnych. Świadome korzystanie z nich jest o tyle istotne, że to właśnie ten obszar przemysłu w największym stopniu kształtuje charakter pracy w kulturze. Technologie informacyjno-komunikacyjne są oparte na materialnych zasobach. Do produkcji komputerów potrzebne są konkretne metale, a do utrzymywania w gotowości serwerów konieczna jest energia (do zasilania) i woda (do chłodzenia infrastruktury).

Każda czynność wykonywana za pomocą technologii informatyczno-komunikacyjnych konsumuje energię. Według raportu organizacji Digital for Planet, który można znaleźć na ich stronie internetowej, ICT produkują 4% światowej emisji gazów cieplarnianych, czyli więcej niż przemysł lotniczy.

Samo uruchomienie komputera generuje emisję, podobnie jak wyszukiwanie informacji, które wydaje nam się nieodłącznym elementem codziennego życia. Jeśli chcesz sprawdzić, ile wynosi ślad węglowy najczęściej odwiedzanych przez Ciebie stron w sieci, zajrzyj na stronę Website Carbon Calculator. Wysyłamy i odbieramy 306 miliardów e-maili codziennie. Informacje są przechowywane na zewnętrznej infrastrukturze, a więc serwerach, które muszą działać 24/7. Do obsługi takiej liczby danych potrzebne są ogromne ilości energii i wody oraz zasoby naturalne niezbędne do wyprodukowania sprzętu. Serwery wymienia się co kilka lat, ale tylko ich niewielka część poddawana jest obróbce.

Świadome i zrównoważone korzystanie z technologii staje się więc kluczowe dla działań na rzecz klimatu. Dotyczy to wyboru dostawców usług internetowych, przeglądarek, aplikacji czy mediów społecznościowych. Promowanie alternatywnych rozwiązań jest o tyle ważne, że obszar technologii informacyjno-komunikacyjnych pozostaje obecnie zdominowany przez zaledwie kilka korporacji. W jaki zatem sposób możemy zmniejszyć emisje związane z korzystaniem z technologii komunikacyjno-informacyjnych?

KROK 1

Ekologiczne rozwiązania pozwalają ograniczyć zużycie energii, zmniejszyć emisję dwutlenku węgla oraz ilość odpadów poprzez wybór odpowiednich sprzętów i ich recykling. Technologie cyfrowe odpowiadają za podobną ilość globalnego CO₂ co przemysł lotniczy. Za Internetem stoi fizyczna infrastruktura działająca 24/7, która zasilana jest elektrycznością pochodzącą z paliw kopalnych. Najłatwiejsze do wprowadzenia działania prośrodowiskowe obejmują przede wszystkim: ekologię informacji, odpowiednia standardy związane z obsługą e-maili oraz właściwą utylizację sprzętu.

Ekologia informacji

Ekologia informacji to przede wszystkim adekwatność, czyli wybór narzędzi odpowiednich do założeń, żeby uniknąć tworzenia niepotrzebnych stron internetowych czy aplikacji. Jeżeli to możliwe, warto używać do wyszukiwania informacji telefonu, a nie komputera, ze względu na mniejszy pobór energii. Kolejnymi elementami ekologii informacji są dostępność i efektywność, czyli dopasowanie narzędzi do możliwości odbiorców. Wzrasta zagrożenie dezinformacją, dlatego coraz większe znaczenie ma dbanie o wiarygodność i weryfikowalność informacji, którymi operują pracownicy i pracowniczki oraz odbiorcy i odbiorczynie. W tym kontekście istotne jest także cyberbezpieczeństwo.

Dobre praktyki związane z wysyłaniem e-maili

- Wyczyść swoją skrzynkę e-mailową z niepotrzebnych subskrypcji newsletterów – np. za pomocą aplikacji Cleanfox.
- Załączaj do wiadomości tylko osoby, które rzeczywiście powinny ją otrzymać. Przygotuj treść uważnie, tak aby zawierała wyłącznie niezbędne informacje. Ogranicz liczbę wysyłanych wiadomości.
- W stopce e-maila umieść tekst zamiast zdjęcia. Możesz tam także dołączyć informacje o tym, aby nie drukować wiadomości, i porady dotyczące bardziej świadomego korzystania ze swojej skrzynki. Przykładowy komunikat: „Typowy e-mail jest odpowiedzialny za 4 g emisji CO₂. Jeśli posiada załącznik ze zdjęciem, potrzeba więcej przestrzeni do transmisji, więc jego cyfrowy ślad węglowy wzrasta do 50 g. Pod względem emisji wysyłka 65 e-maili jest ekwiwalentem przejechania 1 km samochodem”.
- Do szybkiej komunikacji staraj się korzystać z aplikacji szyfrującej treści, np. Signal. Możesz w niej zastosować ustawienia, które spowodują, że wiadomości zostaną usunięte po jakimś czasie, dzięki czemu nie będą zajmowały przestrzeni na serwerach.
- Znajdź dostawcę skrzynki e-mailowej spoza GAFAM (Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft)³. Brak odpowiednich regulacji sprawia, że duże korporacje IT cenzurują wolność słowa na własnych zasadach, wspierają obieg fake news, nietransparentnie zarządzają danymi użytkowników i użytkowniczek, dyktują swoje zasady funkcjonowania na rynku (np. wypuszczanie darmowych albo nisko płatnych produktów po to, żeby zdobyć monopol na rynku, a następnie podnieść ceny). Możesz wybrać któregoś z poniższych dostawców:
 - Kolab Now
 - Rise Up
 - Proton Mail
 - Green Net
 - Posteo
 - Canary Mail
 - Soverin
 - Ethical Mail

Dobre praktyki korzystania z Internetu

Przykładowe wyszukiwarki:

- Ecosia – korzysta z serwerów zasilanych energią odnawialną;
- DuckDuck – anonimizuje wyszukiwanie online;
- Startpage – chroni Twoje dane osobowe poprzez brak zewnętrznych trackerów i plików cookie;
- MetaGer – stworzona przez organizacje non profit, zasilana zieloną energią, szanuje prywatność użytkowników i użytkowników.

Przykładowe przeglądarki open source:

- Mozilla – najbardziej znana i popularna alternatywa;
 - Tor Project – umożliwia anonimowe poruszanie się po sieci.
 - Dodatkowo warto zwrócić uwagę na wtyczkę Snowflake, która umożliwia korzystanie z sieci osobom znajdującym się na obszarach objętych cenzurą; wyszukiwania z takich miejsc przechodzą przez serwery wolontariuszy, czyli osób, które posiadają tę wtyczkę.
 - Brave – kładzie duży nacisk na prywatność oraz optymalizację zużycia energii podczas przeglądania sieci;
 - Waterfox – przykładą wagę do ochrony prywatności;
 - Gexsi – produkt europejski, jest tzw. b-corpem.
-
- Zainstaluj w przeglądarce rozszerzenie Carbon Analyzer, żeby wiedzieć, ile energii zużywają najczęściej odwiedzane przez Ciebie strony.
 - Zoptymalizuj swoje aplikacje społecznościowe. Na początek wyłącz możliwość automatycznego odtwarzania wideo w tle.
 - Ściągaj playlisty i wideo na swój sprzęt. Strumieniowanie podcastów oraz muzyki bez podłączenia do Wi-Fi konsumuje sporą liczbę danych. Staraj się unikać streamingu wideo, nie słuchaj muzyki na YouTube.
 - Korzystaj z Wi-Fi zamiast sieci komórkowej 3G/4G. Ilość energii konsumowana przez Wi-Fi jest znacznie niższa.
 - Ustaw aktualizację aplikacji tylko w momencie podłączenia do sieci Wi-Fi.
 - Używaj platform do pracy online opartych na oprogramowaniu typu open source lub dziel z innymi instytucjami wykupiony dostęp do pozostałych platform.

KROK 2

Głównym celem jest obniżenie poboru energii elektrycznej poprzez konsolidację serwerów oraz używanie energooszczędnego sprzętu elektronicznego.

Konsolidacja serwerów oraz wykorzystanie „chmury”

Konsolidacja serwerów pozwala na maksymalne wykorzystanie fizycznych zasobów serwerowych poprzez stworzenie w obrębie jednego fizycznego serwera wielu wirtualnych systemów. Proces konsolidacji polega na zastąpieniu większej liczby serwerów, których moc obliczeniowa jest słabo wykorzystywana, przez mniejszą liczbę takich, których zasoby

dzięki wirtualnym serwerom są znacznie lepiej wykorzystywane. Można także skorzystać z „chmury”, czyli serwerów zewnętrznych. Dzięki takim rozwiązaniom oszczędza się nie tylko powierzchnię, lecz także energię i umożliwia się pełniejsze wykorzystanie możliwości obliczeniowych. Dostawca takich usług powinien w sposób transparentny informować o tym, skąd pobiera energię – tak jak zrobili to dostawcy ze Szwajcarii, o czym można przeczytać na stronie internetowej Data Center Light. Na stronie The Green Web Foundation znajdziesz zestawienie dostawców centrów danych zasilanych energią odnawialną.

Energooszczędny sprzęt

Są to urządzenia o wysokich standardach energetycznych. Najwyższa klasa energetyczna to A+++. Warto szukać na sprzęcie elektronicznym logotypów Energy Star. Jest to program promujący produkty energooszczędne, który definiuje maksymalne pobory mocy w trybie pracy, czuwania i wyłączenia. Energooszczędny sprzęt to także taki, który można naprawiać albo ma przedłużoną gwarancję.

Recykling sprzętu

Technologie ICT to również infrastruktura materialna. Odpowiedni recykling sprzętu pozwala na ponowne odzyskanie cennych metali, które mogą zostać wykorzystane przy produkcji nowych urządzeń. Utylizacja sprzętu w specjalnych przedsiębiorstwach polega także na odpowiednim czyszczeniu dysków pamięci.

KROK 3

Na tym etapie ważne jest myślenie systemowe, które dotyczy świadomego wyboru środowiskowych dostawców rozwiązań informatycznych. Energia konsumowana przez serwery, urządzenia sieciowe, systemy zasilania i chłodzenia cały czas wzrasta. Dlatego coraz bardziej popularne stają się ruchy GreenIT albo Green Data Center, działające na rzecz ekologizacji technologii ICT.

Świadomy wybór dostawców rozwiązań informatycznych

Współpracuj z firmami, które dążą do obniżenia swojego śladu węglowego oraz wykorzystują energię ze źródeł odnawialnych. Powinny one kontrolować łańcuch dostaw do produkcji własnych towarów, tak aby uniknąć nadmiernej eksploatacji przyrody i ludzi. The Green Web Foundation umożliwia sprawdzenie, czy strona internetowa jest hostowana przez centrum danych, które pobiera prąd pochodzący ze źródeł odnawialnych. Z kolei strona Website Carbon oblicza ślad węglowy strony internetowej. Zestawienie etycznych alternatyw dla wielu technologicznych produktów można znaleźć na stronie Ethical.

Przyroda

Wiele instytucji kultury posiada w swoim otoczeniu zieleńce, skwery czy nawet całe powierzchnie parkowe. Nawet jeśli Twoja organizacja formalnie nie jest zarządcą takiego terenu – spróbuj o niego zadbać lub stwórz kawałek zielonej przestrzeni wewnątrz budynku. Nowoczesne trendy w urbanistyce i planowaniu przestrzennym uwzględniają innych niż ludzie mieszkańców miast – starają się odpowiadać na ich potrzeby poprzez pielęgnację lub wręcz odwrotnie: zaniechanie pewnych działań w obszarze ich naturalnych siedlisk. Dbłość o przyrodę w mieście to też dbłość o lepsze warunki bytowe ludzkich mieszkańców.

KROK 1

Jeśli Twoja instytucja zarządza terenem zielonym, zwrócić uwagę na to, w jaki sposób jest ona pielęgnowana – także przez sąsiadów i sąsiadki. We wszystkich działaniach ekosystemowych zwracaj uwagę na to, co dzieje się obok, by wspomagać zmianę całościowo i rozszerzać obszar siedlisk dla zwierząt w mieście. Pierwszym krokiem byłoby po prostu zaniechanie niekorzystnych działań, tj. usuwania opadłych liści i drobnych gałęzi czy nadmiernego koszenia trawy.

NIEusuwanie opadłych liści i gałęzek

Przyjęto się w powszechnej opinii, że opadłe liście stanowią niepożądany element na obszarach zieleni publicznej i prywatnej – psują estetykę, uważane są też za siedlisko chorób i szkodników zagrażających roślinom. O ile wskazane jest usuwanie opadłych liści z pasów przylegających do jezdni, chodników, ścieżek czy alejek parkowych, o tyle wygrabianie ich pod koronami drzew i krzewów ma bardzo niekorzystny wpływ na kondycję gleby i tym samym drzewostanu. Jeśli jesteśmy zobligowani do usunięcia liści z pasów jezdnych i pieszych, warto wybrać narzędzia nieinwazyjne, tj. miotły czy grabie. Zebrane liście można pozostawić pod koronami drzew lub wrzucić do kompostownika. Umieszczanie ich w plastikowych workach (nawet biodegradowalnych) jest działaniem równie szkodliwym dla środowiska, jak i dla estetyki terenu. Rozkładające się liście stanowią naturalne źródło próchnicy i utrzymują dłużej wodę w glebie. Minimalny okres rozkładu liści w naszym klimacie wynosi trzy lata. Można ten proces przyspieszyć, stosując nawożenie organiczne (np. ze stworzonego wspólnie kompostownika). Ściółka i świeżo opadające liście zwabiają drobne zwierzęta – będzie to dla nich naturalna stołówka i miejsce, w którym spędzą zimę. Należą do nich m.in. chronione jeże europejskie i wszystkie gatunki ryjówek oraz wiele gatunków owadów.

Aby zwiększyć atrakcyjność terenu, można wprowadzić roślinność okrywową, cieniolubną, jak np. bluszcz pospolity czy paproć. Po okresie dwóch, trzech lat teren taki będzie praktycznie „bezobsługowy”, poza okresową kontrolą i ewentualnym usuwaniem siewek drzew. Poza tym większość z tych roślin to naturalny pożytek dla pszczół. Można też obsadzić grupy drzew krzewami, które zatrzymają liście w razie gwałtownych wiatrów, a przede wszystkim będą znakomitą siedliskiem dla ptaków oraz wielu gatunków drobnych ssaków i owadów. Dzięki temu zwiększy się bioróżnorodność terenu.

NIEkoszenie trawników

Trawnik, który będzie rzadziej przycinany – dłużej utrzyma wilgoć w podłożu i pozwoli na bytowanie w nim innych drobnych organizmów. Jest to szczególnie istotne latem, kiedy nadmiernie ostrzyżona trawa niemal natychmiast usycha. Odstania wówczas równie wyschnięte podłoże i przyczynia się – wraz z szybko nagrzewającą się infrastrukturą antropogeniczną (betonowe chodniki, asfaltowe jezdnie) – do zwiększenia temperatury powietrza w mieście.

Łąki kwietne

Alternatywą dla tradycyjnych trawników są łatwe w utrzymaniu, niewymagające regularnego nawadniania czy nawożenia łąki kwietne. Wystarczy skosić je raz, ewentualnie dwa razy w roku – najlepiej późnym latem lub jesienią. W mieście wzbogacają one bioróżnorodność, a głęboki i rozbudowany system korzeniowy wielu rodzajów dzikich kwiatów czyni je bardziej odpornymi na suszę i użyźnia glebę dzięki bakteriom żyjącym na korzeniach. Ponadto łąki kwietne stanowią wsparcie dla zapylaczy, takich jak trzmiele, motyle, pszczoły samotnice. Mogą zatem oszczędzić czas, energię i zasoby, jednocześnie przynosząc walory estetyczne. Więcej o walorach łąk kwietnych pisze na swojej stronie Fundacja Łąka.

Kompostowniki

Wiele polskich miast i gmin wprowadza kompostowniki w parkach. Są one też popularne wśród wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych. O tym, w jaki sposób wykonać kompostownik, możesz dowiedzieć się na stronie inicjatywy Bujna Warszawa.

Dbłość o dobrostan miejskich roślin i zwierząt

Kiedy organizujesz przedsięwzięcia w przestrzeniach zielonych, pamiętaj, by respektować ich pozaludzkich mieszkańców. Głośne dźwięki podczas plenerowych koncertów odstraszały wszystkie miejskie zwierzęta, szczególnie ptaki. Nadmierne oświetlenie (tzw. zanieczyszczenie świetlne w mieście) powoduje też zmianę cykli dobowych zwierząt. Realizując na terenie zielonym instalację przestrzenną, architekturę tymczasową, a nawet stawiając rzeźby czy obiekty, pamiętaj, by zbytnio nie ingerować w naturalną strukturę roślinną – raczej spróbuj się do niej dopasować.

KROK 2

Wspieranie lokalnych ekosystemów przyrodniczych (zieleńce, skwery, parki) czy tworzenie nowych (ogrody społecznościowe, ogrody permakulturowe) wymagają czasu (długość cykli rozwojowych roślin) oraz zaangażowania. Przy bardziej zaawansowanych działaniach korzystaj z fachowej wiedzy i doświadczenia botaników(-czek). Korzystaj z porad dostępnych na stronach internetowych organizacji promujących zielen w mieście, takich jak Fundacja Sendzimira, inicjatywa Bujna Warszawa czy lokalne Zarządy Zieleni lub Wydziały Ochrony Środowiska. Wspólnotowe działania ogrodnicze to doskonałe narzędzie aktywizacji, wspierania, motywowania, edukacji i uwrażliwiania różnego rodzaju grup odbiorców, ale też samych pracowniczek i pracowników.

Sadzenie i pielęgnacja młodych drzew

O zbawiennym wpływie drzew na klimat i zdrowie człowieka nie trzeba nikogo przekonywać. Należy jednak odpowiedzialnie podejść do działania, tak aby drzewko mogło prawidłowo się rozwijać. Wybierz odpowiednie miejsce (np. niezbyt blisko elewacji czy drogi, by system korzeniowy mógł się bezkolizyjnie rozrastać), przygotuj odpowiednio glebę i nawadniaj, odżywiaj i chroń przez pierwsze lata wzrostu. Warszawski Zarząd Zieleni opracował nawet autorski system sadzenia drzew w trudnych warunkach miejskich, takich jak trakty komunikacyjne, opisany w 9 krokach¹. Pozwala on na lepszą wentylację gleby. Dużą popularnością cieszą się w miejskich parkach treegatory, czyli dziurkowane worki wokół drzew, które umożliwiają powolne nawadnianie gleby, zapobiegając nadmiernemu wyparowywaniu wody.

Wykorzystanie wody opadowej – ogrody deszczowe i niecki retencyjne

Szansą na zagospodarowanie cennej deszczówki i zmniejszenie problemu podtopień na terenach zurbanizowanych są ogrody deszczowe, czyli szczelne zbiorniki w pojemniku lub w gruncie, które poprzez odpowiednio dobrane warstwy roślin, mieszanki ziemi z piaskiem, zatrzymują wodę opadową w krajobrazie, dodatkowo ją oczyszczając.

Fundacja Sendzimira na swojej stronie internetowej podaje szereg instrukcji, jak samemu stworzyć ogród deszczowy lub nieckę retencyjną, czyli łagodne zagłębienie w terenie, w którym czasowo gromadzi się woda opadowa (maksymalnie do 2 dni).

Ogrody społecznościowe

Zamiana skwerów i podwórek w grządki z warzywami ma w Polsce tradycję sięgającą II wojny światowej, kiedy to społecznicy pomagali mieszkańcom zakładać ogródki na dziedzińcach kamienic. Obecnie w Polsce funkcjonuje kilka setek ogrodów społecznych i wciąż pojawiają się nowe. Wiele instytucji i organizacji kultury decyduje się na tworzenie wspólnie ze swoimi odbiorcami ogrodów warzywnych. Jak zainicjować powstanie takiego ogrodu? Pomocą służą m.in. inicjatywa Bujna Warszawa⁶ czy publikacja Wrocławskiej Rewitalizacji spółka z.o.o. – Ogrody Społeczne. Więcej informacji znajdziesz także w Banku Dobrych Praktyk².

Miejskie ule

Pszczoty można hodować również w mieście – i nie tylko w ogrodzie! Pasieczyska są coraz bardziej popularne na dachach kamienic, uczelni, urzędów czy nawet galerii handlowych. W tym przedsięwzięciu warto skorzystać z pomocy doświadczonego pszczelarza, odpowiednio wybrać miejsce oraz matkę pszczołę o łagodnej rasie i rojliwości. Dzięki temu zadbasz o komfort pszczół oraz bezpieczeństwo okolicznych mieszkańców. Więcej dowiedzieć się możesz na stronie internetowej Pasieka 24.

KROK 3

Na tym etapie wsparcie miejskiego ekosystemu wymaga większych nakładów logistycznych, czasowych i finansowych. Niezbędna też będzie pomoc architektoniczna i botaniczna. War-

1. Nowatorskie rozwiązanie dla dobra drzew, 22.12.2020, <http://zzw.waw.pl/2020/12/22/nawatorskie-rozwiazanie-dla-dobra-drzew/>, dostęp z dnia 18.04.2021

2. E. Grotowska, H. Ruman, *Ogrody społeczne. Bank dobrych praktyk*, 2019, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/95443/9_wr_ogrodyspoleczne-book-1.pdf, dostęp z dnia 18.04.2021

to takie działania poprzedzić obserwacją i skonsultować pomysły z lokalną społecznością, by uwzględnić różnorodne potrzeby i perspektywy mieszkańców, także tych pozaludzkich.

Ogrody permakulturowe

Punktem wyjścia ogrodu permakulturowego jest idea uprawy roślin, które naturalnie występują w danym klimacie, i wykorzystanie surowców, które najlepiej służą środowisku naturalnemu. Ogród permakulturowy działa jak system naczyń połączonych, a każda jego część jest elementem łańcucha procesowego – woda deszczowa, kompost, gałęzie i kamienie do budowy zagonów. Więcej informacji o ogrodach permakulturowych w Polsce znajdziesz na stronie internetowej Permakultury czy Bujnej Warszawy.

Podłoża strukturalne zamiast asfaltu

Mając na uwadze zwiększenie przepuszczalności i zdolności retencyjnych gleby w mieście, zamiast asfaltu czy płyt chodnikowych można zastosować podłoże strukturalne bądź innego rodzaju utwardzoną nawierzchnię przepuszczalną (tj. nawierzchnie żwirowe, kamienne, trawiaste, ziemne). Warto rozważyć też usunięcie częściowo lub całościowo starego asfaltu i przeznaczenie większej przestrzeni do rozwoju roślinności, redukując ciągi komunikacyjne do niezbędnego minimum.

Systemy nawadniające

Warto zainwestować w dostosowane do krajobrazu systemy nawadniające, które będą rozprowadzać wodę opadową przez sieć kanałów, rowów, stawów i terenów podmokłych. Tak zaprojektowany park czy skwer stanie się z pewnością przyjemną przestrzenią rekreacji dla mieszkańców(-nek) i odbiorców(-czyń) instytucji. Podobnie przestrzeń placu zabaw dla dzieci można zaprojektować, używając do tego naturalnych surowców – kamieni, mchu, trawy.

Zielone dachy

Pokryte zielenią dachy i ściany budynków w mieście skutecznie zatrzymują wodę opadową, zapobiegając podtopieniom podczas ulew. Oddziałują też korzystnie na mikroklimat, mogą wpłynąć na zmniejszenie kosztów ogrzewania czy chłodzenia budynków. Więcej informacji o zielonych dachach znajdziesz na stronie Polskiego Stowarzyszenia Dachy Zielone.

Ratowanie starych drzew

Jeden stuletni zdrowy buk wytwarza w ciągu godziny 1200 litrów tlenu – mniej więcej tyle, co 1700 dziesięcioletnich buków. Stare drzewa to nie tylko większa powierzchnia do transpiracji (czyli parowania wody z liści drzew) i redukcji poziomu zanieczyszczeń powietrza i hałasu, lecz także bogate siedlisko dla milionów organizmów (grzybów, ptaków, owadów, małych ssaków). Nawet jeśli stare drzewo jest chore, ma ubytki czy z różnych powodów grozi wykrotem, warto rzetelnie przeanalizować decyzję o jego wycince. Młode sadzonki nigdy nie zrekompensują straty ukształtowanego przez lata bogactwa fauny i flory starego drzewa. Zamiast wycinać, możesz utrzymać ich stabilność i żywotność przy pomocy nowoczesnych metod wiązań w koronach drzew – bez zagrożenia bezpieczeństwa dla ludzi i mienia w otoczeniu. W wyjątkowych sytuacjach drzewo można też przesadzić.

Dobre sąsiedztwo

Dobre sąsiedztwo to szczególnie celny temat pomagający w odnajdywaniu i rozwijaniu działań na rzecz klimatu. Dzieje się tak po części dlatego, że wiele instytucji realizuje projekty mające na celu rozwijanie lokalnych i sąsiedzkich partnerstw. Również w licznych programach na stałe pojawiły się elementy podejmowania działań w najbliższym otoczeniu. Coraz więcej instytucji zapewnia wspólną zieloną przestrzeń dla sąsiadów przy swoich budynkach. Dbamy też o świat przyrodniczy: pojawiają się łąki kwietne, ogrody społeczne i ule dla miejskich pszczoł. Dodanie do tych doświadczeń tła działalności ekologicznej nie będzie więc trudne, może natomiast pogłębić znaczenie tych aktywności. Można też spróbować wpleść je w pozostałe elementy programów instytucji.

KROK 1

Diagnoza, co jest wokół nas, kto jest wokół nas

Najpierw spójrz na swoją instytucję jak na jeden z wielu elementów tworzących lokalny ekosystem, część systemu zależności. Zlokalizuj partnerów dla swoich działań, ich potrzeby i Wasze wspólne cele. Przyjrzyj się, jak różnorodne jest to otoczenie: oczywiście widzimy okolicznych mieszkańców i mieszkanki, ale przecież sąsiadują z nami też różne sklepy, miejsca usługowe, spółdzielnie mieszkaniowe, inne instytucje albo organizacje oraz – nie możemy zapominać – pozaludzcy rezydenci naszej okolicy. Warto ulokować instytucję w tym bogatym krajobrazie, poszukać wspólnych spraw i razem przyczyniać się do tworzenia żywego miejsca, w którym przyjemnie jest spędzać czas. Zobaczysz wtedy wiele wymiarów dobrego sąsiedztwa: społeczny, ale też ekonomiczny, przyrodniczy, instytucjonalny, a także polityczny.

Na początku przyjrzyj się, jakie obszary wymagają zaopiekowania: w jakim stanie jest trawnik sąsiadujący z budynkiem instytucji, w której pracujesz; czy zarządza ona jakimś większym terenem; jakie codzienne praktyki z wewnątrz budynku mogą oddziaływać na zewnątrz; co dzieje się na najbliższych skwerach i parkach; czy jest zapewniona przestrzeń do życia dla owadów, robaków, roślin, małych zwierząt, grzybów. Kiedy wyznaczysz sobie obszar działania i zdecydujesz, za co chcesz wziąć (współ)odpowiedzialność, zastanów się, czy ktoś się tymi tematami już zajmuje. Kogo z sąsiadów one zainteresują, kogo warto zaprosić do współpracy? W procesie prowadzenia diagnozy pomogą Ci narzędzia z zakresu animacji społecznej i edukacji. Warto poprosić zespół edukacji o wsparcie albo zgłosić się do lokalnych animatorów i animatorek. Możesz ich szukać w lokalnych ośrodkach kultury, domach sąsiedzkich, świetlicach, organizacjach pozarządowych. Skontaktuj się też z lokalnymi aktywistami i aktywistkami. Dobrym narzędziem do ich wyszukania będzie przesłanie autorów projektów do budżetu partycypacyjnego z kilku ostatnich edycji. Rozważ też zorganizowanie integracyjnego pikniku sąsiedzkiego.

Poradniki

Warto zajrzeć na stronę lokalnego zarządu zieleni. W wielu miastach biura zajmujące się zielenią promują proekologiczne zachowania – np. warszawski Zarząd Zieleni wspiera miejskie

ogrodnictwo, buduje kompostowniki parkowe i dystrybuje pojemniki do zbierania deszczówki. Na stronie Fundacji Sendzimira znajdziesz kilka praktycznych poradników z zakresu ekologicznych przedsięwzięć, które łatwo jest przeprowadzić. Dobre źródło wiedzy stanowi też strona Bujnej Warszawy. Znajdziesz tam propozycje konkretnych działań oraz teksty objaśniające szerszy kontekst dbania o stan przyrodniczy naszej okolicy. Inspirujące mogą być osiągnięcia latynoamerykańskiej muzeologii (nowej muzeologii). W tej koncepcji muzeum – a szerzej: instytucja – nie koncentruje się na własnym budynku i jego obiektach czy projektach, lecz skupia się na szeroko pojętym, interdyscyplinarnym dziedzictwie, widzianym jako dobro wspólne, wymagające wspólnej troski, nastawione na proces wypracowania metod współzarządzania. Publikację z pierwszej edycji projektu pt. „Społeczność” znajdziesz na stronie Laboratorium Muzeum. Pokazuje ona dobrze, jak praktycznie podejść do koncepcji tworzenia instytucji z różnorodną społecznością i właściwie ją zrozumieć.

KROK 2

Kiedy zobaczysz, jak wiele elementów składa się na pojęcie dobrego i ekologicznego sąsiedztwa, oraz określisz, jakie działania chcesz podjąć, z kim i jakich użyć narzędzi, zastanów się, jak o nich opowiadać. Pamiętaj, że instytucja kultury jest platformą wiedzy. Dbaj o komunikowanie faktów, opowiadaj, dlaczego wchodzisz we współpracę z lokalnymi działaczami i działaczkami albo firmami, dlaczego zajmujesz się lokalną przyrodą. Dysponujesz szeregiem narzędzi – takich jak: kampanie w mediach społecznościowych, newsletter, dystrybucja plakatów na klatkach budynków mieszkalnych. A może w realizowanych już programach instytucji jest miejsce na lokalne i ekologiczne współpracy? Żeby zaangażować lokalne i środowiskowe obszary oraz społeczność, nie musisz przecież tworzyć specjalnych, oddzielnych projektów. W prowadzeniu researchu mogą Ci pomagać lokalni działacze i działaczki, młodzież czy seniorzy i seniorki. Czasem wystarczy lekko „rozszerzyć” własne schematy, by zadbać o stałe miejsce tych tematów w programie instytucji, w której pracujesz.

Sąsiedzkie ekozakupy

Pamiętaj, że masz do dyspozycji szereg drobnych zachowań, które dzięki ich regularności przyczyniają się do głębszych zmian w pracy instytucji oraz do tego, jak będzie ona odbierana na zewnątrz. Materiały potrzebne do realizacji swoich działań możesz nabywać w okolicznych sklepach. Zwracaj uwagę na to, z jakich surowców są wykonane, w co zostały opakowane. Wybieraj produkty wegańskie. Pamiętaj, że przemysł mięsny i spożywczy produkujący żywność odzwierzęcą w znaczącym stopniu przyczynia się do zanieczyszczenia powietrza, wód gruntowych, rzek i gleby – czyli zasobów wspólnych, z których wszyscy korzystamy. Na tyle, na ile to możliwe, korzystaj z usług lokalnych. Dzięki takim zachowaniom zmniejszasz bowiem ślad węglowy pochodzący z transportu. Nawiązujesz też bliższe relacje z sąsiadującymi firmami i wspierasz ich status ekonomiczny. Ponadto budujesz i zyskujesz życzliwe relacje na linii instytucja–lokalny biznes.

Spółdzielnie i lokalne usługi

Kiedy organizujesz spotkania z poczęstunkiem, poszukaj spółdzielni oferujących usługi gastronomiczne. Produkty kupuj w kooperatywach spożywczych, które wspierają sieć lokalnych i ekologicznych rolników, a tym samym budują modele ekonomii społecznej

i solidarnościowej. Dostępne są wyszukiwarki podmiotów ekonomii społecznej z wielu branż, tak więc ich znalezienie nie będzie trudne, ich wybór znajduje się na stronie internetowej Kultury dla Klimatu w zakładce Materiały. Małą architekturę potrzebną do działań czy wystaw zamawiaj w lokalnych zakładach stolarskich. W ten sposób wspierasz małych przedsiębiorców i masz wpływ na materiały, z których produkują obiekty, nie są one też transportowane na znaczne odległości. Dbasz tym samym o promocję miejscowych drobnych rzemieślników i zmniejszenie śladu węglowego. Warto o tym pomyśleć w kontekście wspierania lokalnej gospodarki, wpływania na środowisko i relacji między konkurencyjną ceną a jakością produktów.

Sąsiedzkie wymiany

Korzystaj z wymian i wypożyczaj brakujące sprzęty. W Warszawie działa platforma Spółdzielnia Kultury⁵, która ułatwia dzielenie się różnymi zasobami (sprzętem, przestrzenią itp.). To ważne, by instytucje dołączały się do takich platform i sieci (albo inicjowały ich powstanie), udostępniały swoje zasoby, wspólnie uzupełniały brakujące sprzęty. Dysponują one bowiem większymi zasobami niż np. organizacje pozarządowe, wspólnoty mieszkaniowe czy mniejsze ośrodki (jak biblioteki). Warto przeprowadzić inwentaryzację magazynów i zastanowić się, ile rzeczy nigdy nie użyliśmy. Czy ktoś chciałby z nich skorzystać? Możesz użyć sąsiedzkiej tablicy informacyjnej, by zaprezentować listę sprzętów, które chcesz oddać. Wzór takiej tablicy znajdziesz na Facebooku Miejsc Otwartych. Lokalne współprace mogą się przyczynić do poszerzenia publiczności, ale przede wszystkim promują określony sposób zachowania, wprowadzają nowe praktyki, tworzą konkretny zasób wspólny, z powszechnym i łatwym dostępem do niego. Liczymy na to, że tworzenie centralnych składów obiektów wystawowych czy scenograficznych – możliwych do wykorzystania przez instytucje partnerskie – i korzystanie z nich będzie nową, szybko rozpowszechnioną praktyką w pracy kuratorów i kuratorek, architektów i architektek wystawy, reżyserów i reżyserek, scenografów i scenografek. Wartość płynąca z posiadania na własność obiektów i sprzętów (najczęściej trzymany w zamkniętych magazynach) będzie zaś mniejsza niż wartość tworzenia wspólnych, dostępnych zasobów. Taka zmiana paradygmatu z indywidualno-instytucjonalnych konsumentów na rzecz twórców wspólnych zasobów to także nowe zadanie dla instytucji. Powinny one odpowiednio opowiedzieć tę zmianę, tak aby zmniejszyć wrażenie uciążliwości nowych praktyk (zobacz także: PRODUKCJA: MATERIAŁY, str. 35).

Wspólna bioróżnorodna przestrzeń wokół instytucji

Zorganizuj w swojej instytucji praktyczne zajęcia, których efekty wzbogacą wspólną przestrzeń. Budowa kompostownika razem ze specjalistami i specjalistkami może skutecznie rozprawić się ze stereotypami np. o tym, że kompost śmierdzi. Wiele polskich miast i gmin wprowadza sieć miejskich kompostowników w parkach. Tworzenie ogrodu deszczowego to kolejna propozycja na wspólne spędzanie czasu z sąsiadami i sąsiadkami oraz rozmowę na temat skutków zmian klimatu, konieczności adaptacji miast do nowych warunków oraz niedoborów wody. Jeśli w okolicy znajduje się większy teren, możesz zainicjować powstanie ogrodu społecznościowego, zapraszając do tego mieszkańców oraz sąsiedzkie instytucje. Nic tak nie integruje jak trudy i przyjemności wspólnej uprawy roślin i warzyw. Na stronie Bujnej Warszawy można znaleźć instrukcje i odpowiedzi, jak takie ogrody zakładać. Podejmując się zainicjowania budowy ogrodu, koniecznie trzeba wziąć pod uwagę długotrwałość

działania. Jest to przedsięwzięcie kilkusezonowe – ogród potrzebuje swobodnie i organicznie rozrastać się o kolejne elementy (nowe grządki, łakę kwietną, wspólny stół itp.). Wspólny ogród jest działaniem silnie przyrodniczym i kolektywnym, dlatego może być doskonałym miejscem edukacji, uwrażliwiania na procesy i potrzeby natury.

Przykłady animowania przestrzeni wokół budynku w taki sposób, aby wspierać lokalne, pozaludzkie życie, znajdziesz w programach Zachęty – Narodowej Galerii Sztuki. „Wiklinowe kryjówki” Jaśminy Wójcik pokazują, jak korzystając z wrażliwości i pomysłów artystów i artystek, można tworzyć przyjazne przestrzenie publiczne.

Dzikie przyrodnicze sąsiedztwo – ingerencja wspierająca

Warto wprowadzać praktyki troski o faunę i florę do całorocznych programów i długofalowej polityki instytucji. Dobre sąsiedztwie to takie, które dba o komfortowe warunki życia dla pozaludzkich organizmów. Warto połączyć siły z ekspertkami i ekspertami, artystami i artystkami, organizacjami i ruchami, które bezpośrednio zajmują się ochroną przyrody. Czerp wiedzę ze współpracy i wprost zwracaj się o pomoc, by działania instytucji wspierały tworzenie odpowiednich warunków do życia dla roślin, zwierząt i grzybów. Na stronie warszawskiego Zarządu Zieleni znajduje się zakładka *Biblioteka*, w której znajdziesz publikacje podpowiadające, jak dbać o przyrodnicze dobrosąsiedztwo.

Warto myśleć o tych najmniejszych sąsiadach, często stroniących od ludzkich oczu, i wyznaczyć dla nich strefy dzikiej przyrody. To miejsca, które nie będą używane rekreacyjnie. Będą odmienne estetycznie od funkcjonujących standardów – np.: niekoszona trawa, wysokie krzaki, niezagrabione liście. Pamiętaj, że ich istnienie to ważny element „dzikiego życia”, inaczej ożywionej przyrody, czyli takiej, która nie została wprowadzona przez człowieka. Jej obecność warunkuje różnorodność biologiczną miasta. Warto sobie przypominać, że „jeden metr sześcienny korony drzewa w starym parku to kilkaset różnych organizmów. Na liściach, w liściach, w korze, w powietrzu” (M. Luniak, „Dzikie życie w mieście”, publikacja dostępna na stronie warszawskiego Zarządu Zieleni). Pomocy i wsparcia szukaj u przyrodników i przyrodniczek. Przykładem mogą być działania podejmowane przez osoby o różnych profesjach wokół warszawskiego Zakola Wawerskiego, które znajdziesz na ich stronie internetowej.

Tworzenie w środowisku miejskim terenów przyjaznych zwierzętom nie polega na ludzkim nieingerowaniu, lecz na ingerowaniu wspierającym. W łatwy sposób można zadbać o stan żyzności gleby przy murze budynku, zwiększając zasięg tego obszaru, zapewniając jej wilgoć (niekoszenie trawy, niegrabienie liści), natlenienie i nastłoniczenie. Stanie się ona wówczas odpowiednim ekosystemem dla podziemnej i nadziemnej fauny, co prowadzi też do stabilizacji dobrostanu miejskich drzew. Weź również pod uwagę fakt, że aby krzaki były użyteczne np. dla wróbli, muszą być co najmniej wzrostu człowieka. Martwe drewno – w postaci kłód czy dziuplastych pni – to środowisko życia dla setek gatunków bezkręgowców i grzybów oraz schronienie dla mniejszych ssaków, płazów czy gadów. Budowanie schronień z uschniętych i opadłych gałęzi (tzw. warkoczy) zapewni bezpieczne warunki bytowania małym organizmom, wyznaczy też strefy, do których ludzie użytkownicy mogą mniej albo wcale nie zaglądać. Natomiast sama budowa warkoczy z gałęzi jest okazją do wspólnej pracy, do której możesz zaprosić publiczność, sąsiadów i sąsiadki. Przykładem takiej pracy jest „Schronienie” autorstwa Anny Siekierskiej, zrealizowane w Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku (zobacz także: PRZYRODA, str. 18).

KROK 3

Przeprowadzenie serii działań, których celem będzie rozwijanie warunków dobrego sąsiedztwa widzianego szeroko, pozwoli zobaczyć, jak wiele perspektyw i potrzeb krzyżuje się w jednym miejscu. Instytucja jest tylko jednym z elementów. W ten sposób zaczniesz głęboko i uważnie patrzeć na okolicę oraz sąsiadujące ze sobą mikroświaty. To poprzez małe działania i współpracę nauczysz się odpowiedzialności oraz solidarności międzysektorowej i międzygatunkowej. Po serii doświadczeń i praktyk wspólnotowych skup się na stworzeniu narzędzi, które pomogą upowszechnić te działania w Twojej instytucji i Twoim otoczeniu.

Systemy wymiany

Zamiast każdorazowo zwracać się do sąsiadów-partnerów (instytucji, NGO, urzędów czy wspólnot) albo odpowiadać na pytania o dostępność Waszych sprzętów i obiektów, możecie dołączyć do platform organizujących wzajemne wymiany. Jeśli w danym mieście taka nie istnieje, wówczas Twoja instytucja może zainicjować jej utworzenie i pozyskać odpowiednie finansowanie. Możesz wzorować się na warszawskiej Spółdzielni Kultury czy oddolnej inicjatywie Wymiennik – społecznościowym systemie wymiany. Tworząc nowe narzędzie, udostępniaj je na zasadach otwartych licencji (Creative Commons). Dzięki temu inne osoby będą mogły z nich korzystać, dopasowując je do lokalnych potrzeb.

Udział w lokalnej polityce

Bliższe poznanie sąsiadów i wyzwań okolicy może zmotywować do stałej i regularnej uważności na to, jakie decyzje podejmowane są w dzielnicy i mieście. Obecność przedstawicieli i przedstawielek instytucji na radach dzielnicy i radach miasta (jako część pracy), tworzenie partnerstw z mieszkańcami i mieszkankami oraz oddolnymi ruchami – wzmacniają wizerunek instytucji jako prawdziwie zaangażowanej w lokalny dobrostan. Jako podmiot prestiżowy, cieszący się uznaniem społecznym dysponuje ona silniejszym i znaczącym głosem w dyskusji. Autentyczne zaangażowanie, wzmocnione doświadczeniem wspólnej pracy, może pomóc dostrzec niepopularną i marginalizowaną w dyskusji perspektywę, zwłaszcza tę pozaludzką. Przyroda powinna mieć swoją reprezentację, która będzie wpływać na lokalnie podejmowane decyzje. Przykładowo: rzeka Whanganui w Nowej Zelandii otrzymała osobowość prawną, tak jak i rzeki Ganges oraz Jamuna w Indiach.

Sąsiedzkie współzarządzanie

Szczególnym przykładem wieloletniego procesu społecznościowego i demokratycznego zarządzania przez wielu różnych partnerów jest Otwarty Jazdów w Warszawie. To model włączania, wielostronnych negocjacji, uwrażliwiania na rozmaite potrzeby różnych grup tworzących społecznie, przyrodniczo, artystycznie i politycznie wspólny obszar. Stanowi bardzo inspirującą inicjatywę, która rozpoczęła się od zorganizowania oporu wobec planu zburzenia domków fińskich w centrum Warszawy. Dzięki uporowi oraz strategicznemu i wizjonerskiemu myśleniu jest działającym przykładem współzarządzania miejscem, programem merytorycznym i artystycznym. Wyznacza też nowe standardy samego mechanizmu zarządzania. Obecnie osiedle ma wielu równoprawnych gospodarzy – należą do nich rodziny zamieszkujące w domkach, organizacje pozarządowe wynajmujące domki do prowadzenia swojej działalności, grupy nieformalne, filia domu kultury, formalny zarządca terenu, a także organy miejskie.

Narzędziem, które można wykorzystać do sąsiedzkiej współpracy merytorycznej nad programem instytucji (albo jej wycinkiem), jest np. rada programowa. Możesz do niej powołać osoby reprezentujące sąsiedzkie instytucje, lokalny biznes, publiczność, lokalne organy władzy, społeczność mieszkańców, przyrodę. Dobrze będzie, jeśli zasady, zakres i wpływ jej funkcjonowania zostaną uzgodnione wspólnie, na spotkaniu założycielskim. Wszystkie strony będą mogły wtedy określić, w jakim wymiarze (czasowym i merytorycznym) mogą się angażować w działania i wywiązywać ze wzajemnych zobowiązań. Pamiętaj także o regularnej ewaluacji, tak aby modyfikować sposób działania rady w ślad za zmieniającymi się warunkami i potrzebami.

Niezależnie od tego, czy zdecydujesz się na sąsiedzką współpracę merytoryczną, możesz spróbować współzarządzać terenem bliskim instytucji kultury, w której pracujesz. Posłużyć do tego może grupa lokalnych gospodarzy. Może to dotyczyć np. placów miejskich czy skwerów. Ideę tę popularyzuje projekt „Place Warszawy” (zobacz także: PARTNERSTWA I KOALICJE EKOLOGICZNE, str. 74).

Pracowniczk i pracownicy

Zgłębiając temat ekologizacji w różnych dziedzinach funkcjonowania instytucji, łatwiej zauważyć, że istnieje ona w pewnym ekosystemie, którego elementy wzajemnie na siebie wpływają. Zrozumiałe i oczywiste staje się dbanie o potrzeby publiczności, zauważanie wspólnych interesów we współpracy z sąsiadami i innymi instytucjami, szanowanie materiałów oraz zasobów, których się używa. Jako pracowniczki i pracownicy instytucji doświadczamy tego, jak bardzo relacje, które kreujemy, mają wpływ na dobrostan okolicy i przyrody. Tak samo jest z organizmem instytucji. To, jak wygląda organizacja pracy – jakie panują w niej relacje, wokół jakich wartości budowany jest zespół, jak podchodzi się do problemów, jak podejmuje decyzje – oddziałuje na stopień jej ekologiczności. Innym słowy, w ekologicznej instytucji dba się o dobrostan pracowników i pracowniczek, sprawiedliwe formy zatrudnienia i systemy wynagrodzeń, antydyskryminacyjną politykę, atmosferę szacunku i odpowiedzialności.

KROK 1

Podejmowanie tematu pracowniczek i pracowników – a ściślej rzecz ujmując: praw pracowniczych – w kontekście zmian klimatycznych i kryzysu ekologicznego może budzić pewne zdziwienie. Jednak zmiana idąca za pojęciem ekologizacji nie może pominąć spraw dotyczących osób zatrudnionych w instytucjach kultury. Reguły maksymalnej eksploatacji zasobów z nastawieniem na zysk funkcjonują w każdym sektorze, także w kulturze – i również tu wymagają rewizji.

Eksploatacja, hierarchizacja, nierówność, dyskryminacja, wyzysk – to słowa znane nam z obowiązującego systemu gospodarczego, w który uwikłany jest świat przyrody. Przenoszą się one niestety także do świata relacji społecznych. Wprowadzając więc zmiany w sposobie funkcjonowania instytucji kultury, nie można ominąć autorefleksji na temat warunków, jakie panują wewnątrz niej. To podstawowy organizm, o którego dobrostan należy dbać i za który wspólnie musimy wziąć odpowiedzialność.

Ślad pracowniczy

W zrozumieniu tego, jak silnie stosunki panujące w miejscu pracy odnoszą się do sytuacji klimatycznego stanu wyjątkowego, pomocny jest obraz góry lodowej – często przywoływany w dyskusjach o systemach gospodarczych. Zwykło się przyjmować rozdział między pracą produkcyjną (która odbywa się w miejscu pracy, jest opłacana) a reprodukcyjną (wykonywaną poza godzinami opłacanej pracy – czyli obejmującą regenerację, opiekę nad innymi członkami rodziny i przyjaciółmi, rozwój, dbanie o zdrowie). Jest to jednocześnie rozdział między pracą widzialną (widoczna część góry lodowej) a niewidzialną, czyli produkcją i zasobami, z których korzystamy (niewidoczna część góry lodowej, znacznie większa). To, czego nie widać gołym okiem i co nie zostało uwzględnione w idei intensywnej eksploatacji zasobów naturalnych Ziemi na potrzeby produkcji, to fakt, że świat surowców naturalnych jest zbiorem ograniczonym, ma określone limity. Nie ma możliwości nieustannie go eksploatować czy zanieczyszczać (np. powietrza) bez uwzględnienia czasu na regenerację.

Wielu ekspertów i wiele ekspertek to w tym właśnie punkcie upatruje przyczyny kryzysu ekologicznego i klimatycznego. Wprowadzono m.in. pojęcie śladu węglowego, o który wiele państw i instytucji chce teraz dbać (zobacz także: WPLYW NA ŚRODOWISKO, str. 71). Tak samo jednak możliwości eksploatowania człowieka mają swoje granice. Człowiek będący pracownikiem czy pracowniczką też potrzebuje czasu na regenerację i aktywności pozazawodowe – co nie jest uwzględniane w systemach pracy. Analogicznie więc do wprowadzenia pojęcia śladu węglowego, można również wprowadzić pojęcie śladu pracowniczego. To ważne, by w myśleniu o ładzie na świecie i podejmowaniu działań w dochodzeniu do niego (czyli w dbaniu o jego stan i możliwości regeneracji) nie zapominać o tym, że podobne starania trzeba podejmować w celu zadbania o warunki życia człowieka. Pracownik i pracowniczka każdej branży zawodowej nie stanowią wyłącznie „zasobów do eksploatacji”.

Prawa pracownicze zapewniają równość w zespole

W pierwszym kroku warto się przyjrzeć, jakie zasady panują w Waszym środowisku pracy. Czy i w jakim stopniu potrzeby wszystkich członków i członkiń zespołu są brane pod uwagę? Jak rozkłada się poziom wynagrodzeń? Czy wszystkie osoby z zespołu mają zapewnione podstawowe prawa pracownicze, czy też różnicuje je sposób zatrudnienia?

Z raportu przeprowadzonego przez komisję zakładowe warszawskich instytucji kultury Inicjatywy Pracowniczej¹ jasno wynika, że pracownicy i pracowniczki tego sektora zarabiają mało, system wynagrodzeń jest niejawny i panują duże dysproporcje w zarobkach między kadrą zarządzającą a resztą zatrudnionych. Dotkliwe są także nierówności ze względu na płeć. Na nierówności wpływa również źródło finansowania instytucji (ministerialne, samorządowe, miejskie). Jednak bez względu na nie popularne jest zjawisko outsourcingu, a także nadużywania umów cywilno-prawnych. Agencje pracy tymczasowej nie gwarantują przecież stałego miejsca zatrudnienia. Z kolei umowy cywilno-prawne pozbawiają część osób z zespołu podstawowych praw pracowniczych, takich jak płatny urlop czy dostęp do świadczeń socjalnych. Ponadto wykonywane przez nie obowiązki służbowe nie wliczają się do stażu pracy. To powoduje niepewność co do sytuacji ekonomicznej części pracowników i pracowniczek, wprowadza nierówności w zespole, a w dłuższej perspektywie może nawet prowadzić do uszczerbków na zdrowiu. W wyniku niejawnej i nierównej polityki nie wszystkie osoby mają te same prawa, kadra zarządzająca instytucją w ten sposób nie wykazuje troski o ich sytuację zawodową ani warunki socjalne i bytowe.

Szkolenia antymobbingowe, antydyskryminacyjne, antyprzemocowe

Ważnym elementem uświadamiania pracowników i pracowniczek o ich własnych prawach, przestrzeganiu tych praw, dobrych formach tworzenia relacji i komunikacji są szkolenia. Prowadzone przez wyspecjalizowanych zewnętrznych trenerów i trenerki, pozwolą zobaczyć, jak bardzo działania czy formy komunikacji zależą od większych schematów, często opartych na przemocy czy dyskryminacji. Wszyscy nieświadomie je reprodukujemy – zarówno w pracy, jak i poza nią. Świadoma edukacja pod okiem kompetentnych osób niezwiązanych z danym miejscem zatrudnienia pozwoli Wam zauważyć i zrozumieć te procesy. Prowadzący wskażą, jak oduczać się pewnych zachowań, dbać o potrzeby własne i innych. Dobrze zorganizowane

1. PELNA KULTURA – PUSTE KONTA. Raport na temat warunków zatrudnienia i poziomu płac w warszawskich publicznych instytucjach kultury, Ogólnopolski Związek Zawodowy Inicjatywa Pracownicza, 21.10.2019, <https://www.ozip.pl/publikacje/ksiazki-i-broszury/item/2531-pelna-kultura-puste-konta-raport>, dostęp z dnia 18.04.2021

szkolenia tworzą bezpieczną przestrzeń do rozmowy, pokazują narzędzia, z których warto korzystać zarówno w pracy, jak i w innych tworzonych przez Was relacjach.

Związki zawodowe

Związki zawodowe to zorganizowana i regulowana ustawą forma dbania o dobre warunki w miejscu pracy. Ich powstanie nie powinno być sygnałem do niepokoju dla kadry zarządzającej. Wręcz przeciwnie – związek zawodowy jest dodatkowym gwarantem prowadzenia satysfakcjonującej polityki wewnętrznej. Jako zorganizowana grupa pracownicza, ma on wpływ na regulaminy pracy, wynagradzania i premiowania, na kontrolę zwolnień, ustalanie zasad zarządzania funduszem socjalnym i wiele innych. Może też interweniować w indywidualnych sprawach, przejmując na siebie ciężar i napięcie związane z bezpośrednią konfrontacją z przełożonymi. Co ważne, związek zawodowy swoją opieką obejmuje też osoby zatrudnione na umowy cywilno-prawne. Poza tym komisje zakładowe różnych instytucji współpracują ze sobą. Mogą więc razem interweniować w danych kwestiach – m.in. poprzez kampanie, raporty i pisma na różnych szczeblach władzy. Dobrymi przykładami są tu kampania komisji Inicjatywy Pracowniczej „Pełna kultura – puste konta” czy międzynarodowe działania pracowników i pracowniczek firm Volkswagen i Amazon.

Inną, niesformalizowaną metodą zadbania o możliwość wypowiedzenia się w swoich sprawach jest wprowadzenie funkcji człowieka zaufania, znanego też jako żona albo mąż zaufania. Wybrana w tajnym głosowaniu osoba prezentuje zgłoszone jej sprawy przełożonym. W wyborze na tę funkcję nie uczestniczą już jednak osoby zatrudnione na podstawie umów cywilno-prawnych.

KROK 2

Przeprowadzenie analizy form zatrudnienia, zbadanie potrzeb zespołu, zorganizowanie bezpiecznego procesu grupowej refleksji o wartościach, wokół których budowany jest zespół, o atmosferze i szczerych uczuciach, które towarzyszą pracy i wzajemnym relacjom – wszystko to pozwoli przystąpić do kolejnych kroków dbania o stan instytucji od wewnątrz. Ważne jest zwrócenie uwagi także na samo miejsce pracy: czy instytucja zapewnia wystarczający dostęp do pomieszczeń socjalnych, szatni, światła naturalnego?

Równy dostęp do wiedzy i procesu zmian

Niebagatelną rolę w tym procesie odgrywa edukacja. Warto zaproponować włączający wszystkich pracowników i pracowniczki proces edukowania i diagnozowania, a potem wyciągania wniosków. Za przykład mogą służyć panele obywatelskie, o których więcej przeczytać możesz na stronie Otwartego Planu. Mają one za zadanie zapewnić równy dostęp do wiedzy, odróżnić fakty od mitów i zrozumieć odpowiednie mechanizmy, tak aby kolektywnie podjąć decyzje, których celem jest wspólne dobro. Warto zorganizować wewnętrzne wykłady i warsztaty z zaproszonymi specjalistkami i specjalistami, poznać różne narzędzia polityki pracowniczej i zarządzania, by lepiej rozumieć ich skutki psychologiczne i emocjonalne. Ciekawym przykładem może być warszawski Teatr Powszechny, który prowadził roczny wewnętrzny proces badawczy, prowadzący do partycypacyjnego wypracowania założeń nowej tożsamości teatru, związanej z jakością jego pracy i funkcjami społecznymi. O rezultatach tego projektu możesz przeczytać w dokumentach dostępnych na stronie Teatru Powszechnego.

Jawność form zatrudnienia i systemu wynagrodzeń

Postulaty wysunięte przez komisje zakładowe warszawskich instytucji kultury w ramach Inicjatywy Pracowniczej są proste: „Równa płaca za równą pracę! Zmniejszyć rozpiętości płacowe”. Ustalenie stawki podstawowej na stanowisku bazowym, a następnie określenie progów stopniowości wraz z wyższym bądź niższym stanowiskiem zapewnią przejrzystość i transparentność systemu wynagrodzeń, dadzą też poczucie jasności i bezpieczeństwa. Przykładowo: Centrum Cyfrowe wypracowało – konsultowaną z zespołem – politykę płac, która zakłada istnienie stawki bazowej dla każdego typu stanowiska i stałe mnożniki, odpowiadające kolejnym krokom rozwoju. Wynagrodzenia są jawne dla wszystkich w zespole (w tym pensje zarządu). Każda osoba zatrudniona otrzymuje podwyżkę na poziomie 2% za każdy przepracowany rok. Polityka płac podlega też corocznym rewizjom – z założeniem, że jeśli organizacja znajduje się w dobrej sytuacji finansowej, to podwyższeniu ulega stawka bazowa, co oznacza zwiększenie wynagrodzenia dla wszystkich członkiń i członków zespołu.

Następny postulat brzmi: „Etat to etat! Zlikwidować outsourcing i umowy śmieciowe!”. Realizacja tego postulatu pozwoli budować zespół bez symbolicznych rozróżnień, które zawsze przekładają się zarówno na wewnętrzne relacje, jak i na psychologiczne wartości. Chodzi tu o docenienie za pracę, utożsamianie się z instytucją, zdrowe zaangażowanie, poczucie ekonomicznego bezpieczeństwa, świadomość zadbania o wszystkie osoby pracujące w danym miejscu etc. Zespół to zespół. Realizacja kolejnego postulatu – „Zarobki to nie tabu! Wprowadzić jawność zasad wynagradzania” – skutecznie upora się z dyskryminacją płacową, wyzyskiem, a nawet manipulacją zatrudnionymi.

Otwarty proces

To proste i podstawowe zmiany, ale z pewnością mogą się spotkać z różnego rodzaju oporami. Dlatego warto podejść do nich procesowo, zaczynając od edukacji włączającej każdą osobę pracującą w instytucji – bez względu na stanowisko, funkcję czy rodzaj zatrudnienia. Najlepiej wspólnie z pomocą moderatorów czy moderatorek opracować odpowiednie rozwiązania i system ich wdrożenia. Nikt nie powinien przy tym czuć się pominięty ani zaatakowany.

Dobrym rozwiązaniem jest też powołanie wewnętrznej, otwartej dla wszystkich rady albo grupy roboczej. Może to być prototyp dla organu włączającego wszystkie pracowniczki i pracowników w decyzyjność np. instytucjonalnego budżetu. Grono takie mogłoby decydować o tym, czy wydać pieniądze na nowy sprzęt, czy podnieść pensje pracowników albo zapewnić im stałe umowy. Krokiem do takich odważnych działań może być wprowadzenie części budżetu instytucji jako budżetu partycypacyjnego, którego zakres z każdym rokiem będzie poszerzany.

KROK 3

Przechodząc przez kolejne etapy zmian w polityce pracowniczej i organizacji pracy, należy na bieżąco dokładać wszelkich starań o to, by wszystkie osoby z zespołu były włączane w ten proces. Dobrze jest też dzielić się zdobywanym doświadczeniem z załogami innych instytucji, tworzyć sieci wsparcia i wymiany wiedzy, a także koalicje o szerszym zasięgu.

Wpływ na decyzyjność

Podobnie jak w innych branżach zawodowych, tak i w obszarze kultury większa kontrola nad procesem produkcji prowadzi do zwiększonej dbałości o dobrostan osób zatrudnionych

oraz przyrody. Ekologiczna instytucja kultury powinna włączać pracowników i pracowniczki wszystkich działów w procesy podejmowania decyzji, dając im przestrzeń do kreacji i współodpowiedzialności. To oni bowiem wiedzą najlepiej, czego potrzebują do poprawy warunków pracy. Szczęólnego znaczenia nabiera to w czasach, które wymagają zarządzania zmianą – obecnie ze względu na pandemię, ale też z uwagi na dynamicznie rozwijającą się sytuację kryzysu klimatycznego.

Pracuj mniej

Na stronie New Economics Foundation możesz znaleźć serię artykułów, które udowadniają, jak dzięki skróceniu tygodnia pracy do czterech dni można znacząco poprawić jakość życia i pracy, a także stan środowiska. Zdaniem ekspertów wcale nie ucierpi na tym gospodarka, natomiast drastycznie spadnie poziom emisji CO₂. Związki zawodowe na całym świecie solidaryzują się w tej kwestii i wspólnie wywierają naciski na rządy poszczególnych krajów. Jako zespół instytucji rozważcie wsparcie tej inicjatywy.

Sojusz na rzecz zmian u organizatorów

Działalność instytucji jest regulowana przez jej organizatorów: ministerstwo, urząd miasta, jednostkę samorządową. Zmiana założeń nie bierze się jednak znikąd. Tworząc koalicje, możesz lobbować na rzecz np. dokonania modyfikacji we wskaźnikach, z których rozliczane są instytucje. Obecnie należą do nich frekwencja i dochody z biletów – co doskonale odzwierciedla model gospodarczy nastawiony na produkcję i zysk. Transformując wewnętrzne polityki funkcjonowania, trzeba zmienić także i ten sposób rozliczania. Wraz ze zrozumieniem sytuacji wyjątkowego stanu klimatycznego i mechanizmów panujących u jego źródeł należy naciskać na nowe sposoby oceny realizacji programów. Powinny tam się znaleźć: partnerskie relacje nawiązywane z innymi instytucjami, sąsiadami i organizacjami pozarządowymi, realizacja inicjatyw społecznych, obywatelskich i proekologicznych, w jakie instytucja wchodzi, starania na rzecz obniżania swojego śladu węglowego, wspieranie ruchów ekologicznych w realnych i konkretnych działaniach, podnoszenie różnorodności biologicznej okolicy czy też stosowanie polityki umiaru produkcyjnego. Zacząć na pewno można od wliczenia czasu i kosztu dojazdów do miejsca pracy.

Zielone zespoły

Instytucje kultury to przede wszystkim ludzie je tworzący – zarówno osoby zajmujące się układaniem programu merytorycznego, jak i te z pionu administracyjno-technicznego, umożliwiające jego realizację. Wszyscy indywidualnie mogą działać na rzecz zmiany, a działając wspólnie i łącząc różne perspektywy – także zmieniać instytucję od wewnątrz, w sposób systemowy.

Pomocne będzie stworzenie przestrzeni spotkania, w której pracowniczki i pracownicy mogą wymieniać się obserwacjami oraz wiedzą i na ich podstawie projektować proces zmiany. Zielone zespoły mogą powstawać oddolnie, z inicjatywy poszczególnych osób zatrudnionych, lub być odgórnie kreowane przez kadry zarządzające. Niezależnie od trybu ich powoływania, lepiej, aby składały się one z ochotników, a nie z osób wyznaczonych czy wręcz zmuszanych do działania. Głównym celem funkcjonowania zielonego zespołu jest wypracowanie ekologicznych rozwiązań lub rekomendacji dla funkcjonowania instytucji kultury. Zielone zespoły doskonale też integrują zespół i wzmacniają motywację.

KROK 1

Rozejrzyj się wśród koleżanek i kolegów z pracy – z pewnością znajdziesz sprzymierzeńców w sprawie ekologizacji instytucji kultury. Powołaj oddolnie zespół osób bądź przedstaw ten pomysł kadrze kierowniczej. Wzajemnie będziecie się motywować do działania.

Jak zacząć?

Zadbaj o to, by w składzie zielonego zespołu znalazły się osoby pracujące na różnych stanowiskach i/lub w różnych działach oraz by spotkania te odbywały się w godzinach pracy. Ustal ramowe zasady funkcjonowania zespołu, takie jak systematyczność spotkań (np. raz w miesiącu) czy zaplanowanie ich przebiegu (agenda, osoba prowadząca, osoba tworząca notatki). Jeśli grupa powstała oddolnie – poinformuj o tym dyrekcję i od czasu do czasu zaproś ją na spotkanie.

Obszary tematyczne

Warto wydzielić obszary tematyczne do kolejnych spotkań pracy zielonego zespołu, tj. segregacja śmieci, oszczędzanie wody, partnerstwa, ekologiczne projekty czy cykle wydarzeń. Najlepiej zacząć od małych kroków, kolejno rozpoznawać problemy i szukać dla nich najbardziej realnych rozwiązań.

Praktyki codzienne

Na tym etapie jesteśmy w stanie wypracować kodeks codziennych praktyk ekologicznych i wprowadzać je w życie, motywując innych współpracowników i inne współpracowniczki do podjęcia tego wysiłku. Mogą to być drobne, ale bardzo istotne zmiany, np. drukowanie tylko wtedy, kiedy to konieczne, i tylko dwustronnie; picie wody z kranu; rezygnacja z plastikowych kubeczków itp.

KROK 2

Na tym etapie zielony zespół jest w stanie dokonać bardziej wnikliwej obserwacji i analizy funkcjonowania instytucji oraz zaproponować dyrekcji takie rekomendacje czy rozwiązania, których wprowadzenie wymaga więcej czasu i nakładów finansowych (zobacz także: BUDYNEK, str. 10). Zmiana wewnątrz instytucji będzie implikować też zmianę wobec jej otoczenia społecznego i przyrodniczego. Na tym etapie warto formułować dalekosiężne cele – za rok, dwa, pięć lat. Niejednokrotnie obserwacje i rekomendacje zielonego zespołu mogą być równie cenne, jak wymagający większego zaangażowania – także finansowego – audyt (zobacz także: AUDYT, str. 67).

Rady ekspertów

Szukając rozwiązań, sięgaj po rady ekspertów. Przykładowo: po konsultacji z przyrodnikami zadбай o dobrostan roślin i zwierząt wokół budynku instytucji – wysiej łąkę kwietną zamiast trawnika, ustaw ul na dachu czy zbuduj kompostownik.

Relacje sąsiedzkie

Zadбай o relacje z sąsiadami – czy to społecznością lokalną, czy sąsiadującymi instytucjami, by wspólnie zmieniać otoczenie.

Współprace komercyjne

Zielony zespół może zaproponować szereg rekomendacji dotyczących współpracy komercyjnej: wynajmów jednorazowych na imprezy czy długoterminowych kawiarniom bądź restauracjom. Za pomocą stosownych zapisów w umowach zobliguj je do segregacji śmieci, serwowania wody z kranu czy innych postaw prośrodowiskowych.

Wprowadzanie zmian wypracowanych przez zielony zespół

Wprowadzanie do instytucji dobrych praktyk ekologicznych nie wymaga dodatkowych kosztów i często może się odbyć bez negocjacji z dyрекcją czy inną komórką zarządzającą. Jednak wiele rekomendacji – dotyczących zmiany charakteru partnerstw (komercyjnych i niekomercyjnych), zapisów proekologicznych w umowach najmów, określonego sposobu pielęgnacji zieleni – wymaga już ustaleń z kierownictwem. Im bardziej zielony zespół jest różnorodny (członkowie i członkinie z różnych działów) – tym bardziej całościowa jest argumentacja za ekologicznymi rozwiązaniami. Ponadto naciski grupy pracowników i pracowniczek – do tego przedstawione kompleksowo – będą skuteczniejsze aniżeli interwencje pojedynczych osób.

KROK 3

Jeśli uda Ci się zmienić funkcjonowanie Twojej instytucji na bardziej ekologiczne, wspieraj w tym procesie także inne miejsca pracy. Nie ma lepszej formy promocji ekologicznych instytucji niż dzielenie się swoim doświadczeniem. We współpracy z facylitatorami i facylitatorkami, trenerami i trenerkami, edukatorami i edukatorkami – możesz zorganizować międzyinstytucjonalne warsztaty. Przede wszystkim podziel się swoją wiedzą z uczestnikami i uczestniczkami kultury, aby w ten sposób realizować misję publiczną instytucji.

Produkcja: materiały

Działania kulturalne to nie tylko sfera kreacji twórczej, lecz także praca z tworzywem, konkretnymi materiałami i produktami – skomplikowana logistyka powiązanych ze sobą elementów, które wymagają zaplanowania, podjęcia konkretnych decyzji. W obecnym modelu funkcjonowania najczęściej sugerujemy się kryterium estetycznym i finansowym. Kryzys klimatyczny wymusza na nas jednak rewizję tych założeń i dodanie kolejnego ważnego czynnika: kryterium wpływu na środowisko. Jeśli chodzi o zrównoważone zarządzanie zasobami, polski sektor kulturalny niestety kuleje. Wielu zasobów, przygotowywanych w żmudnych procesach produkcji, używa się jednorazowo – bez wizji ich ponownego wykorzystania, bez dbałości o ekologiczną jakość surowców, bez myślenia o współpracy w tym zakresie z innymi podmiotami. Rzadko promuje się krótki łańcuch dostaw produktów, choć jest to jeden z ważniejszych elementów zrównoważonej produkcji. Dlatego tak ważna jest zmiana – zarówno w indywidualnych praktykach twórczych, wewnętrznych politykach instytucjonalnych, jak i w relacjach z wykonawcami(-czyniami), dostawcami(-czyniami) i usługodawcami(-czyniami). Dzięki temu produkcja kulturalna ma szansę stać się obszarem przyjaźniejszym środowisku.

KROK 1

Pierwszy krok to rewizja dotychczasowego planowania produkcji i użytkowania materiałów. Zastanów się, w jaki sposób możesz ograniczyć zamawianie i produkowanie nowych rzeczy, jak możesz wykorzystać posiadane już zasoby i zadbać o ich wielorazowy użytek, jak je przetworzyć, jakich pułapek produkcyjnych i jakich produktów unikać, by nie wytwarzać zbędnych śmieci. Przejście w świadomy sposób przez etap decyzyjny to klucz do dalszych etapów zrównoważonej produkcji.

Planowanie

Zrób listę rzeczy, które składają się na proces produkcyjny. Co musisz włączyć, zbudować, przetransportować? Dokąd musisz dojechać, co nagłośnić, oświetlić, nagrać, zamówić, jakie produkty, materiały, jakie narzędzia i sprzęty? Gdy skończysz, lista okaże się całkiem długa. Pamiętaj, że żadna z tych rzeczy nie pojawia się „znikąd” i nie odejdzie „donikąd”. Przeanalizuj, jaki to wszystko może mieć wpływ na środowisko.

3xR dla produkcji (+1)

Produkując spektakl, koncert czy wystawę, operujesz dużą liczbą materiałów i masz wpływ na decyzje o użytkowaniu energii, zakupach, surowcach, transporcie. Aby nałożyć na nie filtr zrównoważenia, skorzystaj z zasady 3xR, czyli reduce – ogranicz, reuse – użyj ponownie, recycle – przetwórz. W tej części konieczne jest uwzględnienie jeszcze jednego „R” – repair, czyli napraw.

Ogranicz. Najbardziej ekologicznym postanowieniem, jakie możesz podjąć na etapie planowania, jest: nie zamawiam i nie wytwarzam niepotrzebnych rzeczy. W obiegu znajduje się już

tak dużo zasobów, że należy najpierw nauczyć się z nich korzystać. Tam, gdzie to możliwe, szukaj sposobu na zmniejszenie ilości wykorzystywanych surowców. Unikaj tworzyw, które będą później trudne w recyklingu. Zmniejsz ilość materiałów potrzebnych do zbudowania scenografii czy infrastruktury wystawienniczej. Zamiast kupować sprzęt – wypożycz go od innych organizacji. Jeśli jego zakup okaże się jednak konieczny – rozważ możliwość wspólnego kupna z innymi organizacjami. Zwróć uwagę na energooszczędne rozwiązania: wyłączaj i ograniczaj niepotrzebne oświetlenie i energię, używaj energooszczędnego oświetlenia LED etc.

- *Teatr Dramatyczny w Wałbrzychu przez cały sezon 2019/2020 używał jednej scenografii modułowej, zaprojektowanej przez Karolinę Mazur. Scenografia składała się z brył wykonanych z drewnianej sklejki, którym można było nadawać różne konfiguracje i uzupełniać je o dodatkowe elementy: rekwizyty, tkaniny, meble. Twórcy i twórczynie modyfikowali ją na potrzeby kolejnych spektakli.*

Użyj ponownie. Sprawdź, co masz we własnych magazynach, i zastanów się nad ponownym wykorzystaniem zasobów. Najpierw zużywaj i przetwarzaj, a dopiero potem wytwarzaj. O ile w działaniach mniejszej skali postulaty te dość łatwo wprowadzić w życie – np. używając papieru czy opakowania z odzysku do działań warsztatowych – o tyle z rzeczami wielkogabarytowymi czy sprzętem może być większy problem. Jeśli pracujesz w dużej instytucji, czasem nawet nie wiesz, że materiał czy sprzęt, którego potrzebujesz, jest w magazynie. Dlatego dbaj o lepszą komunikację z innymi działami. Przygotujcie wspólnie katalog materiałów „do ogólnego użytku”, do którego cała organizacja miałaby dostęp i który byłby na bieżąco aktualizowany. Pamiętaj: najpierw sprawdź, czym dysponuje organizacja, zanim rozpoczniesz zakupy – rób to też we współpracy z zaproszonymi artystami i artystkami, zachęć ich do ponownego użycia posiadanych zasobów.

Problemem wielu instytucji kultury jest niewystarczająca infrastruktura magazynowa. Dlatego zdatne do ponownego użycia materiały są utylizowane, bo nie ma ich gdzie przechować. Zapobiegaj takim praktykom – są niegospodarne i nieekologiczne. Drobnymi – a nieprzydatnymi już z perspektywy instytucji – elementami wyposażenia podziel się z okolicznymi organizacjami czy lokalnymi partnerami lub zorganizuj garażówkę¹. Dzięki temu przewietrzysz magazyn, a także nawiążesz współpracę z lokalnymi fundacjami, stowarzyszeniami, kawiarniami, poznasz sąsiadów i sąsiadki (zobacz także: DOBRE SĄSIEDZTWO, str. 22). Większym wyzwaniem dla instytucji są środki trwałe, duże gabaryty, jak np. infrastruktury wystawiennicze, scenografie teatralne – wyprodukowane w pocie czoła i często niszczone tuż po zakończeniu projektu, bo były przygotowane z myślą o jednorazowym wydarzeniu. Spróbuj zaplanować użytkowanie tej samej architektury czy scenografii przez kilka sezonów lub odzyskaj, przetwórz przynajmniej jej części. Jeśli elementy scenografii mają szczególną wartość, zorganizuj aukcję, a dochody przeznacz na cel charytatywny lub działalność programową swojej instytucji.

- *Przykład: Aukcja charytatywna krzeseł z wystawy „Obcy w domu. Wokół Marca '68", za: Muzeum POLIN².*

1. Wyprzedaż garażowa przedmiotów z muzealnych magazynów pawilonu "Emilia" Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, 14.05.2016, <https://artmuseum.pl/pl/wydarzenia/wyprzedaż-garazowa-towarzystwa-przyjaciół-muzeum-sztuki>, dostęp z dnia 18.04.2020

2. Aukcja charytatywna krzeseł z wystawy "Obcy w domu. Wokół Marca '68" w Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, 24.09.2018, <https://www.polin.pl/pl/wydarzenie/aukcja-charytatywna-krzesel-z-wystawy-obcy-w-domu-wokol-marca-68>, dostęp z dnia 18.04.2021

Pomyśl o stworzeniu konsorcjum różnych organizacji ze wspólnymi magazynami i wzajemnym korzystaniem z zasobów. Oczywiście wiele procedur, które są możliwe w organizacjach pozarządowych, w instytucjach publicznych jest trudniejszych do przeprowadzenia ze względu na obowiązujące przepisy. Część instytucji zatem nawet nie poszukuje takich rozwiązań, powołując się na dyscyplinę finansów publicznych. Warto jednak pamiętać, że instytucje publiczne mają możliwość sprzedaży niepotrzebnego wyposażenia czy sprzętu jako tzw. majątku zbędnego. Utylizacja nie jest jedynym rozwiązaniem, dlatego rozważ próby wprowadzenia produkcji do „drugiego obiegu”.

Warszawska Spółdzielnia Kultury, która powstała z inicjatywy dzielnicowych domów kultury, zrzesza nastawione na lokalne działania instytucje, organizacje pozarządowe, nieformalne inicjatywy i każdą chętną osobę. Pokazuje więc, że tego typu współpraca jest realna i że można próbować przezwyciężać bariery formalne. Spółdzielnia rozwija ideę nieodpłatnego krążenia dóbr i dzielenia się między różnorodnymi podmiotami zasobami, które mogą zostać przekazane do wspólnego obiegu. Dotyczy to np. przestrzeni do działań, sprzętu i materiałów. Obowiązuje jedynie kryterium, by działania były sąsiedzkie, otwarte i niekomercyjne. Przyświeca im idea „dzielenia się”, nie zaś „wymieniania”³.

- *Wymiana i dzielenie się zasobami mogą mieć różny charakter. Np. szwedzka organizacja Retoy promuje ideę zrównoważonego stosunku do konsumpcji wśród dzieci i rodziców. Rozwija platformę wymieniania się zabawkami, przekazuje je potrzebującym dzieciom lub poddaje recyklingowi w laboratorium edukacyjnym. Przeczytaj więcej na ich stronie internetowej.*

Napraw. Jednym z wątków ponownego użytkowania jest naprawa. Wiele rzeczy – np. słabiej działające sprzęty, stary czajnik, „zamulające” komputery – uznaje się często przedwcześnie za niewydolne i są po prostu wyrzucane. Niekiedy dzieje się tak nawet bez podjęcia próby ich serwisowania. Tymczasem wiele z tych przedmiotów może mieć jeszcze dużą wartość użytkową. Zaniechiwanie napraw sprawia, że niepotrzebnie zbyt wcześnie tracimy z obiegu wiele użytecznych zasobów.

- *Platform21, holenderska organizacja projektowa, swoim sztandarowym hasłem uczyniła zachęcanie do naprawiania. Zdaniem projektantów we współczesnej kulturze recykling jest przeceniany, zaś naprawa jest niedoceniana – zarówno jako siła twórcza, kulturalna, ekonomiczna, jak i w kontekście potencjału środowiskowego.*
- *W Katalonii prężnie działa organizacja Ereuse zrzeszająca lokalne grupy, firmy i organizacje, którym zależy na wdrażaniu idei zamkniętego obiegu w obszarze technologii informacyjno-komunikacyjnych. Organizacja działa na zasadach open source, a jej głównym celem jest zapobieganie przedwczesnemu recyklingowi.*

Przetwórz. Na tym etapie ostatecznie żegnasz się z rzeczą. Jej surowiec zostanie wykorzystany, by stworzyć z niego coś nowego. Warto jednak pamiętać, że kluczem do jak największego odzysku surowca jest prawidłowa segregacja odpadów. W sektorze kreatywnym recykling nie tylko może być użyteczny, lecz także staje się przestrzenią działań twórczych. Poszukiwanie kreatywnych sposobów na przetwarzanie odpadów i ponowne ich włączanie w obieg

3. J. Dudkiewicz, Spółdzielnia Kultury: Pożyczaj i organizuj, 16.05.2017, <https://publicystyka.ngo.pl/spoldzielnia-kultury-pozyczaj-i-organizuj>, dostęp z dnia 18.04.2021

we współpracy z artystami i artystkami mogłoby się stać trwałym elementem programu instytucji i obejmować różne skale – od „ikonicznej” torby z banerów po większe realizacje. W teatrach np. coraz częściej słyszy się o przetwarzaniu elementów scenografii z wcześniejszych produkcji. Coraz więcej realizacji stawia sobie za cel bazowanie na materiałach z odzysku i surowcach przetworzonych. Na świecie zaś z recyklingu powstają nawet budynki – w tym budynki instytucji kultury!⁴.

Komunikuj. Jeżeli tworzysz scenografię z recyklingu, wprowadzasz modułowe meble do wielokrotnego użytku, wykorzystujesz ponownie architekturę wystawy, umieszczaj te informacje w kolofonach wystaw, spektakli, informuj o nich publiczność. Twoje praktyki mogą zainspirować inne osoby i instytucje, a ekologiczny aspekt projektu może być dodatkową zachętą do odwiedzenia przez publiczność Twojej produkcji.

Problematyczny plastik

Jest jeden rodzaj tworzywa – a właściwie kilka – którego w miarę możliwości trzeba szczególnie unikać. Chodzi tu o tworzywa sztuczne. Ich uniknięcie nie jest jednak łatwe – plastik, bo tak brzmi popularna nazwa, wykorzystuje się w wytworach praktycznie każdej branży. Jego oszałamiająca kariera wiąże się z wieloma przydatnymi dla człowieka zastosowaniami: wydłuża okres przechowywania żywności, jest lekkim i uniwersalnym materiałem wytwórczym. Efekt jednak jest taki, że staliśmy się zakładnikami(-czkami) milionów ton plastiku, który zalega na całym świecie w glebie, w wodach, na wysypiskach. Jeśli nie zmienimy naszego podejścia, jak podaje Fundacja Mare, do 2050 r. morza i oceany będą zawierać wagowo więcej plastiku niż ryb.

W jaki sposób tworzywa sztuczne wpływają na klimat? Konwencjonalne tworzywo sztuczne jest wykonane z paliw kopalnych. Wydobycie, produkcja i transport wykorzystywanej ropy naftowej i gazu ziemnego przyczyniają się do emisji gazów cieplarnianych. Plastik potrzebuje około 500 lat lub więcej, aby ulec degradacji. Kiedy zaś ulega degradacji, rozpada się na mikroplastiki, które obecnie są praktycznie niemożliwe do oczyszczenia. Bywa też, że tworzywa sztuczne zawierają substancje chemiczne, które mają szkodliwy wpływ zarówno na środowisko naturalne, jak i na zdrowie ludzkie.

Stwierdzenie, że każdy plastik podlega recyklingowi, jest w praktyce mitem. Mamy sześć podstawowych odmian plastiku, każda o innych właściwościach – z czego tylko kilka ma potencjał recyklingowy, ale zależy on od wielu zewnętrznych czynników (m.in. opłacalność, trwałość, przetwarzalność materiału w danym kraju). Do tego dochodzą tworzywa sztuczne o numerze 7, tzw. tworzywa inne – nieprzetwarzalne. Plastik plastikowi zatem nierówny. Są też jego odmiany mniej i bardziej szkodliwe, np. koniecznie trzeba unikać produktów zawierających toksyczny bisfenol A (BPA). Najlepiej odzyskiwalny jest polietylen o bardzo dużej gęstości HDPE (2) i polipropylen PP (5). Najpopularniejszy PET (1), z którego są robione butelki na wodę, owszem – podlega recyklingowi, ale pod różnymi warunkami. Jego odzyskanie plasuje się obecnie na poziomie zaledwie 20% (podczas gdy np. szkła powyżej 90%), ponieważ jest to często nieopłacalne, a wtórny wyrób z tego produktu ma zbyt niską jakość (PET traci na jakości przy kolejnych przetworzeniach).

4. Zobacz, jak artyści i artystki w nieoczywisty sposób przetwarzają posiadane materiały: *The Arts and Sustainability: Renewable Materials from Unexpected Places*, 23.02.2019, <https://medium.com/fusemap/the-arts-sustainability-renewable-materials-from-unexpected-places-e9f5e7e846bf>, dostęp z dnia 18.04.2021

Produktów plastikowych oznaczonych znakiem „kompostowalny” nie można włożyć do zwykłego kompostownika (wymagają kompostowni przemysłowych). Znaczna część produktów plastikowych oznaczonych jako „biodegradowalne” rozkłada się tyle czasu, ile standardowe tworzywa sztuczne, jednocześnie przekształcając się w mikroplastiki. Bioplastiki – chociaż nie są wykonywane z paliw kopalnianych, tylko z odnawialnych źródeł roślinnych – mają wiele takich właściwości jak tworzywa sztuczne. Przyciągają inne toksyny niczym gąbka, z łatwością mogą dostać się do różnych ekosystemów, zanieczyszczając je. Odpady z tworzyw sztucznych są dziś w środowisku tak wszechobecne, że pojawiają się głosy, by mówić o plastiku jako geologicznym wskaźniku ery antropocenu.

W miarę możliwości unikaj dokładania się do tego „złoża”. Wbrew pozorom masz na to całkiem spory wpływ – bazując na danych ONZ, aż niemal 40% wytwarzanych globalnie plastików to opakowania. Za nimi pozostaje produkcja plastiku związana z wyposażeniem domu, przemysłem budowlanym czy elektronicznym. A że o wyborze opakowań decydujemy my, konsumenci i konsumentki – to wybieramy świadomie i swoimi wyborami stymulujemy kierunki zmian rynku produkcji.⁵

Materiałowe narzędziowniki

Jeśli poszukujesz konkretnych wskazówek, na co zwracać uwagę w procesie produkcji, aby uekologiczniczyć Twoje procesy i surowce, z których korzystasz, polecamy lekturę niżej wymienionych poradników i stron.

- *Dla muzealniczek i muzealników – przewodnik do zrównoważonego użytkowania materiałów podczas pakowania, magazynowania i transportowania obiektów, który znajdziesz na stronie KiCulture.*
- *Dla osób budujących scenografie, ściany wystawiennicze, pracujących z tkaninami, kostiumami, draperią, meblami i rekwizytami, oświetleniowców i dźwiękowców, polecamy przewodnik ze strony Julie`s Bicycle.*
- *Dla osób poszukujących bazy ekologicznych materiałów przydatna będzie baza Rematerialise, którą można znaleźć na stronie Kingstone University.*
- *Dla osób zainteresowanych kreacją nowych, nietoksycznych materiałów: #1: Materiom – platforma dotycząca wytwarzania biodegradowalnych materiałów z dostępnych lokalnie biomas, tworzona przez międzynarodową społeczność projektantów(-tek), naukowców(-czyń), inżynierów(-rek) i artystów(-tek).*
- *The Future Materials Bank – internetowa platforma dla artystów i artystek, służąca gromadzeniu „materiałów przyszłości”, tj. alternatywnych, biodegradowalnych surowców, które mogłyby zostać wprowadzone do obiegu sztuki, zastępując tworzywa szkodliwe przyrodzie.*

KROK 2

Zapoznaj się z ideą gospodarki zamkniętego obiegu i wynikającej zeń filozofii zrównoważonego projektowania. Testowanie tego modelu w praktyce i stopniowe wdrażanie jego założeń warto zacząć już teraz, mapując kolejne możliwości. Założenia „zamkniętego obiegu” dotyczą jednak holistycznej zmiany, przemodelowania całego procesu produkcji i konsumpcji. Jest to proces trudny i długofalowy. Sprawdź, co udało się zrobić w tej dziedzinie innym oraz co i w jakim zakresie uda się wdrożyć Tobie. Wiedza buduje się tu na wspólnym poszerzaniu i pogłębianiu możliwych praktyk.

5. Plastik a klimat, <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/plastik-a-klimat-367>, dostęp z dnia 18.04.2021

Obieg zamknięty

Model gospodarki obiegu zamkniętego (nazywanej też gospodarką cyrkularną, ekonomią cyrkularną) to odejście od tradycyjnego schematu liniowego: wydobywanie–produkcja–konsumpcja–utylizacja. Doprowadził on bowiem do wyczerpywania się zasobów oraz obecnego kryzysu klimatycznego i ekologicznego. Stąd pojawiają się wołania o kategorię zmianę tego schematu na rzecz domknięcia łańcucha wykorzystywania materiałów – na wzór środowiska naturalnego, gdzie w obiegu materii nic nie ginie. W tym zamyśle nie produkujemy odpadów, tylko surowce i rzeczy, które można ponownie wykorzystać lub przekazać dalej. Łańcuch ten zaczyna się od projektowania, przez produkcję, pakowanie, dostawy, magazynowanie, dystrybucję, aż po wykorzystanie rzeczy i ich utylizację. Celem modelu gospodarki cyrkularnej jest utrzymanie produktów, materiałów i zasobów w ich najwyższej wartości i funkcjonalności przez jak najdłuższy czas – poprzez ciągłe cykle regeneracji, ponownego wytwarzania i odnawiania. Jest to zatem proces złożony, ale do domykania (lub niedomykania) łańcucha obiegu przyczynia się każdy i każda z nas, podejmując różnorodne decyzje związane z wytwarzaniem i zakupem (bądź rezygnacją z zakupu) określonych produktów i usług. Zasadniczym celem modelu zamkniętego jest nie tylko zaspokajanie potrzeb człowieka, lecz także sprawiedliwy podział zasobów – bez naruszania funkcjonowania świata przyrody i biosfery.

- *Interesującym materiałem do lektury jest „Analiza przepływu materiałów”, w której festiwal DGTL potraktował swoje wydarzenie jako przykładowy „obieg zamknięty”, testując, jak w kolejnych edycjach może modyfikować swoje procesy produkcyjne w drodze do wdrażania modelu cyrkularnego. Znaleźć ją można na stronie internetowej festiwalu.*

Zrównoważone projektowanie

Zasady. Projektowanie zrównoważone bierze pod uwagę cykl produktu od początku do końca (cradle to cradle, od kotyski do kotyski), a każdy z etapów jego życia uwzględnia kryteria ekologiczne. Choć wytyczne zrównoważonego projektowania mogą brzmieć jak konieczność, która ogranicza, to jednak w rzeczywistości stanowią ogromny potencjał, który daje szansę na tworzenie lepszej jakości produktów, wspiera kreatywność i innowacyjność.

Poniżej znajdziesz kilka prostych, lecz w praktyce dość wymagających aspektów, które należy uwzględnić w zrównoważonym projektowaniu:

- mniej materiałów (zanim kupisz coś nowego, zastanów się nad ponownym użyciem istniejących zasobów);
- łatwość przetworzenia (łatwy demontaż, możliwość separacji materiałów);
- charakter materiałów (najlepiej, gdy jest to jeden materiał lub różne materiały biodegradowalne i naturalne);
- trwałość (maksymalna żywotność produktu);
- wielofunkcyjność (możliwość ponownego wykorzystania, naprawienia, wielu zastosowań, podatność do recyklingu);
- wydajność (dostosowanie do funkcji i skali, np. zaprojektowanie etalazu wystawy objazdowej tak, by zmieścić się w jak najmniejszym środku transportu, nadawał się do ponownego użycia lub efektywnego składowania);

- innowacyjność (możliwość optymalizowania produktu);
- spójne ekoprzestanie (propagowanie idei projektowania zrównoważonego w połączeniu z produktem, który o nim zaświadcza).

Do tych ogólnych zasad stosowane są też bardziej szczegółowe regulacje, które wynikają ze standardów wprowadzania na rynek zrównoważonych produktów. Główne certyfikaty i standardy dla tego obszaru, które warto zapamiętać, to: Cradle to Cradle (C2C), ISO 14062, ISO 14001.

Przekładanie. Zrównoważone projektowanie przekłada się na kolejne elementy cyklu produktu: zrównoważone pakowanie (minimalizowanie opakowań, etyczna produkcja, zdolność do przetworzenia), łańcuch dostaw (skracać drogę transportu, korzystanie z lokalnych wytwórców i dostawców), magazynowanie, dystrybucja – aż po wykorzystanie rzeczy i jej utylizację (o ile po przejściu obiegu nie nadaje się do ponownego wykorzystania). Aby zadbać o te aspekty, warto prześledzić proces użytkowania materiałów i usług wewnątrz własnej organizacji – co do niej „wpływa”, co z niej „wyływa”, kto podejmuje decyzje o tym, co zamówić lub kupić, kiedy, ile i jak to jest wykorzystywane, jakie jest tego dalsze życie. Zwróć uwagę na charakterystykę poszczególnych wykonawców, usługodawców czy producentów – i wybieraj tych, którzy mogą się wykazać właściwą polityką środowiskową. Warto zacząć stosować klauzule o zrównoważonym rozwoju środowiskowym i społecznym w zamówieniach publicznych, podkreślając obowiązkowe uwarunkowania do spełnienia, np. korzystanie z lokalnych zasobów czy produktów pochodzących ze zrównoważonych źródeł. Podobne zapisy należy też uwzględniać w umowach.

Istotnym czynnikiem potwierdzającym zgodność wyrobów lub usług z ekologicznymi standardami są też certyfikaty. Ponieważ jednak systemów certyfikowania jest na rynku bardzo dużo i niekiedy można ulec czarowi marketingowej ekopieczętki, nie zaś rzeczywistym, rzetelnym kryteriom weryfikacji, warto zachować czujność i w razie potrzeby wspierać się sprawdzonymi, wiarygodnymi certyfikatami ekologicznymi (przykładowa lista poniżej). Sięgaj też do poradników dotyczących odpowiedzialnych zakupów, by wybierać marki, które mają pozytywny wpływ na ludzi, środowisko i planetę.

Ważnym aspektem w procesie przekładania założeń obiegu zamkniętego na praktykę jest stałe budowanie umiejętności odpowiedzialnego korzystania z materiałów (jak dokonywać wyborów, jakie pytania zadawać, jak wspierać ideę cyrkulacji zasobów) – zarówno wśród personelu, załogi, artystów, dostawców, jak i wśród publiczności. Wewnątrz organizacji mogą temu służyć wewnętrzne szkolenia, zaś w relacji z widzami i widzkami – choćby warsztaty z naprawiania, odnawiania, regeneracji, przerabiania zamiast kupowania nowych przedmiotów.

- Zapoznaj się z poniższymi przykładami ekocertyfikatów (str. 43, 44).
- Skorzystaj z internetowych poradników *Ethical Consumer Guide* i *Ekonsument*.
- Zainspiruj się: przeczytaj raport "Lessons from the Great Recovery" 2012-2016, pokazujący, jak wdrażać założenia ekonomii cyrkularnej w projektowanie i produkcję, za: RSA⁶ (w jęz. angielskim)
- Wiele wartościowych wskazówek dotyczących ekodizajnu, modelu gospodarki cyrkularnej

6. Raport *Lessons from the Great Recovery 2012-2016*, pokazujący, jak wdrażać założenia ekonomii cyrkularnej w projektowanie i produkcję, <http://www.greatrecovery.org.uk/resources/new-report-lessons-from-the-great-recovery-2012-2016/>, dostęp z dnia 18.04.2021

i narzędzi związanych z jej wdrażaniem w sektorze kreatywnym znajdziesz na stronach: Sustainability Guide, Circular Design Guide (w jęz. angielskim).

KROK 3

To właściwy moment, by wspólnie z innymi instytucjami i organizacjami kultury zastanowić się nad tym, jak zapewnić cyrkulację posiadanym materiałom – czyli jak współdziałać, dzielić się materiałami i sprzętami oraz stworzyć wspólny zasób wsparcia produkcji kultury.

W stronę współdzielenia

Ogólnoinstytucjonalna spółdzielnia kultury? Centralny magazyn? Brzmi jak utopia. Gdyby jednak odłożyć na bok pierwszy opór i pomyśleć o tym w zrównoważonej skali: osiedlowej, dzielnicowej, czy nawet miejskiej – idea ta zaczyna brzmieć interesująco, a nawet całkiem realnie. Podawane w tym przewodniku przykłady inicjatyw spółdzielczych i wzajemnościowych pokazują, że tworzenie zasobu wspólnego, również z udziałem podmiotów instytucjonalnych, jest możliwe. Schematy działania mogą być bardzo różne. Możecie np. otworzyć swoje magazyny z zasobami na potrzeby lokalnych artystów czy artystek. Instytucje podobnego typu (muzea, teatry, kina etc.) mogą też dążyć do stworzenia sieci wymiany i współpracy w krążeniu zasobów. „Magazyn” nie musi też – choć może – oznaczać fizycznej przestrzeni; może się realizować w przestrzeni wirtualnej, jak pokazuje przykład warszawskiej Spółdzielni Kultury. Możliwości jest wiele. Ważne, by środowisko kultury wspólnie sprzeciwiło się marnotrawieniu zasobów i wytworzyło systemy współdziałania ze sobą w dzieleniu się dobrami. Jednorazowa architektura ma szansę stać się wówczas architekturą wielokrotnego użytku, niepotrzebne meble – wrócić do obiegu, a dawno nieużywany sprzęt, stojący od lat za kartonami w magazynie, może zostać w końcu spożytkowany. Poszerzona praktyka współdzielenia zasobów byłaby nie tylko odciążeniem dla środowiska, etycznym zwrotem ku rzeczy, lecz także asumptem do zakwestionowania obecnego modelu kultury – opartego na własności. Warto pytać: po co posiadać na własność, skoro można pożyczyć? Po co wyrzucać, skoro można oddać komuś innemu? Po co zatrzymywać, skoro można uruchomić? Przyglądanie się praktykom innych, które okazały się skuteczne, tym bardziej popychają do myślenia w tym kierunku.

- Zainspiruj się: *Materials for the Arts to partnerski program nowojorskiego Departamentu Spraw Kulturalnych oraz Departamentu Sanitacji i Edukacji, jeden z większych ośrodków Creative Reuse w Stanach Zjednoczonych. Gromadzi szeroki wachlarz materiałów, przekazanych do ponownego wykorzystania przez lokalne firmy, społeczności, domy mody, produkcje telewizyjne, korporacje. Zasoby te – w których można znaleźć wszystko: od dywanów po szczoteczki do zębów – są bezpłatnie udostępniane środowiskom twórczym, szkołom, organizacjom obywatelskim, agendum miejskim. MFTA promuje ponowne wykorzystywanie zasobów, odzyskując przy tym do obiegu setki ton materiałów rocznie.*

Ekologiczne certyfikaty

Dla produktów i usług

ECOLABEL

Oficjalny znak Unii Europejskiej nadawany różnym kategoriom produktów, które spełniają najwyższe normy środowiskowe w całym cyklu życia: od wydobycia surowców przez produkcję, po dystrybucję i utylizację.

EUROLIŚĆ

Certyfikat żywności ekologicznej, której produkcja jest przyjazna środowisku i przebiega zgodnie z przepisami Unii Europejskiej.

ZNAK EKOLOGICZNY

Oficjalny znak ekologiczny w Polsce. Przyznawany przez Polskie Centrum Badań i Certyfikacji dla produktów przemysłowych i usług, które są bezpieczne dla środowiska w trakcie całego cyklu życia produktu.

EKOLAND

Znak ekologiczny nadawany przez Polskie Stowarzyszenie Producentów Żywności produktom spożywczym, których produkcja odbywa się w sposób przyjazny dla środowiska.

BŁĘKITNY ANIOŁ

Najstarszy w Europie znak ekologiczny, świadczący o znacznie lepszej charakterystyce środowiskowej oznaczonego produktu od analogicznych artykułów.

NORDYCKI ŁABĘDŹ

Nordycka etykieta ekologiczna, najstarszy certyfikat ekologiczny przyznawany różnym produktom przyjaznym środowisku.

FAIR TRADE

Znak sprawiedliwego handlu, świadczący, że producenci i pracownicy otrzymali sprawiedliwe wynagrodzenie za swoją pracę, pracują w bezpiecznych warunkach, posiadają odpowiednie zaplecze socjalne oraz równe warunki pracy dla kobiet i mężczyzn.

PEFC, FSC

Wyroby z drewna, w tym papier, pozyskane ze zrównoważonej gospodarki leśnej, z poszanowaniem najwyższych standardów ekologicznych, społecznych i etycznych.

CRUELTY FREE

Kosmetyk nie zawiera substancji pochodzenia zwierzęcego i jego produkcja nie wiązała się z jakimikolwiek testami z udziałem zwierząt.

VEGAN

Do produkcji nie użyto żadnego składnika pochodzenia zwierzęcego.

BEZPIECZNY DLA OZONU

Produkt nie zawiera freonów, które niszczą warstwę ozonową ziemskiej atmosfery.

OEKO-TEX

Wyrób tekstylny wyprodukowany przy zastosowaniu zrównoważonych procesów i w społecznie odpowiedzialnych warunkach pracy.

ITB EKO

Znak ekologiczny przeznaczony dla produktów budowlanych przyznawany przez Instytut Techniki Budowlanej.

ENERGY STAR

Urządzenie elektryczne z branży RTV, AGD i sprzęty biurowe wyróżniające się energooszczędnością.

Produkcja wydarzeń

Produkcja wydarzeń to obszar, w którym na wielu płaszczyznach można wprowadzać praktyki proekologiczne. Najważniejsze jest podejmowanie świadomych decyzji w procesie planowania, rozważenie, jaki wpływ na środowisko mogą mieć poszczególne rozwiązania – takie jak np. wybór formatu wydarzenia, transport, miejsca noclegowe, planowane zakupy czy działania promocyjne. Jako organizatorzy i organizatorki wydarzeń myślimy o tym szeroko, ponieważ negatywny wpływ możemy ograniczać nie tylko poprzez nasze bezpośrednie działania, lecz także dzięki doborowi współpracowników(-czek) – wytwórców(-czyń), usługodawców(-czyń), dostawców(-czyń), artystów(-tek) czy innych zaproszonych gości i gościń. Na emisyjność wydarzenia wpływają też postawy naszej publiczności, a zatem starajmy się je kształtować. Ze względu na tę wielowymiarowość interakcji organizacja wydarzenia to dobry moment na wprowadzenie ekozałożeń w praktykę – i duże pole do popisu, jeśli chodzi o możliwość realnego oddziaływania.

KROK 1

Celem jest ograniczenie emisyjności wydarzenia. Istnieje wiele możliwych pól działania, dlatego wydaje się, że zrównoważona produkcja wydarzeń jest trudna i złożona. Tak naprawdę jednak większość rozwiązań to rzeczy proste, polegające na zmianie naszych nawyków i zwiększaniu świadomości na temat wpływu na środowisko, a co za tym idzie – na podejmowaniu zrównoważonych decyzji. Rozległość tematu nie oznacza, że wszystkie zmiany wymagają perfekcyjnego wprowadzenia „od zaraz”. Zaczynij od tych, na które masz bezpośredni wpływ, a następnie sukcesywnie wdrażaj kolejne, w tym te, które wymagają szerszych ustaleń, np. w całej instytucji.

Nowa normalność

Gdy piszemy ten tekst (styczeń 2021 r.), od niemal roku – ze względu na pandemię COVID-19 – organizowanie wydarzeń jest falami bądź to całkowicie zabronione, bądź to bardzo ograniczone. Świat wydarzeń w znakomitej większości przeniósł się do Internetu. Często nie zadajemy sobie przy tym pytania, jak działania w formie online wpływają na środowisko – inne wyzwania stały się tak dojmujące i tak wymagające, że na ten aspekt często nie wystarcza już energii. W tej chwili brak jeszcze dobrego języka i wystarczających danych, by w sposób kategoriyczny wskazywać na lepsze i gorsze rozwiązania w domenie wydarzeń internetowych. Dlatego większość sugestii zawartych poniżej będzie odnosić się do świata, który znamy – spotkań, wykładów, koncertów, spektakli, wystaw, konferencji, które dzieją się w nie-wirtualnych pokojach, w nie-wirtualnym otoczeniu. Temat wydarzeń internetowych i ich wpływu na środowisko z pewnością będzie wymagał dalszych rozpoznań i aktualizacji.

Real czy online? Działania na rzecz zielonych wydarzeń w „żywej rzeczywistości” mają już dość wyraźnie naszkicowaną agendę. Wiemy, że wydarzenie „w realu” pociąga za sobą ślad

energii elektrycznej, ślad wodny (zobacz także: BUDYNEK, str. 10), a także emisje wynikające z transportu, noclegów, produkcji żywności, śmieci etc. Zanieczyszczenie spowodowane przez Internet jest dla nas niewidoczne. Jak jednak wskazują kolejne badania, aktywność internetowa może generować duży ślad węglowy. Szkody dla środowiska są tym mniejsze, im mniejszą liczbę danych przesyłamy i pobieramy w przestrzeni wirtualnej. Np. obniżenie jakości wideo oglądanego na platformie streamingowej czy wyłączenie kamery podczas spotkania online w znaczący sposób zmniejsza ich ślad węglowy. Podobnie – im więcej wideo wykorzystuje się w jakiejś aplikacji, tym większym obciążeniem staje się ona dla środowiska. Kiedy zatem staniemy przed dylematem: real czy online, warto brać te dane pod uwagę (zobacz także: TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE, str. 14).

Zrównoważony transport

Gazy cieplarniane emitowane przez środki transportu w znaczny sposób przyczyniają się do zanieczyszczania środowiska. Wpływają na ziemię, zanieczyszczają powietrze i wodę. Gdy organizujemy wydarzenie, dojechać muszą występujący goście czy występujące gościnie, jego uczestnicy i uczestniczki zawsze muszą pokonać jakąś odległość, trzeba dowieźć sprzęt, catering i inne niezbędne materiały. Szacuje się, że przy większych wydarzeniach ok. 80% ich emisyjności stanowi transport. Dlatego zawsze należy się zastanowić nad wyborem odpowiednich środków lokomocji.

Zadbaj o ograniczenie indywidualnego transportu samochodowego. Samochody osobowe są głównym źródłem zanieczyszczeń w transporcie, odpowiadają za ponad 60% wszystkich emisji CO₂ z transportu drogowego w Europie. Przy działaniu skierowanym do lokalnej publiczności należy przede wszystkim zadbać o ograniczenie tego typu transportu. Zachęcaj swoją publiczność do przyjazdu pieszo lub dojazdu rowerem – ta forma lokomocji jest zeroemisyjna! Dobrym rozwiązaniem jest również korzystanie z transportu publicznego (autobus, tramwaj, kolejka), który w przeliczeniu na jednego pasażera odznacza się niską emisyjnością. W informacji o wydarzeniu zadbaj o przejrzystą komunikację, aby zwiększyć skuteczność przekazu: podkreśl, jaki środek transportu publicznego dojeżdża na miejsce wydarzenia, jaką trasą rowerową można dojechać. Zadbaj też o stojaki rowerowe w pobliżu siedziby. Rozważ wprowadzenie zachęt dla osób korzystających z transportu miejskiego lub roweru – takich jak zniżki czy specjalne uprawnienia.

- *Glastonbury Festival wprowadził vouchery, które otrzymuje każda osoba przyjeżdżająca na festiwal transportem publicznym lub rowerem. Voucher umożliwia otrzymanie zniżek na posiłki, dostęp do prysznic solarnych i inne benefity.*

Wybieraj transport zbiorowy, minimalizuj loty. Gdy mówimy o sprowadzaniu gości i gościń z różnych stron kraju i świata, nie ma jednej, uniwersalnej odpowiedzi na pytanie, który typ transportu należy wybrać. Zasadniczo: jeśli nie musisz gdzieś jechać, zrób spotkanie online. Na krótkich trasach wybierz pociąg lub autobus, a nie samolot. Przy dłuższych trasach, aby zminimalizować negatywny wpływ lotu na środowisko, zdecyduj się na lot bez przesiadek,

1. Przewodnik, jak ograniczać wpływ na środowisko związany z podróżami publiczności wydarzeń kulturalnych, Audience Travel, https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2019/10/Audience_travel_guide_2015.pdf, dostęp z dnia 18.04.2021

ponieważ znaczna część emisji gazów jest związana z cyklem startu i lądowania maszyny. Można też zadbać o rekompensatę śladu węglowego, wykupując pakiet neutralizacji emisji dwutlenku węgla (carbon offset) proponowany przez większość linii lotniczych. Dzięki temu wesprzesz nasadzenie drzew, lasu czy parku, który pochłonie CO₂ i „odbierze” z przyrody powstały negatywny ślad.

Zadbaj o komplet pasażerów w samochodach. Jeśli organizujesz wydarzenie poza swoją siedzibą, np. duży festiwal, dobrym sposobem na ograniczenie indywidualnego transportu samochodowego jest uruchomienie tzw. carpoolingu. Polega on na łączeniu ze sobą osób dojeżdżających na tej samej trasie, by zamiast podróżować osobno, przyjechały jednym samochodem. Podobne rozwiązanie sugeruj uczestnikom wydarzenia; jeśli mieszkają w jednym miejscu i niektórzy z nich posiadają auta, warto zadbać o komplet pasażerów w jednym pojeździe, by minimalizować negatywny wpływ podróży.

Stosuj te zasady do siebie. Na podobne zasady transportowe zwracaj uwagę organizatorom i organizatorkom wydarzeń, do których Ty i osoby zatrudnione w Twojej organizacji jesteście zapraszani. Jeśli jako gość/gościni wydarzenia masz możliwość dotarcia na wykład, wernisaż czy spotkanie pociągiem zamiast samolotem, zasugeruj organizatorom takie rozwiązanie – o ile sami tego nie zrobią.

Lokalne dostawy. Dojazdy przy organizacji wydarzenia nie wiążą się tylko z transportem osób. Często trzeba dowieźć scenografię, sprzęt techniczny, dostarczyć catering czy inne materiały. Elementem zrównoważonego transportu jest także planowanie zamówień, by ich dostawa nie wiązała się z pokonywaniem niepotrzebnych kilometrów. Podejmij starania, by kupować lub wypożyczać blisko, korzystać z lokalnych dostawców i dostawczyń.

Zielony nocleg

Kwateruj blisko. Gdy organizowane przez Ciebie wydarzenie wymaga zakwaterowania gości i gościń, zadbaj o to, by miejsce noclegowe nie było zbyt oddalone od miejsca wydarzenia. Zachęć osoby zaproszone do korzystania z transportu publicznego i przekaż instrukcje, jak mogą się nim dostać do miejsca wydarzenia. Jeśli hotel jest naprawdę blisko, możesz zorganizować wydarzenie pod hasłem „przyjazne zeroemisijnym formom transportu” i zachęcić w ten sposób gości i gościnnie do korzystania z rowerów (w wielu miastach są dostępne rowery publiczne) lub docierania pieszo. Kształtując zachowania transportowe Twoich gości i gościń, wpływasz na redukcję emisji.

Wspieraj ekologiczne hotele. Zwróć też uwagę, czy preferowany hotel jest przyjazny środowisku. Wiele miejsc noclegowych wdraża ekologiczne rozwiązania: ogranicza zużycie wody i energii, wykorzystuje deszczówkę, wyposaża budynek w pojemniki do recyklingu, rezygnuje z jednorazowych przyborów toaletowych lub jednorazowych opakowań na kawę czy cukier, posługuje się ekologicznymi środkami czystości, korzysta z lokalnych dostawców i dostawczyń, dba o jakościową żywność i jej nie marnuje. Daj pierwszeństwo hotelom, które posiadają poświadczenia lub certyfikaty środowiskowe (np. oznakowanie ekologiczne Green Key lub EU Ecolabel).

Unikanie nadprodukcji rzeczy, minimalizowanie odpadów

Szacowanie potrzeb. Większość z nas produkuje rocznie kilkakrotnie więcej śmieci, niż sami ważymy. Co gorsza, większości odpadów ciągle nie przetwarzamy – zalegają one na wysypiskach, zanieczyszczają ekosystem. Warto pamiętać, że każde wydarzenie również je produkuje. Wprawdzie można później próbować pozbyć się śmieci w jak najbardziej przyjazny dla środowiska sposób, ale zdecydowanie lepiej jest to wyzwanie wyprzedzić – i minimalizować ich wytwarzanie. To, ile odpadów zostanie wyprodukowanych podczas Twojego wydarzenia i czy będzie można je dalej przetworzyć, zależy m.in. od podjętych przez Ciebie decyzji dotyczących druków, materiałów, cateringu itp. Planuj świadomie, by uniknąć nadprodukcji śmieci.

3xR dla materiałów i zasobów

Reguła 3xR (czyli reduce – ogranicz, reuse – użyj ponownie, recycle – przetwórz) pomoże Ci w minimalizowaniu odpadów. Pamiętaj o niej nie tylko organizując wydarzenia, lecz także w życiu codziennym.

Ogranicz: Nie kupuj i nie wytwarzaj tego, co niepotrzebne – w obiegu jest dużo zasobów. Stawiaj na surowce i produkty, których będzie można użyć ponownie lub poddać recyklingowi. Unikaj produktów nietrwałych i zawierających substancje szkodliwe dla środowiska. Zamiast kupować wodę butelkowaną, zachęć gości i gościnie do przychodzenia ze swoją butelką wielokrotnego użytku. Nie produkuj cateringu „na wyrost”; jeśli po wydarzeniu zostanie pożywienie, zadbaj o to, by się nie zmarnowało. Ogranicz nabywanie nowych sprzętów. Zamiast kupować sprzęt indywidualnie – kup go wspólnie z innymi organizacjami lub wypożycz ze spółdzielni. Wymieniaj się posiadanymi zasobami z innymi organizacjami (ekonomia współdzielenia). Jeśli sprowadzasz z daleka gościa czy gościnę, poinformuj o tym inne instytucje kultury. Wspólnie zbudujcie program pobytu i występów, by inni też mogli z tego skorzystać.

Użyj ponownie: Duża część odpadów, które dziś zalegają na wysypiskach, nadawałaby się do ponownego użycia. Staraj się zatem nie wyrzucać ich bezrefleksyjnie, ale zastanowić się nad ponownym wykorzystaniem, nadaniem im drugiego życia. Stare banery przekształć w gadżety promocyjne, zadrukowane na jednej stronie kartki wykorzystaj do odręcznych notatek lub jako kartki na wydruki robocze, odpady mogą stać się narzędziem w akcjach artystycznych. Zasadę reuse da się też przełożyć na większe działania – np. wielokrotne wykorzystywanie architektury wystaw czasowych czy tworzenie scenografii z modułów, które można zastosować w dalszych realizacjach. Taką zasadę możesz też wprowadzić przy nawiązywaniu współpracy z artystami i artystkami – zobowiązując ich/je do korzystania w pierwszym kroku z zastanych zasobów, a dopiero później kupowania i wytwarzania nowych. Wspieraj wymiany i garażówki w Twoim sąsiedztwie i angażuj się w nie. Rzeczy, które nadają się do użytku, ale są Ci już niepotrzebne, podaj dalej – tak aby inni mogli z nich skorzystać.

Przetwórz: Segreguj śmieci, by mogły zostać poddane procesowi recyklingu. Z posegregowanych odpadów zostaną odzyskane surowce, a z nich – wytworzone nowe produkty. Zabieg ten pozwala oszczędzać surowce naturalne i znaczne ilości energii, które byłyby niezbędne przy pierwszym procesie produkcyjnym. Odzyskiwanie surowców ułatwia prawidłowa segregacja śmieci, która jest w Twoich rękach.

Zasada 3xR niekiedy poszerzana jest o dodatkowe „erki”. W kodeksie ruchu zero waste, czyli ruchu radykalnego ograniczenia odpadów, pojawia się także refuse – odmawiaj, unikaj (np. jednorazowych opakowań, ulotek reklamowych), rot – kompostuj (z odpadów zielonych twórz własny kompostownik), repair – naprawiaj (gdy coś się zniszczy, nie zastępuj nowym produktem, naprawiaj sprzęt, ubrania etc.).

- Aby świadomie podejmować decyzję o zakupie różnych produktów pod kątem ich składu i zdolności do recyklingu, zapamiętaj, co oznaczają ekoznaki na opakowaniach: Przydatne ekoznaki (str. 55, 56 Przewodnika).

Gospodarczą wersją ruchu zero waste jest idea gospodarki obiegu zamkniętego (nazywana też gospodarką cyrkularną, ekonomią cyrkularną), która dotyczy nowego patrzenia na zasoby: w jaki sposób je projektujemy, jak ich używamy i w jaki sposób możemy przekształcać w nowe, wartościowe dla wszystkich produkty. Stąd określenie „obieg zamknięty” – za którym kryje się idea krążenia i przetwarzania dóbr w środowisku, bez produkcji zbędnych odpadów. Zasady te warto stosować zarówno w środowisku pracy, praktyce twórczej, jak i codziennym życiu (zobacz także: PRODUKCJA: MATERIAŁY, str. 35).

Problematiczny plastik. Tworzywa sztuczne (zwane popularnie plastikiem) są bardzo rozpowszechnione w naszym codziennym życiu: w sprzętach, zabawkach, opakowaniach żywności. Nawet rzeczy z pozoru ekologiczne, zapakowane w papier, często zaskakują umieszczonym w środku produktem w foliowej torebce. Organizacja wydarzeń to dla plastiku prawdziwy raj: opakowania żywności, napojów, akcesoria promocyjne – tu plastik pojawia się najczęściej. Wbrew często krążącej opinii – kreowanej również przez producentów i producentki tworzyw sztucznych – plastik wcale nie jest w pełni zdalny do recyklingu. Istnieje sześć podstawowych odmian plastiku, każda o innych właściwościach, z czego tylko kilka ma potencjał recyklingowy. Tu jednak pojawia się kolejne zastrzeżenie: potencjał ten zależy od wielu zewnętrznych czynników (m.in. opłacalność, trwałość, przetwarzalność materiału w danym kraju). Do tego dochodzą tworzywa sztuczne o numerze 7 – tzw. tworzywa inne – które zupełnie nie podlegają przetworzeniu. Dlatego tak ważne jest to, aby plastiku w miarę możliwości unikać i tam, gdzie to możliwe, stosować alternatywne opcje. Ponieważ jednak ucieczka od tego tworzywa nie jest łatwa, należy podejść do zadania stopniowo i zacząć tam, gdzie okaże się to najprostsze. Równolegle zaś można nieco lepiej rozpoznać, czym właściwie jest plastik (zobacz także: PRODUKCJA: MATERIAŁY, str. 35).

3xR dla plastiku. Kierując się przy organizacji wydarzenia zasadą 3xR (ogranicz, użyj ponownie, przetwórz), wyeliminuj tworzywa jednorazowego użytku i zastąp je ekologicznymi alternatywami, np. butelkami czy kubkami wielokrotnego użytku. Zmniejsz liczbę opakowań z tworzyw sztucznych. Stawiaj na opakowania zwrotne, zdalne do recyklingu lub – jeśli to możliwe – kupuj produkty bez opakowania. Nie rób banerów z PCV. Używaj ściąganej tablicy informacyjnej. Zamiast torebek plastikowych używaj toreb papierowych. Nie stosuj laminatów. Swoim podwykonawcom(-czyniom), współpracownikom(-czkom), dostawcom(-czyniom) przekaz przewodnik na temat obowiązujących na Twoim wydarzeniu zasad dotyczących polityki materiałowej.

Śmieci z tworzyw sztucznych trudno jest uniknąć; generujesz je nie tylko Ty czy Twój zespół, zaproszeni goście i zaproszone goście, lecz także publiczność. Skoro zatem wskaźnik przetwarzania odpadów w Polsce na razie nie wygląda kolorowo, zastanów się nad kreatywnym spożytkowaniem tych produktów – zamienieniem ich w dzieło sztuki lub stworzeniem z nich nowego przedmiotu użytkowego. Takie twórcze działanie mogłoby też stać się ciekawym elementem Twojego programu, podkreślając jego ekologiczne wątki.

Segreguj śmieci. Organizacja wydarzenia to dobra okazja, by pokazać, że o segregację śmieci trzeba dbać w każdym momencie. Ustaw odpowiednią liczbę koszy w miejscu wydarzenia. Zadbaj o odpowiednie oznakowanie pojemników (odpady bio, szkło, papier, tworzywa sztuczne, śmieci zmieszane). Jeśli to możliwe, zapewnij dostępność otwartego kompostownika. By zapewnić prawidłową segregację śmieci, wywieś instrukcję, jak korzystać z pojemników. Możesz też wyznaczyć specjalną osobę do pomocy we właściwym sortowaniu.

Ekologiczny catering

Lokalne i zdrowe produkty. Podczas wydarzenia zadbaj o serwowanie ekologicznej żywności, produkowanej z poszanowaniem natury. Postaw na wytwórców(-czynie) i dostawców(-czynie) lokalnych(-ne), by nie tylko skrócić łańcuch dostaw i ograniczyć emisję gazów związaną z transportem, lecz także przede wszystkim uzyskać świeże sezonowe produkty. Owoce i warzywa uprawiane poza sezonem w szklarniach mogą mieć duży ślad węglowy. Unikaj produktów przetworzonych technologicznie (np. napoje gazowane, wafle ryżowe, ciastka w opakowaniach) – nie dość, że są niezdrowe, to na ich produkcję zużyto więcej energii. Warto, aby herbata, kawa, cukier posiadały certyfikat Fair Trade, świadczący o etycznej uprawie.

Minimalizowanie produktów zwierzęcych i odzwierzęcych. To, co jemy i w jaki sposób zostało to wyprodukowane, jest ważne zarówno dla naszego zdrowia, jak i dla klimatu. Przemysłowy chów zwierząt należy do najpoważniejszych trucicieli środowiska naturalnego. Serwując catering podczas wydarzenia, minimalizuj produkty zwierzęce i odzwierzęce lub – jeśli to możliwe – już na tym etapie z nich zrezygnuj. Przedyskutuj ten temat w Twoim zespole, aby decyzje dotyczące rezygnacji z produktów zwierzęcych i odzwierzęcych podczas serwowania cateringu móc w kolejnym kroku przenieść z poziomu jednostkowych wydarzeń na poziom systemowych rozwiązań w Twojej instytucji^{2,3}.

Preferencje uczestników i uczestniczek. Przed wydarzeniem rozpoznaj preferencje żywieniowe uczestników i uczestniczek spotkania, by odpowiedzieć na ich potrzeby dietetyczne i alergiczne oraz zapobiegać marnowaniu żywności. Oznakuj potrawy, tak aby było jasne, jakie zawierają składniki.

Woda. Używaj kranówki. W polskich miastach można pić wodę z kranu bez przegotowania; zazwyczaj nie potrzeba też filtra – zgodnie z normami Unii Europejskiej woda z kranów jest wielokrotnie filtrowana. Niektórzy opierają się przed piciem wody z kranu, twierdząc, że źle

2. Klimatyczny ślad kotleta, <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/klimatyczny-slal-kotleta-386>, dostęp z dnia 18.04.2021

3. Climate change food calculator: What's your diet's carbon footprint?, 9.09.2021, <https://www.bbc.com/news/science-environment-46459714>, dostęp z dnia 18.04.2021

smakuje (dla takich „sceptyków(-czek)” rozwiązaniem może być dodanie mięty, cytryny). Bywa też tak, że zły stan rur sprawia, iż woda jest rzeczywiście niezdatna do picia (wówczas niezbędne jest pozostawienie filtrów). Zachęcaj gości i gościnie, uczestników i uczestniczki wydarzenia do przynoszenia ze sobą wielorazowych butelek i upewnij się, że mają łatwy dostęp do wody. Zadbaj też, by butelki wielorazowe były dostępne w sprzedaży na miejscu. Jeśli konieczna jest woda butelkowana – wybieraj tę w szklanych butelkach.

Odpady. Nie dopuszczaj do marnowania żywności. Pożywienie, które pozostanie po wydarzeniu, rozdaj uczestnikom(-czkom) spotkania lub przekaż do banku żywności. Zapewnij wyraźnie oznaczone pojemniki do kompostowania resztek pożywienia. Korzystaj z naczyń i sztućców wielokrotnego użytku. Jeśli musisz użyć jednorazowych – wybierz te kompostowalne (z trzciny cukrowej, kukurydzy) lub w dalszej kolejności naczynia biodegradowalne (z otrębów, drewna, papieru). Pamiętaj, że od 2021 r. w Unii Europejskiej obowiązuje zakaz wprowadzania na rynek wyrobów jednorazowego użytku z tworzyw sztucznych, w tym: plastikowych sztućców, plastikowych talerzy, plastikowych słomek do napojów, styropianowych pojemników obiadowych na wynos, styropianowych kubków na napoje i wieczek, plastikowych mieszadełek do napojów. Użytkowanie zapasów pozostałych w magazynach jest możliwe tylko do 3 lipca 2021 r.!

- Przeczytaj, na co zwrócić uwagę, aby nie marnować jedzenia na stronie *Save the food* (w jęz. angielskim)⁵

Komunikacja i promocja

3xR dla promocji. Planując promocję wydarzenia, zastosuj zasadę 3xR: ogranicz, użyj ponownie, przetwórz. Ogranicz produkcję druków tam, gdzie jest to możliwe. Pamiętaj przy tym o odmiennych potrzebach różnych grup odbiorców i odbiorczyń. Programy wydarzeń możesz zamieszczać na stronach internetowych, portalach społecznościowych, rozsyłać wcześniej do uczestników i uczestniczek e-mailem czy też wywiesić lub rozłożyć w limitowanej liczbie do pobrania podczas wydarzenia. Drukuj dwustronnie i korzystaj z papieru ekologicznego. Zrezygnuj z gadżetów. Jeśli są one konieczne, zadbaj o to, aby miały charakter użytkowy. Wybierz gadżet z recyklingu, by unikać nadprodukcji materiałów. Zrównoważona informacja i promocja dotyczy też przestrzeni wirtualnej – Twoje aktywności w sieci nie pozostają bez konsekwencji dla środowiska. Pamiętaj, by użytkować i przetwarzać materiały, które już masz w swoich zasobach. Zrecyklinguj stare banery i billboardy, np. wytwarzając z nich nowy produkt. Nowe banery lub plakaty stwórz z myślą o ich wielokrotnym użytku – bez daty czy z pustym polem do uzupełniania. Zadbaj o możliwość ponownego wykorzystania nawet drobnych elementów wyposażenia, takich jak identyfikatory. Pozostałe po wydarzeniu druki poddaj recyklingowi (zobacz także: KOMUNIKACJA I PROMOCJA, str. 58).

Komunikuj odpowiedzialność ekologiczną Twojego wydarzenia. Komunikacja ekoinicjatyw jest ważna – informuj publiczność o podjętych działaniach i kształtuj w ten sposób ich postawy. Strona internetowa lub media społecznościowe są często pierwszym źródłem informacji o wydarzeniu i dobrą okazją do tego, by zachęcić uczestników i uczestniczki do skorzystania z ekologicznych form transportu. Zamieść tam informację, jak dojechać transportem publicznym, i opisz trasy rowerowe. Jest to też dobre miejsce na komunikat o ewentualnych benefitach – np. voucherach – dla osób korzystających z transportu

5. Strona *Save the Food*, <https://savethefood.com>, dostęp z dnia 21.04.2021

publicznego, rowerzystów(-tek) czy pieszych. Poinformuj również o rozwiązaniach przyjętych podczas organizacji wydarzenia, by zminimalizować negatywny wpływ na środowisko (np. ograniczenie wydruków, papier z recyklingu etc.).

Dbłość o organizm

Ty. Produkcja wydarzeń to zwykle napięte harmonogramy, wiele zmiennych – i obszar pracy w kulturze podatny na eksploatację i sameksploatację. Dlatego też zadbaj o siebie. Ustal w swojej organizacji skalę działań. Upewnij się, że masz wystarczające zasoby, by zrealizować wydarzenie, i odpowiednie wsparcie ze strony zespołu. Razem szukajcie rozwiązań trudnych sytuacji i dzielcie się odpowiedzialnością.

Uczestnicy i uczestniczki. Zadbaj o to, by ewentualne potrzeby Twojej publiczności były zaspokojone. Zapewnij dostępność wydarzenia na poziomie architektonicznym i językowym. Jeśli jest to wydarzenie w języku obcym i nie zostało skierowane do wąskiego grona specjalistów(-tek), zorganizuj tłumaczenie, w tym – jeśli to możliwe – także na polski język migowy. Jeśli wydarzenie ma charakter całonocny, zapewnij przestrzeń na regenerację – odpowiednią liczbę i długość przerw oraz dostęp do wody i pożywienia.

Otoczenie. Zastanów się, czy Twoje wydarzenie nie będzie miało negatywnego wpływu na najbliższych mieszkańców i mieszkanki. Jeśli jest to np. plenerowy koncert czy plenerowe kino, zadbaj o nieprzekraczanie poziomu głośności i zachowanie ciszy nocnej. W obu przypadkach uprzedź swoich sąsiadów i swoje sąsiadki o wydarzeniu, zaproś do udziału i zachęć do współtworzenia inicjatyw w przyszłości. Gdy na potrzeby wydarzenia wykorzystujesz tereny zielone, zadbaj o to, by stosowane przez Ciebie rozwiązania, a także zachowania publiczności nie wpłynęły negatywnie na przyrodę.

KROK 2

W tym kroku warto zadbać o pogłębienie rozwiązań dotyczących serwowania ekologicznego cateringu. Jeśli pracujesz w instytucji kultury, uczynienie tego stałą praktyką, nie zaś incydentalnym wyborem organizatora czy organizatorki wydarzenia, może wymagać dłuższego procesu – ze względu na konieczne ustalenia z zespołem oraz aspekty formalne. Na tym etapie warto również zebrać dane, które pozwolą oszacować ślad węglowy realizowanego przez Ciebie wydarzenia, tak aby kolejne inicjatywy planować jeszcze świadomiej.

Rezygnacja z produktów zwierzęcych i odzwierzęcych w cateringu

Jak wskazuje Greenpeace, dla dobra ludzi i przyrody niezbędne jest ograniczenie do roku 2050 spożycia mięsa i nabiału na świecie o połowę. Nadmierne spożycie mięsa i produktów odzwierzęcych ma poważne konsekwencje dla środowiska. Emisja gazów cieplarnianych związana z intensywną hodowlą bydła jest w skali światowej równa tej powodowanej przez transport. Potrzebę systemowych rozwiązań w tej kwestii coraz częściej podnosi się również na poziomie regulacji. Unia Europejska, opracowując strategię Farm to Fork – dotyczącą zmiany produkcji żywności w UE – rozpatrywała wprowadzenie zakazu spożywania mięsa. Ostatecznie zdecydowała się na rekomendację dotyczącą przekierowywania diety na wege-

tariańską i wegańską. Strategia Farm to Fork ma być wstępem do tzw. ustawy European Green Deal, zgodnie z którą do 2050 r. Europa ma się stać neutralna dla środowiska.

Na praktyki instytucji czy organizacji kultury należy spojrzeć całościowo. Warto, aby wprowadzanie rozwiązań dotyczących ekologicznego cateringu obejmowało nie tylko indywidualne decyzje organizatora czy organizatorki danego wydarzenia. Jako instytucje kultury mamy szansę kształtować społeczną świadomość dotyczącą ekologii żywienia. Rezygnacja z produktów zwierzęcych i odzwierzęcych w cateringu – ze względu na skalę oddziaływania na środowisko – powinna stać się zatem elementem strategii całej instytucji i obejmować wszystkie organizowane wydarzenia, w tym te realizowane we współpracy z podmiotami, którym użyczamy przestrzeni. Aby przełożyć tego typu praktyki na całą instytucję, konieczne jest uwzględnianie odpowiednich zapisów dotyczących nieużywania w cateringu produktów zwierzęcych i odzwierzęcych (podobnie jak zapisów regulujących korzystanie z lokalnych produktów, dbanie o krótkie łańcuchy dostaw etc.) w organizowanych przez instytucję przetargach i podpisywanych umowach (zobacz także: EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90). By dowiedzieć się więcej, przeczytaj artykuł „Zabójczy dla planety. Jak chów przemysłowy wpływa na Ziemię”⁴.

Ślad węglowy wydarzenia

Zbieraj i notuj dane dotyczące zużycia energii, wody, papieru, produkcji odpadów, rozwiązań cateringowych i transportowych (podróże służbowe, podróże publiczności, dostawy) podczas Twojego działania. Będą one pomocne w jak najdokładniejszym zmierzeniu śladu węglowego wydarzenia. Do określenia wpływu na środowisko służą specjalne kalkulatory – niektórych z nich możesz używać bezpłatnie online. Np. za pomocą kalkulatora Carbon Footprint, który jest dostępny (częściowo) również w wersji polskiej, można obliczyć ślad węglowy związany z podróżami. Aby to zrobić, potrzebujesz danych dotyczących środków lokomocji, przemierzonego dystansu oraz liczby pasażerów. Julie’s Bicycle opracowało specjalny kalkulator śladu węglowego przeznaczony dla sektorów kreatywnych – Creative Green Tools. Pozwala on nie tylko szacować wpływ na środowisko poszczególnych wydarzeń wraz z ich zapleczem organizacyjnym, lecz także porównywać kolejne pomiary, by przy następnych inicjatywach coraz skuteczniej redukować negatywny wpływ na środowisko (zobacz także: WPŁYW NA ŚRODOWISKO, str. 71).

- Warto zachęcać swoją publiczność do zapoznania się z dostępnymi w Internecie indywidualnymi kalkulatorami śladu węglowego. Dzięki nim można poznać np. ślad węglowy gospodarstw domowych czy „stylu życia”. Przykładowe kalkulatory dostępne w wersji angielskiej: World Land Trust, Footprint Calculator, WWF Footprint.

KROK 3

To moment na zebranie opinii uczestników(-czek) Twojego wydarzenia i zrekompensowanie śladu węglowego, którego wcześniej nie udało się zredukować. Warto na tym etapie również opracować zasady zielonych wydarzeń dla Twojej organizacji i przygotować dostosowaną do nich eko check-listę, która w łatwy sposób podsumuje wypracowane rozwiązania.

4. J. Butler, *Zabójczy dla planety. Jak chów przemysłowy wpływa na Ziemię*, 2019, https://viva.org.pl/wordpress/wp-content/uploads/2020/12/Zab%C3%B3jczy_dla_planety-2.pdf, dostęp z dnia 18.04.2021

Ewaluacja

Na zakończenie każdego wydarzenia poproś uczestników i uczestniczki o informację zwrotną. Poza innymi aspektami związanymi z charakterem wydarzenia, dopytaj o to, jak odebrali i odebrały zastosowane ekorozwiązania. Sprawdź, które zostały zauważone, które spotkały się z pozytywną reakcją, które być może ich/je zainspirowały. Zdobyte informacje mogą Ci pomóc usprawnić kolejne działania.

Offset

Ślad węglowy, który powstał w wyniku wydarzenia, a którego nie udało się uniknąć, warto środowisku zrekompensować. Wytworzone emisje można zneutralizować poprzez redukcję gazów cieplarnianych w innym miejscu na świecie – i w ten sposób dążyć do zeroemisyjności działania. Służą temu liczne programy offsetowe, które niejako „odbierają” ze środowiska nasz negatywny wkład, np. wspierając nasadzenie drzew czy rozwijanie energii odnawialnej. W wielu przypadkach projekty te przynoszą dodatkowe korzyści, np. poprawę jakości powietrza lub wody, wzmocnienie ochrony różnorodności biologicznej i siedlisk, poprawę możliwości zatrudnienia w danej społeczności czy dostępu do usług edukacyjnych. Kompensacja emisji dwutlenku węgla może więc być częścią kompleksowej strategii, łączącej wysiłki na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatycznym z wkładem w inne wspólne dobra. Ważne jest przy tym, aby kompensacja wytworzonego śladu węglowego nie była traktowana przez instytucje czy organizacje jako jedyne narzędzie zapobiegania skutkom kryzysu klimatycznego. Offset powinien być stosowany nie zamiast bezpośrednich działań ograniczających emisje, lecz jako ich uzupełnienie.

- W celu weryfikacji projektów offsetowych powstały standardy regulujące te kwestie, np. Clean Development Mechanism (CDM), Gold Standard (GS), Verified Carbon Standard (VCS), Plan Vivo (PV) czy Climate, Community & Biodiversity (CCB) Standards. Więcej informacji na ten temat znajdziesz w szczegółowym przewodniku dotyczącym offsetu, który znajdziesz na stronie offsetguide.org.
- Przykładem polskiej inicjatywy offsetowej, łączącej wsparcie dla organizacji prospołecznych z rozwojem zielonej energii jest Social Carbon Offset, który znajdziesz na stronie carbonoffset.pl

Zielone wydarzenie w mojej organizacji

Na potrzeby własne i współpracy z artystami(-tkami), kontrahentami(-tkami) spisz zasady organizacji wydarzeń w Twoim miejscu pracy, dotyczące aspektów środowiskowych. Ważne, by dokument został przyjęty wewnątrz organizacji jako standard. Stwórz jasną instrukcję i podziel się nią z zewnętrznymi podmiotami, z którymi współpracujesz, tak aby wszyscy wiedzieli, co jest dla Ciebie ważne i jakimi zasadami się kierujesz. W ten sposób kształtujesz też nawyki innych osób. Zapisy te zawrzyj w umowach. Na potrzeby wewnętrzne stwórz sobie skróconą eko check-listę, która pomoże Ci w sprawnej realizacji zielonych założeń przy kolejnych inicjatywach (zobacz także: EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90).

- Zainspiruj się: A Greener Festival postuguje się specjalnym ekoriderem dla artystów i artystek, który wyznacza zasady współpracy między festiwalem a zapraszаныmi twórcami i twórczyniami. Znajdziesz go na stronie internetowej festiwalu.
- Skorzystaj z naszej eko check-listy (str. 57).

Ekoznaki

OPAKOWANIE NADAJE SIĘ DO RECYKLINGU

Opakowanie wykonane jest z surowca, który można przetworzyć.

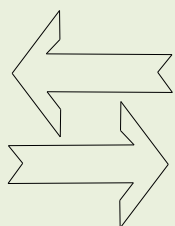
OPAKOWANIE WYKONANE CZĘŚCIOWO Z RECYKLINGU

Liczba w środku lub obok znaku informuje, jaki procent użytych do produkcji surowców pochodzi z recyklingu.

OPAKOWANIE JEST W PEŁNI BIODEGRADOWALNE

Może być kompostowane wraz z odpadami organicznymi.

OPAKOWANIE NADAJE SIĘ DO PONOWNEGO UŻYCIA

Możesz ponownie wykorzystywać opakowanie produktu, dzięki czemu wydłużasz jego cykl życia.

ZNAK „ZIELONY PUNKT”

Informuje, że producent wsparł finansowo system recyklingu i odzysku odpadów (symbol często mylony ze znakiem recyklingu).

OPAKOWANIE NADAJE SIĘ DO RECYKLINGU

Opakowanie może zostać przetworzone, zatem należy zadbać o odpowiednią segregację.

ALUMINIUM

Produkt jest wykonany z aluminium i nadaje się do recyklingu.

WYRZUCAJ OSOBNO

Poszczególne elementy opakowania należy rozdzielić i wyrzucić do różnych pojemników na odpady.

SELEKTYWNA ZBIÓRKA ELEKTROODPADÓW

Symbol przypomina o zakazie wyrzucania urządzeń elektrycznych i elektronicznych do zwykłego pojemnika.

TWORZYWO SZTUCZNE (PLASTIK)

Trójkąt z liczbą od 1 do 7 oznacza rodzaj plastiku, np. 1 - pet - politereftalan etylenu. Wiedza na temat rodzaju plastiku pozwala świadomie wybierać produkty pod kątem możliwości recyklingu, a także unikać tworzyw najbardziej toksycznych lub wchodzących w reakcję z żywnością.

PRODUKT NIETESTOWANY NA ZWIERZĘTACH

Od 2013 roku w Unii Europejskiej obowiązuje zakaz testowania kosmetyków na zwierzętach. Ponieważ zakaz testowania stał się obowiązującą prawnie normą, z etykiet większości produktów kosmetycznych zniknęło to oznakowanie. Stosowanie go na etykiecie zdaniem organizacji konsumenckich może wprowadzać konsumentów i konsumentki w błąd, napędzając nieuczciwą konkurencję. Warto jednak mieć świadomość, że niektórzy producenci wykorzystują luki obowiązującego zakazu (np. prawo unijne nie wyklucza ze sprzedaży produktów, które były testowane przed 2013, zakaz testowania obejmuje tylko produkty kosmetyczne i pielęgnacyjne, nie obejmuje chemikaliów i ich składników) lub odchodzą od norm unijnych, gdy trzeba wejść na inne rynki (np. rynek chiński w większości wymaga przeprowadzenia testów na zwierzętach). W efekcie w Europie, mimo obowiązującego zakazu, nadal można kupić produkty testowane na zwierzętach. Dlatego warto zwracać uwagę na dodatkowe certyfikaty, poświadczające wyeliminowanie testowania na zwierzętach na każdym etapie produkcji (cruelty-free certificates).

Zielone wydarzenie

Eko-check lista

TRANSPORT

- ☐ Ograniczenie podróży samochodem, korzystanie z transportu zbiorowego
- ☐ Parking rowerowy w pobliżu miejsca wydarzenia
- ☐ Ograniczenie i offsetowanie lotów
- ☐ Lokalni dostawcy materiałów i usług

ZAKWATEROWANIE

- ☐ Zakwaterowanie blisko wydarzenia
- ☐ Hotel przyjazny środowisku, wdrażający proekologiczne rozwiązania

ZASOBY

- ☐ Ograniczanie: niekupowanie i niewykorzystywanie zbędnych produktów
- ☐ Ponowne użytkowanie: wykorzystywanie posiadanych zasobów
- ☐ Przetwarzanie: zapewnienie pojemników do segregacji śmieci
- ☐ Minimalizowanie użycia plastiku, rezygnacja z jednorazowego plastiku
- ☐ Korzystanie z energooszczędnych sprzętów

CATERING

- ☐ Serwowanie produktów lokalnych, sezonowych, świeżych
- ☐ Rezygnacja z produktów zwierzęcych i odzwierzęcych
- ☐ Odpowiednie szacowanie: niedopuszczanie do marnowania żywności
- ☐ Woda kranówka
- ☐ Talerze i sztućce wielokrotnego użytku lub kompostowalne

KOMUNIKACJA I PROMOCJA

- ☐ Minimalizowanie druków promocyjnych
- ☐ Przetwarzanie starych banerów, plakatów i innych materiałów
- ☐ Korzystanie z ekologicznych nośników dla reklamy zewnętrznej
- ☐ Minimalizowanie gadżetów i ich lokalna produkcja
- ☐ Komunikowanie zielonych standardów podczas promocji wydarzenia

EWALUACJA

- ☐ Zebranie informacji zwrotnej na temat zastosowanych ekorozwiązań
- ☐ Zmierzenie śladu węglowego wydarzenia
- ☐ W miarę możliwości zoffsetowanie wytworzonego śladu węglowego
- ☐ Opracowanie i pogłębianie wewnętrznych ekozasad organizacji wydarzeń
- ☐ Podzielenie się doświadczeniami i wiedzą z innymi

Komunikacja i promocja

Odpowiednia komunikacja i promocja mogą znacznie przyczynić się do zmniejszenia śladu węglowego Twoich działań. Warto zadbać zarówno o promocję dopasowaną do skali projektu, rewizję polityki druków promocyjnych czy recykling starych materiałów, jak i o etykę reklamy oraz zrozumiały, włączający język komunikacji. Ważny element stanowi też komunikowanie zmian ekologicznych wprowadzanych wewnątrz organizacji. Warto pamiętać, że nośnik też jest przekazem – Twoje wybory dotyczące materiału czy kanałów promocji powinny być spójne z całościowym ekologicznym przekazem. Zastanów się, w jaki sposób Ty lub Twoja instytucja możecie kształtować język dyskusji o kryzysie klimatycznym i sprawiać, by był on zrozumiały oraz nie tworzył dodatkowych barier w dialogu.

KROK 1

W tym kroku działania są nakierowane głównie na rewizję dotychczasowych sposobów komunikacji i promocji oraz próbę ich zrównoważenia. Powinniśmy zastanowić się nad dostosowaniem skali promocji do poszczególnych projektów, tak aby uniknąć wytwarzania niepotrzebnych druków czy gadżetów lub inwestowania czasu i zasobów w te kanały, które z jakiegoś powodu się nie sprawdziły. Ważnym aspektem jest tu również wprowadzenie zrównoważonej polityki druków. Można rozważyć alternatywne rozwiązania, takie jak komunikacja cyfrowa. Zwracajmy także uwagę na posiadane już zasoby materiałowe, by systematycznie je użytkować i przetwarzać, a także na zasoby wynikające z najbliższego sąsiedztwa. Na tym etapie warto również zastanowić się nad językiem, którego używamy w standardowej komunikacji – powinien on być przystępny i mieć charakter włączający.

Minimalizuj, równoważ!

Zminimalizuj liczbę druków. Zastanów się, czy i które materiały reklamowe lub informacyjne muszą mieć charakter drukowany. Może warto rezygnować z zaproszeń w tej formie? A może drukowane wizytówki nie są już konieczne? Jak wynika z różnych analiz prowadzonych w instytucjach kultury, zbiorcze ulotki programowe zazwyczaj nie cieszą się dużym powodzeniem wśród odbiorców i odbiorczyń. Warto więc rozważyć ich ograniczenie lub np. zmianę wersji miesięcznych na dwumiesięczne. A może dobrym pomysłem okaże się wywieszenie przed instytucją jednego plakatu ze zbiorczym programem? Zamiast tworzyć własne druki, można też skorzystać z istniejących na rynku gazet i czasopism. Sensowną alternatywę stanowi także udostępnianie programów i katalogów w formie PDF-ów zamieszczonych na stronie internetowej. Rozważając takie możliwości, zadbaj o to, by rozwiązania dopasować nie tylko do charakteru poszczególnych działań, lecz także do potrzeb grup docelowych. Jeśli np. dane wydarzenie kierujesz do osób starszych lub społeczności lokalnej, zdecyduj się po części na wydruki na papierze. Jeżeli natomiast odbiorcami i odbiorczyniami Twojego wydarzenia są osoby płynnie poruszające się w środowisku cyfrowym, warto postawić na komunikację e-mailową i inne elektroniczne formy promocji (media społecznościowe, blogi, portale internetowe).

- *Biennale Warszawa przy promocji wystawy „Rasa i las” (2019), dotyczącej przestępstw związanych ze środowiskiem naturalnym, zdecydowało się na produkcję tylko jednego plakatu i jednej ulotki. Plakat eksponowany był czasowo w różnych miejscach, zaś ulotka wędrowała z rąk do rąk. Można je było też pobrać w formie pliku ze strony internetowej.*

Druk a media cyfrowe. Wybór między drukiem a elektroniką nie sprowadza się jedynie do prostej zasady: zrezygnuj z papieru, przejdź do świata online. Działanie komputerów i serwerów w dużej mierze przyczynia się do postępującego procesu globalnego ocieplenia, a e-odpady stanowią coraz większy problem dla środowiska. Wciąż jednak mało się o tym mówi. Cyfrowe formy komunikacji i promocji są często postrzegane jako jednoznacznie lepsze niż druk i traktowane jako proekologiczne alternatywy. Niemniej w wielu wypadkach może to być błędne założenie¹. Pamiętaj, że śmieci elektroniczne to w wielu krajach najszybciej rosnący strumień odpadów, a serwery internetowe są prawdziwymi pożeraczami energii. Żyjemy jednak w coraz bardziej scyfryzowanym świecie, w którym komunikacja elektroniczna oraz papierowa współistnieją ze sobą i często się uzupełniają. Ten, kto czuje potrzebę dokonania najbardziej zrównoważonego wyboru, będzie musiał uważnie przyjrzeć się drobnym szczegółom. Najlepiej zatem szukać sposobów na zmniejszenie wpływu obu tych form (zobacz: TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE, str. 14).

Jeśli druk, to ekologiczny. To, jaki papier wybierzesz i jak go wykorzystasz, robi różnicę. Gdy wydruki są niezbędne, zdecyduj się na papier ekologiczny, czyli pochodzący z recyklingu, ze zrównoważonego leśnictwa (np. certyfikat FSC, PEFC), niebielony. Przemysł poligraficzny w ostatnich latach poczynił spore postępy, jeśli chodzi o zmniejszanie śladu węglowego druków – pod względem zarówno efektywności energetycznej, jak i technologii produkcji. Wiele firm oferuje ekologiczne wersje papieru i przyjazne dla środowiska farby drukarskie. Zwróć szczególną uwagę na to, aby farby były „zero LZO”, tj. aby miały niską zawartość lotnych związków organicznych, które poprzez emisję do atmosfery obciążają środowisko. Unikaj etykiet, lakierowania, laminowania, złocenia i folii, w tym teczek powlekanych folią. Materiały te zmniejszają bowiem możliwość recyklingu i są dodatkowym obciążeniem dla środowiska. Pamiętaj, że dostawa jest częścią zamówienia – zwróć uwagę na ekologiczne opakowanie druków (papier, karton, folia poliolefinowa) i zamawiaj lokalnie.

Wydruki na własnym sprzęcie. Niekiedy nie potrzebujemy profesjonalnych druków i przygotowujemy je sami – w biurowych drukarkach. W takim wypadku również korzystaj z papieru ekologicznego. Tam, gdzie to możliwe, zadbaj też o drukowanie dwustronne lub w formacie broszury (4 strony na jednej kartce). Wydruki, które pozostaną niespożytkowane, a były jednostronne, przeznacz do codziennych notatek lub wykorzystaj do druków roboczych. Sprawdź, czy drukarki i tonery, z których korzysta Twoja organizacja, mają certyfikat ISO 14001 (system zarządzania środowiskowego) – jeśli tak, możesz być pewny(-na), że korzystasz z produktów zgodnych z najlepszymi praktykami środowiskowymi. Ekologia projektowania. W procesie projektowania z grafikiem rozważ mniejszy format druku, aby zmniejszyć nie tylko koszty, lecz także wpływ na środowisko. Zminimalizuj pokrycie atramentem, m.in. wykorzystując cieńsze kroje lub fonty – pozwoli to Ci oszczędzić środki i ułatwi recykling. Rozważ ponowne wykorzystanie projektu w przyszłości – przygotuj go tak,

1. Paper vs. Digital, <https://environmentalpaper.org/paper-vs-digital/>, dostęp z dnia 18.04.2021

by treść można było łatwo aktualizować. Np. w przypadku plakatu najprostszym sposobem jest przygotowanie projektu z pustymi miejscami na daty i tytuł wydarzenia, które później można wypełniać w zależności od potrzeb.

- Używanie cieńszych krojów fontów, np. Century Gothic, pozwala zaoszczędzić nawet 30% tuszu.

Reklama zewnętrzna. Rozważyłeś(-łaś), czy wielkoformatowa reklama zewnętrzna jest na pewno konieczna? Produkcję takich banerów, billboardów czy plakatów warto ograniczyć do niezbędnego minimum. Jeśli jednak odpowiedź brzmi „tak”, wykonaj je z materiałów pochodzących z recyklingu. Zwróć uwagę na stosowaną technikę drukowania; druk solwentowy jest niebezpieczny dla środowiska (jego młodsza wersja – druk ekosolwentowy – zredukował niekorzystne składniki), druk lateksowy i UV są zaś przyjazne dla natury. Coraz częściej wprowadza się też rozwiązania, które promują ideę „użyj ponownie”. Należy do nich choćby ekoplatat (czyli ekologiczne podłoże drukarskie, które umożliwia wielokrotne wykorzystanie zarówno podłoża, jak i nadrukowanego nań plakatu, a sam plakat podlega recyklingowi). W domenie nośników cyfrowych coraz częściej wykorzystuje się również takie proekologiczne rozwiązania jak ecolight (nośnik cyfrowy, który dzięki wykorzystaniu diod LED jest przyjazny środowisku). Widać też przechodzenie na zasilanie nośników energią fotowoltaiczną czy wprowadzanie reklamowych słupów solarnych. Zwróć także uwagę, czy dostawca danej ekousługi nie udostępnia swoich nośników na promocję haseł, które kłócą się z etyką Twoją i Twojej organizacji, np. czy nie upowszechniają treści dyskryminujących. W etyce ekologicznej komunikacji spójność jest niezwykle istotna.

Wartościowym narzędziem do nadania zewnętrznego komunikatu mogą być murale. Dziś są one malowane przy użyciu technologii minimalizujących negatywny wpływ na środowisko i dodatkowo nierzadko przyczyniają się do rewitalizacji ścian. Dzięki takiej inicjatywie można też wesprzeć lokalnych artystów i artystki, zapraszając ich do współpracy przy tworzeniu muralu. Warto pamiętać, że jeśli dzieło takie miałoby się pojawić na ścianie budynku mieszkalnego, wówczas trzeba ten aspekt uzgodnić z mieszkańcami. Warto także zaprosić ich do wspólnego działania.

- W Toruniu, w ramach budżetu partycypacyjnego, na osiedlu Na Skarpie powstała ekościeżka muralowa, obejmująca pięć budynków.

Można też się zastanowić nad innymi formami zrównoważonej reklamy zewnętrznej, które w całości wykorzystują produkty przyjazne środowisku. Mowa tu chociażby o czystym graffiti, które wykorzystuje naturalne zabrudzenia chodników – poprzez ich wyczyszczenie otrzymuje się przestrzeń ekspozycyjną komunikatu, który znika po kilku tygodniach lub miesiącach. Paleta możliwych technik jest dużo szersza – obejmuje m.in. graffiti z mchu czy piasku, deszczowe graffiti bądź stemplowanie śniegu i piasku (zaprojektowany stempel może służyć w nieskończoność, a reklama, podobnie jak wcześniejsze, znika w sposób naturalny).

Zmniejsz liczbę gadżetów i zadbaj o ich aspekt etyczny. Często nie wiemy, w jakich realnie warunkach były produkowane gadżety. Ich transport z odległych krajów obciąża środowisko. Jeśli decydujesz się na dany produkt, sięgaj po wyroby lokalnych wytwórców czy wytwórczyń lub wchodź we współpracę z lokalnymi rzemieślnikami i rzemieślniczkami. Dzięki Waszej

kooperacji ich wyroby mogą stać się bardziej widoczne! Zastanów się nad wprowadzeniem gadżetów bezpośrednio związanych z ekologią: rośliny, butelka na wodę wielorazowego użytku, materiałowa chusteczka do nosa (tak, tak, wracają do łask!), lokalne powidła czy miód. Zdecyduj się na gadżet użytkowy, tak aby nie zasilać stosu niepotrzebnych rzeczy. Jeśli wymaga on opakowania – zredukuj je do minimum i zadбай, by było wykonane z ekotworzywa.

Używaj ponownie, przetwarzaj!

W przypadku organizowania corocznej lub regularnej imprezy, twórz banery lub plakaty wielokrotnego użytku: nie drukuj daty wydarzenia, w kolejnych latach wykorzystaj je ponownie. Jeżeli z realizowanych działań zostały niepotrzebne druki, sprawdź, czy nie przydadzą się w projektach warsztatowych, edukacyjnych. Z makulatury można zrobić choćby papierowe torby, które posłużą Twojej organizacji jako unikatowe opakowanie o różnorodnym przeznaczeniu. Stare banery czy billboardy są świetnym materiałem do recyklingu – wiele instytucji kultury przetwarza je w gadżety promocyjne, np. torby, nerki.

Dostrzeż potencjał lokalnych zasobów

Niektóre kanały komunikacji i promocji masz naprawdę w zasięgu ręki. Wokół Ciebie są zarówno instytucje, NGO, szkoły, kawiarnie, spółdzielnie mieszkaniowe, jak i mieszkańcy oraz mieszkanki najbliższego otoczenia. Jeżeli część z Twoich działań skierowana jest do lokalnej społeczności – a wierzymy, że tak! – dbaj o bezpośrednie kontakty, sieci współpracy, rozpoznanie lokalnych zasobów. To tu przyda się plakat drukowany, rozklejony w okolicznych miejscach spotkań czy w sklepach, u fryzjera, w osiedlowej bibliotece, na klatkach mieszkalnych (tylko we współpracy ze spółdzielniami mieszkaniowymi i administratorami budynków). Wyjdź w teren, sprawdź, gdzie i kiedy bywają sąsiedzi i sąsiadki, gdzie i jak działają grupy sąsiedzkie (na żywo, w Internecie). Zainteresuj się lokalną prasą, odnajdź lokalnych ambasadorów i lokalne ambasadorki, którzy mogą chcieć zaangażować się w Twoje działanie. Kieruj do sąsiadów bezpośrednie zaproszenie, włączaj ich w opracowywanie programów. Udostępnij teren pod tablicę informacyjną, na której możesz też dawać znać mieszkańcom i mieszkankom o swoich akcjach społecznych. Nie rezygnuj z social mediów – działa tam wiele prężnych forów sąsiedzkich. Używaj języka włączającego.

Dostępny język

Operowanie prostym, zrozumiałym językiem też jest częścią myślenia o ekologii organizacji. Umożliwia on szybszą komunikację, ma charakter bardziej włączający. Bywa jednak, że posługiwanie się nim wcale nie jest takim łatwym zadaniem. Z pomocą przychodzi tu kilka dostępnych bezpłatnie narzędzi internetowych, takich jak Jasnopis lub Logios, które pomagają weryfikować prostotę tekstów. Kryteriami stosowanymi przez te platformy są m.in. długość zdań, liczba słów, poziom eksperckości. Wynik wskazuje, jaki poziom wykształcenia byłby konieczny, by osoba, do której został skierowany komunikat, mogła go zrozumieć.

Komunikuj działania proekologiczne

Od momentu rozpoczęcia działań na rzecz zmian proekologicznych warto o nich mówić. Na początku nie będą to pogłębione, przekrojowe strategie – zaakceptuj to, nie zniechęcaj się. Zielone inicjatywy, o których nikt nie wie, nie mają szansy „pączkować”. Komunikowanie

nawet drobnych kroków jest ważne; zwróć jednak uwagę, by mówić o nich adekwatnie do skali zmian. Zastanów się nad dołączeniem do zewnętrznego newslettera zielonej sekcji, w której będą się pojawiały informacje o podejmowanych inicjatywach, rozpocznij mikro-kampanię proekologiczną w mediach społecznościowych. Zadbaj również o komunikację wewnętrzną – zielone zmiany to sprawa, która dotyczy całego zespołu i wymaga uwspólnienia wiedzy oraz praktyk. Wewnętrzny zielony newsletter może być do tego prostym i skutecznym narzędziem. Pamiętaj jednak, by kierować się przy tym zasadami zielonej komunikacji. Przekaznik też jest przekazem!

KROK 2

To etap wypracowania spójnego przekazu komunikacyjnego wokół podejmowanych przez Twoją organizację proekologicznych zmian. Zastanów się, w jaki sposób chcesz kształtować dyskusję wokół kryzysu klimatycznego, jakich strategii narracyjnych będziesz używać, by dotrzeć z tym tematem również do osób mniej zainteresowanych.

Przekaz

Jaki jest Twój przekaz? Do kogo go kierujesz? Aby dobrze dopasować posiadane zasoby i zaprojektować nowe kanały do wyznaczonych celów komunikacyjnych, ustal w swoim zespole, które kierunki w komunikacji proekologicznej są dla Was najważniejsze. Czy jest to tworzenie społeczności wokół tego zagadnienia i kształtowanie postaw („to nasza wspólna sprawa, wszystkich nas dotyczy”), czy jest to nawoływanie do działania („nie ma czasu do stracenia”), czy też budowanie zielonej marki miejsca („my jako instytucja/organizacja chcemy być miejscem przyjaznym środowisku”). Każdy z tych celów wymaga zastosowania nieco innych form komunikacji, ale wszystkie wzajemnie się wspierają, tworząc jednocześnie całościowy przekaz. Możesz te kierunki łączyć i mieszać, ale dobrze, żeby przynajmniej na początku skupić się na jednym czy dwóch z nich. Zastanów się, jakie główne przekazy dotyczące działań proekologicznych miałyby wybrzmieć w Twojej całościowej strategii komunikacyjnej.

Tworzenie społeczności, kształtowanie postaw. Podkreślanie w przekazach tego, jak poszczególne działania wpływają na środowisko – i że dotyczy to nas wszystkich – może sprawić, że odbiorcy i odbiorczynie odnajdą w Twoich komunikatach bliskie im referencje, zrozumieją, że wybory podejmowane przez nich na co dzień mają znaczenie. Konkretnie przykłady działań mogą stanowić dla nich ośmielającą inspirację. Podkreślaj zatem wagę małych kroków – nawet jeśli z perspektywy całości funkcjonowania organizacji wydają się one drobnostką (np. stworzenie mebla z recyklingu, rezygnacja z plastikowych koszulek na dokumenty, przetworzenie starych materiałów, zainstalowanie perlatorów na kranach). Jeśli w Twojej organizacji została wprowadzona jakaś systemowa zmiana w danym obszarze (np. kafejka w całości przeszła na serwowanie dań wegańskich; instytucja całościowo zrezygnowała z plastikowych opakowań; stworzyliście wraz z sąsiadami i sąsiadkami ogród społecznościowy; zmieniliście politykę druków dla całej organizacji), zwróć uwagę na to, że systematyczne zmiany i małe kroki idą ze sobą w parze i wzajemnie się wspierają. Twórz w programie organizacji przestrzeń do tego, by spotykać się z ludźmi i dyskutować wokół tych wątków, wciągać ich w temat, wspólnie poszerzać swoją wiedzę.

Nawoływanie do działania, wspólna sprawa (strategia aktywistyczna). W tej ścieżce używane są bardziej bezpośrednio komunikaty, język aktywistyczny, podkreślający sprawczość jednostek i grup, a także ich wspólną odpowiedzialność. Dynamikę dyskusji kształtuje fakt, że kończy nam się czas – zostało go niewiele, by zapobiec nieodwracalnym skutkom katastrofy klimatycznej. Dlatego właśnie mówimy o sprawie wymagającej natychmiastowej aktywności. Ważne tu jest jednak to, by nie zawsze i nie wszędzie używać „języka katastrofy” – różne formy komunikacji mogą dotrzeć do różnych grup. Przykłady z Twojej placówki są tu znakiem, że można i że trzeba działać. Apel powinien być kierowany zarówno do pracowników i pracowniczek, jak i do szerszej publiczności oraz innych organizacji kultury. W dyskusjach branżowych – spotkaniach praktyków i praktyczek kultury – warto podnosić tematy, które wiążą się z wewnętrzną ekologizacją sektora kultury, a które nie są „na froncie” dyskusji klimatycznych (np. transparentne płace, uproszczenie procedur kulturalnych etc.). W dyskusjach z organizatorami czy organizatorkami kultury należy podkreślać rolę, jaką mogą oni/one odegrać, a także konieczność wspólnego działania oraz wprowadzania zmian systemowych.

Budowanie zielonej marki (strategia marketingowa). Koncentruje się na komunikowaniu wprowadzanych zielonych zmian, by kształtować postawy innych, ale jednocześnie by wzmocnić markę swojej organizacji jako przyjaznej ekologicznie. Przedmiotem zainteresowania są tu zarówno wprowadzane wewnętrznie zmiany, pokazanie publiczności, co i jak można zrobić oraz że my to robimy – świecimy przykładem. Szczególnie na tej ścieżce bądź uważny(-na), by komunikaty nie tworzyły wyidealizowanego obrazu rzeczywistości, by ukazywały, że ekologizowanie organizacji kultury to złożony proces, w którym wszyscy się uczymy, nie zaś marketingowa konkurencja.

Niebezpieczeństwo tzw. greenwashingu. Polskie określenia na greenwashing to ekościenie, ekokłamstwo lub – ładniej – zazielenianie wizerunku. Pojęcie to dotyczy głównie sektora produkcji i handlu. Ekoprodukty mają na rynku duży zbył i niektóre firmy – sądząc, że w ten sposób pozyskają nowych konsumentów i nowe konsumentki – tworzą pozór „uekologiczniania się”, by zwiększyć zyski ze sprzedaży. Na rynku pojawiają się produkty z naklejkami „bio”, „organic”, „eko” – mimo że nie spełniają one żadnych ekologicznych standardów. Warto być świadomym tego zjawiska i wystrzegać się podobnych praktyk. Jako ekokłamstwo mogą być odebrane komunikaty na wyrost, które wprowadzają w błąd lub mogą kreować nieprawdziwy ogląd sytuacji (np. hasło promocyjne: „Jesteśmy bardziej ekologiczną instytucją kultury niż inne”, niepoparte danymi i konkretnymi przykładami). Bywa też jednak, że strach przed posądzaniem o greenwashing powstrzymuje ludzi od komunikowania swoich działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Pojawia się niepewność, czy to, co robimy, jest już wystarczające, by o tym mówić, i czy ma wystarczająco dużą skalę, by traktować to jako dobry przykład. A przecież chodzi właśnie o to, aby o tym mówić! Tyle że należy to robić w sposób transparentny i zgodny z prawdą. Jeśli mierzysz się z podobnymi wątpliwościami, zastanów się: czy Twoje działanie jest elementem dalszych zmian? Czy planujesz udoskonalać to, co już zrobiłeś(-łaś)? Jeśli tak – mów o tym szeroko. Staraj się jednak unikać zbyt ogólnikowych stwierdzeń. Zamiast haseł typu „jesteśmy ekologiczni” wybieraj operowanie konkretnymi przykładami: „ograniczamy plastik”, „zbieramy deszczówkę”, „przetwarzamy materiały z poprzednich wystaw”, „prowadzimy program edukacji ekologicznej dla najmłodszych” etc.

Etyka reklamy. Chodzi tu o nienadużywanie zaufania odbiorcy, niewykorzystywanie jego braku doświadczenia czy niewiedzy. Jest to również kwestia spójności Twoich wartości z ideami, jakimi kierują się poszczególne platformy czy media. Zwróć uwagę na to, by podejmować współpracę z tymi mediami, które są wiarygodne i działają w sposób etyczny.

Jak mówić?

Jak mówić o klimacie? Język jest ważny – to on kształtuje świadomość i tworzy charakter debaty publicznej. Dlatego coraz głośniej mówi się o tym, że kryzys klimatyczny trzeba przestać nazywać „miętko”. Jako pierwsze medium na świecie kwestię zaostrożenia języka podjął w 2019 roku „The Guardian”. W Polsce na podobne rozwiązanie zdecydowało się Radio TOK FM, za którym podążyło wiele innych mediów i osób. Określenia neutralne zastąpiono sformułowaniami podkreślającymi pilność sytuacji i konieczność podjęcia działań. „Zmiany klimatyczne” zostały zastąpione w języku przez „kryzys klimatyczny”, „załamanie klimatyczne” i „katastrofę klimatyczną”; „zmiany środowiskowe” zmieniły się w „kryzys środowiskowy” czy „kryzys ekologiczny”; „globalne ocieplenie” – to teraz „globalne przegrzanie planety”; „sceptyk klimatyczny” nazywany jest „osobą negocjującą naukę o klimacie”. Kultura dla Klimatu podpisuje się pod tą strategią językową i również wyraźnie stwierdza: To jest kryzys klimatyczny i ekologiczny².

Jak rozmawiać o kryzysie klimatycznym? Szkoła Ekopoetyki działająca przy Laboratorium Reportażu w Warszawie pracuje nad nową propozycją mówienia o kryzysie klimatycznym – jako o kryzysie wyobraźni. Zwraca uwagę, że brakuje w tej chwili narracji, która z jednej strony oddawałaby powagę sytuacji, a z drugiej – nie operowałaby językiem katastrofy, tj. nie straszyła i nie stosowała szantażu moralnego. Dlatego rozpoczęto prace nad stworzeniem zupełnie nowej narracji, która w mówieniu o kryzysie klimatycznym opierałaby się na trzech filarach: wiedzy, zaangażowaniu i pozytywnej wizji przyszłości.

Podobne głosy słychać w innych wypowiedziach: kryzys klimatyczny jest zbyt złożony, by mówić o nim jasno i trafić do niezaangażowanych; kryzys klimatyczny jest zbyt abstrakcyjny, by mówić o nim personalnie; kryzys klimatyczny jest przez wielu odrzucany, mimo iż stanowi fakt – w związku z czym w ogóle nie wiadomo, jak zacząć o nim rozmawiać.

Poniżej przedstawiamy kilka wskazówek komunikacyjnych mogących pomóc w dotarciu z proekologicznym przekazem również do osób nieprzekonanych.

1. Personalizuj. O problemach związanych z kryzysem klimatycznym często mówi się jako o zmianach odległych, dziejących się w skali globalnej (w domyśle: „nie tu”), dotyczących oceany i lodowce. Aby wątek ten miał szansę stać się sprawą „mi” bliską, wymaga innej narracji – takiej, która ukaże związek kryzysu klimatycznego z moim bezpośrednim otoczeniem (lokalna susza, przerwy w dostawach wody, ekstremalne załamania pogody). Opowieść ta nie poucza mnie, nie strofuje, ale daje mi przestrzeń na wątpliwości i pytania, które w sobie noszę. Personalizacja ma szansę sprawić, że odczuję ten temat jako mi bliski, mający wpływ na moją codzienność³.

2. T. Markiewka, *Mówienie o „katastrofie klimatycznej” to nie alarmizm, lecz wyraz odpowiedzialności*, 5.08.2019, <https://oko.press/mowienie-o-katastrofie-klimatycznej-to-nie-alarmizm-lecz-wyras-odpowiedzialnosci/>, dostęp z dnia 18.04.2021

3. A. Levy, *Zmiana klimatu sprawą osobistą*, <https://biennalewarszawa.pl/zasoby/zmiana-klimatu-sprawa-osobista/>, dostęp z dnia 18.04.2021

2. Zamiast danych i statystyk – lepiej działają przykłady z życia. Nie operuj wykresami czy skomplikowanymi statystykami, które osobie spoza branży niewiele mówią. Co tak naprawdę oznacza 50 g CO₂? 10 000 ton węgla – to dużo czy mało? Zadbaj o to, by dane i fakty przekształcać we wciągające historie. Używaj zrozumiałych odniesień: „to jak lot do Europy”, „to jak zagotowanie szklanki wody” etc.

3. Upraszczaj język. Nie każda osoba z łatwością porusza się w specjalistycznych terminach. Zastanów się, czy w dyskusjach o kryzysie klimatycznym nie nadużywasz skomplikowanego żargonu, który może zniechęcać do zgłębiania tematu, bo już w warstwie językowej rysuje się jako „poza zasięgiem”.

4. Przyznawaj się do niepewności i niewiedzy – przecież nikt z nas nie zna przyszłości. Możemy o niej rozmawiać tylko na podstawie dostępnych danych i obecnych diagnoz. Dlatego koncentruj się na tym, co na ten moment wiadomo i co można z tym zrobić. Zaproś osoby negujące naukę o klimacie do dyskusji – spróbuj zrozumieć ich wątpliwości, zidentyfikować ich źródła, odpowiedzieć na nie. Nie przyjmuj postawy ex cathedra. Przy wizualnej narracji kryzysu klimatycznego, epatującej obrazami niekończących się wysypisk śmieci, indywidualny recykling puszki może się wydawać bez znaczenia. Przedstawiaj zatem konkretne możliwości działania, przypominaj o konkretnych przyczynach kryzysu klimatycznego.

5. Zostaw rozmówcę z pozytywnym przekazem. Podkreśl, że z działań każdego człowieka mogą płynąć korzyści na skalę indywidualną, lokalną i globalną. Różne komunikaty trafiają do różnych osób. Nie zawsze trzeba mówić o katastrofie katastroficznym językiem. Niektórych warto wystraszyć, ale innych np. rozśmieszyć. Wiele kampanii namawia nas do zmiany złych przyzwyczajeń, przywołując budzące lęk obrazy zagrożeń. W opozycji do tego warto wprowadzać trochę lekkości i przyjemności w promowanie proekologicznych postaw.

- *Piano Stairs to głośna akcja sprzed dekady, która promowała zmianę postaw u ludzi, czerpiąc z teorii zabawy. Jej celem było zachęcenie pasażerów do korzystania w przejściu podziemnym ze schodów tradycyjnych, nie zaś ruchomych. Schody tradycyjne zostały zamienione w instalację dźwiękową, gdzie każdy ze stopni stawał się klawiszem i wydawał z siebie inny dźwięk.*
- *Teatr fanSHEN, promując swoją produkcję teatralną, zaprosił widzów i widzki do ćwiczenia na specjalnych maszynach w siłowniach, które magazynowały energię wytwarzaną przez ćwiczących. Naładowane w ten sposób baterie wykorzystywano do zasilania pokazów teatralnych, a ćwiczący ludzie otrzymywali zniżki na bilety – przy czym ich wysokość była uzależniona od wypedałowanego wkładu energetycznego.*

Zakładka o ekologii na stronie Twojej organizacji. Jej zawartość może wyglądać bardzo różnie. Możesz informować o różnych obszarach podejmowanych przez Ciebie aktywności proekologicznych, odnosić się do wybranego aspektu definiującego profil ekologiczny Twojej instytucji czy w końcu prezentować całościową strategię ekologiczną organizacji. Zakładkę warto rozwijać wraz z wdrażaniem kolejnych kroków. Będzie ona sygnałem dla uczestników i uczestniczek kultury, że sprawy ekologii są przedmiotem stałej refleksji i działań w Waszej

organizacji. Przykłady różnych zakładów ekologicznych na stronach instytucji i organizacji kultury zobaczyć można na stronach internetowych m.in. Centrum Kultury Zamek w Poznaniu, Służewskiego Domu Kultury w Warszawie czy Arcola Theatre w Londynie.

KROK 3

W ostatnim kroku warto się skupić na szczegółowym dopracowaniu i komunikowaniu całościowej strategii ekologicznej (co udało się zrobić, jakie cele sobie stawiamy). Dobrze jest też postawić na promowanie wymiany praktyk i podejmowanie systemowych zmian w obszarze kultury.

Ekostrategia. Nie musisz wcale nazywać tego tak szumnie. To nie musi nawet być dokument o nazwie „strategia”. Zadbaj jednak o to, by w trzecim kroku zebrać w całym zespole wiedzę zdobytą na temat podejmowanych w różnych obszarach – zarówno tych programowych, jak i tych operacyjnych – działań, spojrzeć na nie przekrojowo, podzielić się refleksjami, wątpliwościami, sukcesami. Nazwijcie, co udało się Wam wspólnie osiągnąć, gdzie ekologia „przyjęła się” chętniej, a gdzie napotkała opory i jakiego rodzaju są to trudności. Czy wcześniejsze definicje lub kierunki myślenia wymagają jakiejś korekty, aktualizacji? Spiszcie te spostrzeżenia, wyraźnie zaznaczcie, co już udało się zrealizować i jakie cele stawiacie sobie na przyszłość. Praktyczna wiedza, którą udało się Wam zdobyć, jest niezwykle cenna. Podzielcie się tym doświadczeniem i wnioskami nie tylko ze swoim zespołem, lecz także z innymi organizacjami kultury i z szerszą publicznością. Przykład ekostrategii można znaleźć na stronie Centrum Kultury i Sztuki HOME z Manchesteru.

Sojuszniczy lobbying. Opracowanie ekostrategii to świetny moment na zacieśnienie sojuszu z innymi instytucjami i organizacjami kultury, zintensyfikowanie wspólnego lobbingu na rzecz systemowej zmiany. A może udałoby się to połączyć z wprowadzeniem kalkulatora emisyjności dedykowanego obszarowi kultury, z którego mogliby bezpłatnie korzystać pracownicy i pracowniczki, twórcy i twórczynie, jak również publiczność? Instytucje i organizacje kulturalne mogłyby wówczas skuteczniej śledzić swój ślad węglowy. Stanowiłoby to też szansę na lepsze zrozumienie mechanizmu jego powstawania – w przełożeniu na poszczególne organizacje, decyzje pojedynczego widza czy widzki oraz na sposób działania całej sfery działalności kulturalnej. Wspólne narzędzie pomiaru i nagłaśnianie konieczności minimalizowania negatywnego wpływu na środowisko pozwoliłoby też wyznaczyć wspólne cele redukcyjne na kolejne lata.

Audyt

Audyt to badanie aktualnej sytuacji w organizacji. Może polegać na weryfikowaniu dokumentacji dotyczącej obowiązków środowiskowych instytucji (audyt środowiskowy), analizie łańcucha dostaw i wpływu na środowisko (audyt z zakresu zrównoważonego rozwoju) lub badaniu praktyk codziennych osób zatrudnionych, procesów oraz sposobu korzystania z budynku. Audytor lub audytorka opierają się na dokumentach, rozmowach z pracownikami i pracowniczkami, obserwacji ich praktyk oraz sposobów użytkowania przestrzeni (człowiek-przestrzeń-środowisko). Za pomocą różnych narzędzi poszukują obszarów do optymalizacji, której celem jest maksymalne wykorzystanie zasobów (audyt zero/less waste).

W ramach audytu przeprowadza się analizę aktualnej sytuacji oraz proponuje odpowiednie działania naprawcze i opcjonalne. Audytorzy i audytorki lokalizują braki w dokumentacji, problemy w funkcjonowaniu budynku czy korzystaniu z przestrzeni, niespójności w procesach pracy. Na podstawie tych obserwacji ustalają proekologiczne priorytety.

Może się okazać, że wprowadzenie zmian wymaga reorganizacji pracy albo odstania inne błędy w zarządzaniu. Audyt jest więc wymagającym procesem dla instytucji. Warto się do niego dobrze przygotować. Zastanów się wcześniej, jaki jest cel audytu i jakimi środkami chcesz go przeprowadzić. Do jego przeprowadzenia potrzebne są określone środki finansowe. Należy też zgromadzić odpowiednią dokumentację, zaangażować zespół do współpracy z audytorami czy audytorkami oraz zaplanować wdrożenie zmian. Jednocześnie jest to przydatne narzędzie do określenia dostępnych zasobów, etapów ekologizacji i obszaru usprawnień. Audyt może także zmotywować pracowniczki i pracowników do dalszych prośrodowiskowych działań (zobacz także: ZIELONE ZESPOŁY, str. 33; WPLYW NA ŚRODOWISKO, str. 71; POLITYKA INSTYTUCJI, str. 100).

KROK 1

Na tym etapie instytucja może przeprowadzić analizę dobrych praktyk oraz pomysłów z pomocą pracowniczek i pracowników.

Ankieta dotycząca skojarzeń z ekologią, która umożliwia lepsze przygotowanie do audytu
Dzięki niej będzie można się zorientować, jaką wiedzę dysponują pracownicy i pracowniczki. Ankieta może dotyczyć roli człowieka w ekosystemach i tego, w jaki sposób ludzie przyczyniają się do ich degradacji. Inna perspektywa to przyjrzenie się nawykom osób pracujących w sektorze kultury w kontekście codziennego funkcjonowania. Przydatne może być też przygotowanie prostej ankiety dotyczącej tego, jakie skojarzenia z ekologią mają poszczególne osoby.

Takie początkowe kroki mają na celu zorientowanie się, co na ten moment wiedzą pracownicy i pracowniczki, czym się interesują i jakie działania prośrodowiskowe wprowadzają samodzielnie. W trakcie tego procesu może się okazać, że posługują się różnymi definicjami ekologii, inaczej widzą możliwości instytucji w tym obszarze oraz priorytety.

Przykładowe pytania, które mogą się pojawić w ankiecie:

- Jakie moje działania lub wybory określam jako ekologiczne?
- Jakie działania i wybory, które obserwuję w swoim otoczeniu, uznaję za ekologiczne?
- Czy są działania uznawane za ekologiczne, których nie rozumiem i nie wiem, jaki mają sens?
- Czy są działania, które chciałabym lepiej poznać i zrozumieć, ale wydają mi się w tym momencie zbyt złożone, eksperckie albo zbyt drogie?
- Jakie działania uznawane za ekologiczne uznaję za priorytetowe?
- Czy ja sam/sama chcę działać na rzecz środowiska?
- Czy organizacja, w której pracuję, powinna działać na rzecz środowiska?

Samokształcenie w tematach ekologicznych

Warto też samodzielnie przeczytać rozporządzenia dotyczące segregowania odpadów czy rozliczania emisji zanieczyszczeń do środowiska – tym obowiązkom podlega bowiem większość instytucji. Instytucja może wystąpić o interpretację obowiązków środowiskowych do odpowiednich urzędów, opisując specyfikę swojej działalności. Aspekty prawne różnych działań podlegają zmianie, niemniej jednak bycie na bieżąco z aktualnymi wymogami pozwala podejmować adekwatne decyzje. Przykładowo: jeżeli wiesz, że niedługo zostanie wprowadzona opłata za jakiś rodzaj opakowań, wówczas już teraz nie będziesz ich kupować. Samokształcenie może obejmować także wspólną lekturę tekstów dotyczących tematu albo spotkania z osobami z innych instytucji kultury w celu wymiany doświadczeń.

KROK 2

Na własną rękę możesz przeanalizować aktualną sytuację dotyczącą zużycia różnych zasobów i zastanowić się, jak można byłoby je ograniczyć. Innym sposobem jest wpływanie na łańcuch dostaw poprzez zrównoważone zakupy czy też przetargi z kryterium środowiskowym. Warto się także przyjrzeć nawykom pracowników i pracowniczek, a następnie – poprzez edukację oraz wspólne wypracowanie nowych zasad – przekształcić je w bardziej ekologiczne.

Na tym etapie przyda się też opinia ekspertów i ekspertek. Możesz rozwijać swoją wiedzę na temat wpływu organizacji na środowisko, ale jeżeli nie będziesz miał(a) świadomości, że jakąś kwestię warto wziąć pod uwagę, to tego nie zrobisz. Jeśli dysponujesz odpowiednimi środkami finansowymi, zatrudnij firmę zewnętrzną do przeprowadzenia audytu. Zakres i typ audytu dobierz do swoich potrzeb, zasobów (czas, kadry) oraz środków finansowych. Poniżej wymieniliśmy przykładowe typy audytów związanych z proekologiczną zmianą w instytucji.

Audyt środowiskowy (dokumentacja + zgodność z prawem)

Koncentruje się na analizie dokumentów potwierdzających wpływ na środowisko. Audytorzy i audytorzy zapoznają się ze sprawozdaniami dotyczącymi gospodarowania odpadami, rejestracją urządzeń i systemów chłodniczych w Centralnym Rejestrze Operatorów (CRO) oraz emisją zanieczyszczeń z silników spalinowych pojazdów. Taki przegląd pozwala na określenie, czy działalność instytucji odbywa się zgodnie z aktualnymi przepisami z zakresu ochrony środowiska. Dopiero prawidłowo prowadzona sprawozdawczość umożliwia ocenę skali wpływu na środowisko w pewnych obszarach (np. emisji CO₂). Analizowane są

pozwolenia oraz zgłoszenia instalacji, umowy z organizacjami odzysku (np. opakowań), umowy z odbiorcami odpadów, umowy z wodociągami, karty techniczne urządzeń użytkowanych w instytucji, karty charakterystyki preparatów chemicznych, dokumenty dotyczące badań, np. wody albo emisji do powietrza. Osoby prowadzące audyt powinny mieć dostęp do ludzi znających specyfikę pracy organizacji, posiadających wiedzę na temat instalacji technicznych i rozwiązań technologicznych. Szacunkowy koszt audytu środowiskowego to 3000–5000 zł – w zależności od wielkości i typu instytucji oraz zakresu działań.

Audyt z zakresu zrównoważonego rozwoju (wpływ na środowisko w obszarze wody, gruntu, powietrza + łańcuch dostaw)

Audyt ocenia wpływ na środowisko poprzez analizę łańcucha dostaw. Oznacza to, że obszary wcześniej badane w organizacji – np. emisje do powietrza związane z użytkowaniem samochodów, zużycie wody – są również analizowane pod kątem ich dostawców i zakupów. Weryfikuje się także wykorzystanie zasobów poprzez: racjonalne gospodarowanie już posiadanymi zasobami (np. gabloty, ramy, materiały biurowe), włączanie kryteriów środowiskowych do przetargów czy zapytań ofertowych, a także analizę zamawianych produktów (np. pod kątem ekocertyfikatów, składu czy wykorzystania materiałów z recyklingu).

Szacunkowy koszt audytu z zakresu zrównoważonego rozwoju to minimum kilkanaście tysięcy do kilkudziesięciu tysięcy złotych – w zależności od wielkości i typu instytucji oraz zakresu działań.

Audyt zero waste

Opiera się na wynikach audytu środowiskowego. Dodatkowe informacje gromadzone są na różne sposoby – np. poprzez obserwacje, w jaki sposób używana jest przestrzeń, a także rozmowy z pracownikami i pracowniczkami. Audyt zero waste może dotyczyć m.in.: oświetlenia, motywów biofilnych (kontakt z przyrodą, np. rośliny w biurze), funkcjonalności i wykorzystania pomieszczeń socjalnych, sposobów przechowywania, organizacji pracy, udogodnień proekologicznych (np. infrastruktura dla rowerzystów). Osoba prowadząca audyt wykonuje np. dokumentację fotograficzną, wizytuje miejsce pracy. Czasem odwiedza też galerię, księgarnię czy też restaurację, by doświadczyć rozwiązań z punktu widzenia użytkowników i użytkowniczek. Szacunkowy koszt audytu zero waste to 10 000–50 000 zł – w zależności od wielkości i typu instytucji oraz zakresu działań.

Po zakończonych pracach audytowych masz do dyspozycji raport z rekomendacjami, które obejmują działania naprawcze i opcjonalne. Działania naprawcze to najczęściej kwestie konieczne do wdrożenia, by pozostać w zgodzie z przepisami. Na tym etapie powinny one zostać zrealizowane. Niektóre instytucje w Polsce przeprowadziły już audyty w swoich instytucjach. Dyskusję m.in. o audycie w warszawskiej Zachęcie znajdziesz na ich fanpejdżu na portalu Facebook.

KROK 3

Wdrażanie rekomendacji i działań opcjonalnych

Na tym etapie mamy do dyspozycji raport z informacjami na temat stanu aktualnego i propozycje rozwiązań zmniejszających negatywny wpływ organizacji na środowisko. Poinformuj o raporcie wszystkich członków i członkinie zespołu. Konsultacje z pracownikami

i pracowniczkami na temat sposobu przeprowadzenia zmian mogą usprawnić ten proces. Przydatny może się tu okazać zielony zespół (zobacz także: ZIELONE ZESPOŁY, str. 33). Przygotuj się na wieloetapowy i rozłożony w czasie proces wdrażania rekomendacji, a także zdecyduj, czy podejmiesz to wyzwanie samodzielnie, czy ze wsparciem szkoleniowym i doradczym z zewnątrz.

Wpływ na środowisko

Oddziaływanie na środowisko można podzielić na kilka etapów. Pierwszym z nich jest określenie aktualnej sytuacji w instytucji, czyli odpowiedź na pytanie: co i w jakich ilościach jest zużywane. Można się tu posłużyć kalkulatorem śladu węglowego albo wodnego, który stworzy ogólny obraz. Kolejnym krokiem może być wyznaczenie limitów zużycia określonych zasobów. Najprościej monitorować zużycie energii, wody czy choćby papieru (potrzebne informacje znajdziesz na licznikach albo fakturach). W instytucjach, w których korzysta się z samochodów służbowych, warto monitorować, ile schodzi na to paliwa. Kiedy wykonasz już monitoring zużycia wybranych zasobów, możesz przejść do następnego kroku – czyli zmiany łańcucha dostaw. Warto zweryfikować zakupy pod kątem wpływu na środowisko (wyroby certyfikowane, np. fair trade, produkty firm redukujących ślad węglowy lub lokalnych kooperatyw) oraz wprowadzić przetargi uwzględniające kryterium środowiskowe. Jednocześnie na każdym etapie wprowadzania zmian rozwijaj świadomość zespołu odnośnie do edukacji ekologicznej – dbaj o samokształcenie czy zewnętrzne szkolenia. Bardziej skomplikowanym działaniem oraz wymagającym większych inwestycji jest audyt.

KROK 1

Na pierwszym etapie ważna jest ocena aktualnej sytuacji w instytucji, czyli odpowiedź na pytanie: w jakich ilościach zużywane są zasoby. Na początku warto wybrać obszary, które łatwo poddać monitoringowi, takie jak zużycie energii, wody, papieru czy paliwa w samochodach służbowych. Potrzebne informacje znajdziesz na licznikach albo fakturach.

Kalkulatory śladu węglowego i wodnego

Ślad środowiskowy to narzędzie służące do określenia stopnia wpływu na środowisko. Umożliwia porównanie własnego w tym udziału z oddziaływaniem innych organizacji. Ślad środowiskowy określa wpływ na środowisko całościowo, włączając w to ślad węglowy i ślad wodny. Dostępne online darmowe kalkulatory obliczają najczęściej ślad węglowy. Nie są to narzędzia idealne, ale dają pewien ogólny obraz (np. kalkulator śladu węglowego, kalkulator śladu wodnego: odnośniki do przykładowych kalkulatorów możesz znaleźć na stronie internetowej Kultury dla Klimatu w zakładce Materiały). Jeżeli zależy Ci na fachowych i precyzyjnych badaniach śladu środowiskowego, musisz się liczyć z procesem długotrwałym i kosztownym. Kalkulator online stanowi prostszą i tańszą alternatywę – choć niedoskonałą. Może być jednak pomocnym narzędziem w edukowaniu zespołu oraz innych osób o skali oddziaływania danej instytucji na środowisko.

Wyznaczenie limitów

Określenie limitów zużycia paliwa, druków, energii, wody itp. oraz ich monitorowanie wpływa na ograniczenie zużycia zasobów, może też kształtować skalę i sposób funkcjonowania instytucji. Jeżeli okaże się, że macie do dyspozycji określone ilości zasobów na rok, będziecie starali się nie przekroczyć tego poziomu. Oznacza to, że być może pewne działania się nie odbędą albo zostaną zrealizowane w duchu zrównoważonym

KROK 2

Zrównoważone zakupy

Warto przeanalizować wpływ instytucji na łańcuch dostaw poprzez zrównoważone zakupy. Łańcuch dostaw to struktura, w ramach której produkty powstają i są transportowane do miejsca konsumpcji. Zarządzanie nim powinno spełniać najwyższe standardy jakości i odpowiedzialności. Zrównoważony łańcuch dostaw bierze odpowiedzialność za cały cykl życia danego wyrobu: od wydobywania surowców do momentu, kiedy produkt staje się odpadem. Oznacza to przestrzeganie norm środowiskowych oraz dbanie o prawa człowieka i warunki pracy osób zaangażowanych w wytwarzanie danej rzeczy.

Instytucja kultury nie ma możliwości monitorowania całego tego procesu, ale może się oprzeć na informacjach udostępnianych przez producentów. Należą do nich m.in. certyfikaty dotyczące przestrzegania zasad sprawiedliwego handlu (fair trade; zobacz także: EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90). Na niektórych wyrobach można też znaleźć etykietę z wyliczonym śladem węglowym. Ponadto firmy czasem dodają informację o tym, że redukują ślad węglowy albo go neutralizują. Istnieją także mniej formalne sposoby pozyskiwania wiedzy o produktach i usługach – można np. promować ekonomię społeczną, współpracując z lokalnymi kooperatywami.

Edukacja ekologiczna

Pracownicy i pracowniczki powinni mieć szansę zapoznania się z informacjami zgromadzonymi podczas mierzenia wpływu instytucji na środowisko. Równy dostęp do wiedzy pozwoli na kolektywne podejmowanie decyzji, np. tych dotyczących działania instytucji i wyznaczania priorytetów. W miarę możliwości finansowej warto także zorganizować odpowiednie szkolenia (zobacz także: PRACOWNICZKI I PRACOWNICY, str. 28).

Audyt

Audyt to badanie aktualnej sytuacji w organizacji. Może polegać na weryfikacji dokumentów dotyczących obowiązków środowiskowych instytucji (audyt środowiskowy), analizie łańcucha dostaw i wpływu na środowisko (audyt z zakresu zrównoważonego rozwoju) lub badaniu praktyk codziennych osób zatrudnionych, procesów oraz sposobu korzystania z budynku. Osoby wykonujące audyt opierają się na dokumentach, rozmowach z pracownikami i obserwacji ich zachowań w przestrzeni danego miejsca (człowiek–przestrzeń–środowisko). Za pomocą różnych narzędzi poszukują obszarów do optymalizacji, której celem jest maksymalne wykorzystanie zasobów (audyt zero waste; zobacz także: AUDYT, str. 67).

Przetargi z kryterium środowiskowym

Warto weryfikować firmy, z którymi nawiąże się współpracę – poprzez przeprowadzanie zielonych przetargów z kryterium środowiskowym, promowanie spółdzielczości oraz zakup ekologicznych usług i produktów. Przygotowując Specyfikację Istotnych Warunków Zamówienia (SIWZ) warto rozważyć wpisanie takich punktów jak: potwierdzenie złożenia sprawozdań środowiskowych, wykorzystywanie materiałów z recyklingu i/lub ekologicznych, kryteria środowiskowe (czyli sposób, w jaki firma zmniejsza ślad środowiskowy), bieżące śledzenie rozwiązań zrównoważonych i niezwłoczne informowanie o nich klien-

ta etc. Zwróć uwagę także na inne cele związane ze zrównoważonym rozwojem, takie jak: stabilność zatrudnienia w firmie (umowy o pracę) czy zapewnianie równych szans (opis zespołu, polityka wynagrodzeń). Przykład takiego przetargu przeprowadzonego znajdziesz w Biuletynie Informacji Publicznej Zachęty – Narodowej Galerii Sztuki.

KROK 3

Strategia zrównoważonego rozwoju instytucji

Na tym etapie warto przygotować strategię zrównoważonego rozwoju instytucji, opartą na zgromadzonych doświadczeniach i wiedzy. Do jej tworzenia można wykorzystać dane pochodzące z analizy wpływu instytucji na środowisko (minimalizacja zużycia zasobów, wyznaczenie limitów, zrównoważony łańcuch dostaw, audyt (zobacz także: AUDYT, str. 90; WPŁYW NA ŚRODKOWISKO, str. 71), rekomendacje zielonego zespołu (zobacz: ZIELON ZESPÓŁ STR. 33). Praca nad strategią to wieloetapowy i złożony proces, do którego od samego początku warto zaprosić cały zespół i wspólnie ustalać, jakie są możliwości przeprowadzenia zakładanych zmian (zobacz także: POLITYKA INSTYTUCJI, str. 100).

Partnerstwa i koalicje ekologiczne

Jako instytucje odpowiedzialne ekologicznie możemy nawiązywać relacje i współpracę z różnymi podmiotami formalnymi i nieformalnymi. Praktyka ta pomoże Ci dzielić się kosztami produkcyjnymi z innymi instytucjami, tworzyć porozumienia dla dobra lokalnej przyrody, wymieniać się wiedzą i wzmacniać w procesie zaprowadzania zmian w duchu proekologicznych praktyk. Sieci i partnerstwa mogą mieć zasięg lokalny – ukierunkowany na konkretne miejsce i silnie w nim osadzony – albo ponadlokalny, nastawiony na rozwój i promowanie zrównoważonych działań i rzecznictwa. Pamiętaj, że tworzenie i rozwijanie partnerstw jest działaniem wymagającym cierpliwości, wytrwałości i przede wszystkim patrzenia na cele szerzej niż tylko na interes jednej instytucji czy organizacji.

KROK 1

Najpierw dokonaj rozpoznania potrzeb własnej organizacji oraz docień swoje zasoby – przede wszystkim ludzkie (i związane z tym kompetencje), ale też te materialne czy prawne. Zmapuj lokalne otoczenie. Porozmawiaj z innymi osobami i instytucjami o wspólnych potrzebach i problemach. Być może okaże się, że na ten moment niemożliwe jest zawiązanie współpracy instytucjonalnej, natomiast można to zrobić na poziomie współpracy konkretnych ludzi. Dobrze jest zaczynać od mniejszej inicjatywy i rozwijać ją z kolejnymi dołączającymi osobami i organizacjami.

Rozpoznaj własne zasoby i poznaj lokalne otoczenie

Pierwszym krokiem w nawiązaniu potencjalnej współpracy bądź partnerstwa jest rozpoznanie zasobów własnej organizacji oraz zdefiniowanie potencjału lokalnego środowiska na poziomie społecznym, kulturowym, przyrodniczym, architektonicznym, instytucjonalnym, przedsiębiorczym. To ważne, by zwracać uwagę na bogactwo lokalnej okolicy. Zwyczajowo myślimy o mieszkańcach i mieszkankach, bo mogą tworzyć naszą publiczność. Ale partnerstw warto szukać też w organizacjach pozarządowych działających na wspólnym z Tobą terenie, grupach nieformalnych i aktywistycznych, innych lokalnych instytucjach (jak przedszkola, biblioteki, ogrody jordanowskie), podmiotach zarządzających terenami zielonymi, spółdzielniach mieszkaniowych, a także w lokalnym biznesie. Warto rozpocząć od stworzenia mapy okolicy, a następnie na jej podstawie znaleźć wspólne punkty i potencjalne cele. Cele sąsiadujących ze sobą organizacji mogą być zbieżne – np. gdy łączy je dbałość o teren. Przystępując do mapowania sąsiadów i sąsiadek oraz wspólnych celów, pamiętaj o stworzeniu mapy własnych zasobów. Przyjrzyj się swojej instytucji pod względem użyteczności dla lokalnych ekosystemów. W przeprowadzeniu procesu diagnozy mogą pomóc lokalne animatorki i animatorzy albo działacze i działaczki lokalne. Narzędzie mapowania zasobów własnych i otoczenia jest bardzo popularnym narzędziem w działaniach społecznych.

Sąsiedztwa

Stworzenie mapy swoich sąsiadów – instytucjonalnych, komercyjnych (sklepy, restauracje, usługi), mieszkańców i mieszkańek ludzkich, jak i pozaludzkich (fauna i flora) – pozwoli dojrzeć przestrzeń o wielu wymiarach, której jesteście uczestnikami. To przestrzeń zamieszkania i codziennych wędrówek pomiędzy pracą a domem oraz spacerów rekreacyjnych, przestrzeń pracy, przestrzeń do zarządzania, a także przestrzeń życia – siedlisko dla niełatwej do zdiagnozowania liczby organizmów nieludzkich. Jako zespół instytucji kultury możecie aktywnie włączyć się w uczestnictwo na wszystkich warstwach tych przestrzeni. W ten sposób wchodzicie w relacje współodpowiedzialności za konkretny teren i relacje, które kształtują tę przestrzeń. To ważne wartości w myśleniu proekologicznym. Być może w Twoim otoczeniu – bądź Twojej branży – istnieje już jakaś sieć, do której możesz dołączyć. Jeśli nie, możesz ją zainicjować (jak nawiązywać i rozwijać relacje dobrego sąsiedztwa zobacz także w DOBRE SĄSIEDZTWO, STR. 22)

Wiele instytucji i organizacji nieformalnie ze sobą współpracuje na rzecz promowania lokalnej tożsamości, np. „Przepis na Muranów” – tworzony m.in. przez Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN. Z kolei Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski zainicjowało Sąsiedztwo Ujazdów, działające w latach 2015–2016, którego jednym z celów była promocja zielonych terenów Jazdowa. Przez wspólne działania poznajecie się lepiej i uczycie, jak wspólnie działać.

Grupy robocze

Twórz grupy robocze wewnątrz instytucji (zobacz także: ZIELONE ZESPOŁY, str. 33) oraz na zewnątrz. Zorientuj się, czy taka sieć już istnieje w Twoim mieście, a jeśli nie, to zainicjuj jej powstanie. Przyjrzyj się projektom o tematyce ekologicznej – zarówno tym większym, np. wystawom tematycznym, jak i mniejszym, np. warsztatom z budowy domków dla dzikich zapylaczy czy z siania łąki kwietnej. Skontaktuj się z osobami, które realizowały te akcje w Twojej okolicy. Może znajdziecie wspólne cele i potrzeby, podzielicie się doświadczeniem i wiedzą? Takie sieci wsparcia instytucje organizują np. w temacie rozwoju publiczności (w Warszawie działa grupa Adeste). Inicjatywy i ruchy miejskie też tworzą swoje sieci wymiany doświadczeń. Dobrym miejscem na poznanie się, rozmowę o wyzwaniach i założenie grupy roboczej może być wydarzenie sieciujące, np. forum. Przykładem rozwinięcia sieci dla miejskich inicjatyw było Forum Mieszkanek i Mieszkańców Miasto Wspólna Sprawa, zorganizowane przez NGO Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”¹.

Grupa robocza to miejsce wymiany doświadczeń i wsparcia, ale też pogłębiania wiedzy. Na spotkania można zapraszać ekspertów i ekspertki, przyrodniczki i przyrodników, aktywistki i przedstawicieli ruchów ekologicznych i klimatycznych. Taka grupa robocza może stać się bazą do jej rozwoju w szerszą koalicję.

KROK 2

Partnerstwa i koalicje możesz zawierać wokół działań w obszarze kultury, ale też szerzej – z sąsiadami pozainstytucjonalnymi, mieszkankami i mieszkańcami, ruchami nieformalnymi. Wzajemnie możecie wiele się od siebie nauczyć, także w różnorodnym podejściu do rozwiązywania problemów. Możecie też wspólnie zarządzać terenem lub projektem społeczno-kulturowym. W końcu możecie także po prostu dzielić się zasobami materialnymi – wypożyczać sprzęt multimedialny czy ruchomą architekturę.

Współzarządzanie

Możesz zainicjować przejście w formułę współzarządzania np. terenem, z którego korzysta kilkoro interesariuszy. Bardzo motywującym przykładem wieloletniej pracy na rzecz konkretnego obszaru jest Osiedle Jazdów w Warszawie². Jest to inicjatywa, która rozpoczęła się od obrony osiedla drewnianych domków fińskich, a przez lata przekształciła się w powstanie wielopodmiotowego konsorcjum, które nie poprzestaje w staraniach nad rozwojem i wdrażaniem modelu współzarządzania terenem. Inicjatywa wyszła od mieszkańców i mieszkank osiedla, którzy wsparcie znaleźli wśród aktywistów i aktywistek, grup nieformalnych, organizacji pozarządowych. Dzięki skorzystaniu z narzędzi partycypacyjnych udostępnianych przez Urząd Miasta – jak inicjatywa lokalna czy budżet obywatelski – udało się im nie tylko obronić osiedle, lecz także nie rezygnować z demokratycznej formuły pracy. Obecnie osiedle ma wielu równoprawnych gospodarzy: rodziny zamieszkujące w domkach, organizacje pozarządowe wynajmujące domki do prowadzenia swojej działalności, grupy nieformalne, filia domu kultury, formalny zarządca terenu, a także organy miejskie. Na stronie Otwartego Jazdowa znajdziesz szereg tekstów, rekomendacji i historię tego miejsca.

Współzarządzanie może być dobrym narzędziem do stworzenia grupy lokalnych gospodarzy np. placów miejskich czy skwerów, w których otoczeniu znajdują się instytucje kultury. Na stronie projektu Place Warszawy³ znajdziesz odpowiednie rekomendacje, a także teksty przybliżające ten temat.

Rada Programowa

Jest to narzędzie, które pomaga nadać stałą formułę i pewny status współpracy merytorycznej, włączającej możliwie jak najwięcej podmiotów funkcjonujących na danym terenie. Decyzje merytoryczne wielocłonowej formacji podejmuje wówczas rada, a nie jedna instytucja. Daje to szerszy wgląd w potrzeby lokalnej społeczności, więcej perspektyw i celów krzyżujących się na tym obszarze. Jednocześnie członkowie i członkinie rady stają się ambasadorami(-rkami) tematów podejmowanych w ramach programu instytucji. Zakres działania rady może dotyczyć terenu, który jest współużytkowany przez wiele podmiotów, ale może też być inicjatywą jednej instytucji, która w prace koncepcyjne nad swoim programem chce włączyć przedstawicielki i przedstawicieli różnych grup ze swojego otoczenia oraz swoją publiczność.

Dobrym przykładem jest tu Rada Programowa Parku Rzeźby na Bródnie, w której skład wchodzi przedstawiciele instytucji sztuki (Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie), reprezentanci lokalnego organu władzy (Wydziału Kultury i Promocji Dzielnicy Targówek oraz radnych), przedstawicielki okolicznych lokalnych instytucji (Ogród Jordanowski, Czytelnia Naukowa), przewodnicząca Dzielnicowej Komisji ds. Społecznych (pokazująca punkt widzenia lokalnych organizacji pozarządowych) oraz inicjator Parku – artysta Paweł Althamer. Wielocłonowa Rada jest faktycznym gospodarzem Parku Rzeźby i podejmuje decyzje co do realizowanych działań artystycznych. W składzie idealnej rady programowej obecni byłiby też: lokalne działaczki i lokalni działacze oraz osoby reprezentujące pozaludzki świat przyrody.

Dzielenie się zasobami

Nawiązywanie współpracy z innymi instytucjami, organizacjami i grupami może mieć fizyczny i zarazem finansowy wymiar – a efektem tego będzie mniejszy ślad węglowy realizowanych przedsięwzięć. Chodzi oczywiście o praktyki dzielenia się, wymiany, zmniejszania nakładów produkcyjnych przy pojedynczych projektach (zobacz także: PRODUKCJA: MATE-

RIAŁY, str. 35, PRODUKCJA WYDARZEŃ, str. 45). Możesz dzielić się przestrzenią i udostępniać ją innym podmiotom. Możesz dzielić się wyposażeniem – np. stołami, krzesłami, sprzętem multimedialnym, infrastrukturą wystawienniczą i elementami scenografii, tymczasową architekturą. W tym celu warto stworzyć wewnętrzny katalog sprzętów, jak zrobiła np. Zachęta Narodowa Galeria Sztuki w Warszawie. Krokiem naprzód będzie stworzenie centralnego katalogu czy magazynu obiektów, który umożliwiłby dzielenie się obiektami lub elementami scenografii między instytucjami i organizacjami na szczeblu miejskim. Ideę tę podjęła w Warszawie Spółdzielnia Kultury, która głównie służy do wymiany między domami kultury, bibliotekami, organizacjami pozarządowymi, grupami nieformalnymi czy grupami mieszkańców. Aby dalej się rozwijała, warto, by dołączyły do tej platformy większe instytucje. Możesz się dzielić także gośćmi i gościniami, zwłaszcza zagranicznymi. Dotyczy to m.in. kosztów ich sprowadzenia do danego miasta, wykorzystania ich indywidualnego wysiłku włożonego w przemieszczenie się, jak i zmniejszenia śladu węglowego. Wymaga to świadomej prowadzonej polityki programowej kilku instytucji – nastawionych na współdziałanie, a nie konkurowanie. Możesz się dzielić także usługami cyfrowymi, takimi jak np. platforma do spotkań online.

KROK 3

Nawiązuj współpracę z instytucjami i podmiotami działającymi w obszarze kultury, ale nie tylko. Spróbuj współdziałać z ruchami ekologicznymi i tworzyć wspólne koalicje na rzecz klimatu. Wielopodmiotowa inicjatywa będzie też bardziej skuteczna w naciskach na zmianę regulacji prawnych. Wspólnym celem powinien być obowiązek respektowania wskaźników środowiskowych na różnych polach działań społecznych.

Partnerstwa z ruchami ekologicznymi

Zaproś grupy aktywistyczne albo ruchy klimatyczne do wspólnej pracy koncepcyjnej. To ważne i włączające narzędzie, bo z jednej strony wzbogaca Wasz program o odpowiednie treści i zapewnia rzetelną prezentację tematu, a z drugiej – oddajecie głos innym, mniej słyszalnym grupom czy ruchom. W ten sposób świadomie wykorzystujecie kapitał symboliczny, którym dysponuje każda instytucja kultury. Jest to też bardzo wymierne wsparcie dla tematu czy problemu, w ramach którego dana grupa lub ruch się zorganizowały. W obszarze sztuki przykład wielopodmiotowej współpracy stanowi wystawa *Magiczne zaangażowanie*, zrealizowana w Miejskiej Galerii Arsenał w Poznaniu. Oddawała ona głos m.in. ruchom ekologicznym Obóz dla Puszczy i Inicjatywa Dzikie Karpaty, na równi z kuratorkami(-rami), artystkami(-tami) i działaczkami(-czami).

Koalicje dla klimatu

Możesz też budować sojusze z innymi instytucjami i organizacjami z pola kultury. Nie od razu musisz zakładać międzymiastową sieć z najważniejszymi instytucjami z tego obszaru. O wiele lepiej jest zaczynać od węższej, ale głębszej współpracy lokalnej. Wtedy łatwiej znaleźć czas i przestrzeń na wypracowanie wspólnych celów i wartości, określenie kierunków działania. Jednym z najbardziej inspirujących koalicji sieci kultury na rzecz klimatu jest sieć MAST z Manchesteru. Instytucje i organizacje kultury z Brna także założyły koalicje dla klimatu i wzywają władze miasta do ogłoszenia Klimatycznego Stanu Wyjątkowego. Instytucje kul-

tury i sztuki z czeskiej Pragi również tworzą sieć i ogłaszają Klimatyczny Stan Wyjątkowy. W swoim manifestie piszą wprost, że kultura i sztuka ponoszą współodpowiedzialność za ekologiczny i klimatyczny stan świata. Wskazują na konieczność wprowadzenia gruntownej zmiany prowadzenia instytucji.

Oprócz składania deklaracji i pracy w swoich instytucjach na rzecz zmian możesz dołączyć do grup roboczych o szerokim zasięgu. Takim przykładem jest zawiązana grupa „Wikipedia dla klimatu”, którą wspiera portal Nauka o Klimacie. Jak wiemy, Wikipedia to podstawowe źródło wiedzy niemalże dla wszystkich. Dlatego zasięg edukacyjny dobrze opracowanych haseł dotyczących kryzysu ekologicznego i klimatycznego będzie naprawdę duży.

Jako instytucje możemy też popierać ruchy klimatyczne. Nowo powstałe Wirtualne Muzeum Antropocenu, organizując pierwszą wystawę, zdecydowało, że wystawa oraz wydarzenia towarzyszące będą benefitem dla Inicjatywy Dzikie Karpaty. Oznacza to, że wszystkie pozyskane środki w ramach dobrowolnej zrzutki będą przeznaczone na potrzeby tej inicjatywy, która chroni drzewa Puszczy Karpackiej przed wycinką.

Wywieranie wpływu na regulacje

Działając w partnerstwie, sieci czy innej wspólnocie na rzecz minimalizowania skutków kryzysu klimatycznego, warto stawiać przed sobą coraz bardziej ambitne cele. Swoją postawą i działaniami domagaj się zmian regulacji w urzędach miejskich i gminnych oraz aktywnie uczestnicz w kreowaniu lokalnych polityk ekologicznych, a w końcu też – wpływaj na trendy i zmiany prawa w skali kraju. Ten etap wymaga dużej siły woli i zaangażowania, dlatego działaj wspólnie z innymi osobami i podmiotami, nie zrażaj się porażkami.

Programowanie

Tworząc program instytucji, planując spektakle, wystawy, koncerty, dyskusje i wszelkie inne wydarzenia artystyczne i kulturalne możesz podejmować ważne zagadnienia, przedstawiać i nagłaśniać problemy, krytycznie się do nich odnosić i zachęcać publiczność do refleksji i rozmowy. Pamiętaj jednak, że ekologizacja kultury nie powinna ograniczać się tylko do podejmowania tematu kryzysu klimatycznego podczas debat czy spotkań z publicznością. Należy również wpływać na samo programowanie działań instytucji, na organizację pracy, na relacje wewnątrz zespołu oraz z odbiorcami kultury, a czasem doprowadzać do ujawniania szkodliwych i utrwalonych w kulturze wzorców, które wymagają zmiany. Pamiętaj, że program instytucji to nie tylko wydarzenia, lecz także cały proces ich przygotowania, produkcji, promocji i komunikacji.

KROK 1

Daj sobie czas na refleksję. Etap projektowania i planowania jest niezwykle istotny – to wtedy decydujesz o wielu rozwiązaniach, które będą kształtowały charakter Twoich inicjatyw. Zastanów się, na ile będą przyjazne dla środowiska – zarówno tego naturalnego, jak i środowiska pracy. Przyjrzyj się kontekstom tworzącym bazę dla programu ekologizacji instytucji kultury: otaczającej nas nadprodukcji, koncepcji postwzrostu, idei feministycznej instytucji kultury i kolektywów troski. Dokonana na tym etapie krytyczna autodiagnoza może Ci pomóc w przemodelowaniu dotychczasowych wzorców i wprowadzeniu alternatywnych scenariuszy działania.

W cieniu koronawirusa

Lata 2020 i 2021, przebiegające w cieniu pandemii COVID-19, to intensywny trening ograniczeń, który obnaża dawną codzienność i jej słabości: konsumpcjonizm, nadprodukcję, hiperglobalizm, nierówności i wykluczenia społeczno-ekonomiczne. Stary system nie wróci łatwo na utarte tory – i nie powinien wracać. Potrzebne są reformy i gruntowny reset. Pamiętaj, że to, czy lekcje z pandemii staną się katalizatorem głębszych zmian, czy też pandemiczny wstrząs spowoduje pogłębianie wcześniejszych słabości, pozostaje – przynajmniej częściowo – również w Twoich rękach.

- Przeczytaj raport opisujący sytuację twórców i twórczyń niepracujących etatowo w czasie pandemii: „Inna kultura jest możliwa. Koronawirus i przyszłość kultury w Polsce”, który znajdziesz na stronie internetowej Instrat¹.
- Przeczytaj raport „Kultura przyszłości”, opisujący sytuację w kulturze spowodowaną przez pandemię COVID-19 na przykładzie poznańskiego sektora kultury. Znajdziesz go na portalu poznan.pl².
- Przeczytaj na stronie e-teatr.pl artykuł o reakcjach teatru na pandemię, którego autorką jest Katarzyna Niedurny: „Pandemia miała zmienić patologię w teatrze. Na razie jest tylko olbrzymi kryzys”³.

1. Raport Inna kultura jest możliwa. Koronawirus i przyszłość kultury w Polsce, <http://instrat.pl/inna-kultura/>, dostęp z dnia 21.04.2021

2. Raport Kultura przyszłości, <https://www.poznan.pl/mim/wydzialkultury/badania-kultura-przyszlosci>, dostęp z dnia 21.04.2021

3. Pandemia miała zmienić patologię w teatrze. Na razie jest tylko olbrzymi kryzys, 5.12.2020, <https://e-teatr.pl/pandemia-miala-zmienic-patologie-w-teatrze-na-razie-jest-tylko-olbrzymi-kryzys-6402>, dostęp z dnia 21.04.2021

Uciekając przed nadprodukcją

Zużywane tony materiałów rzadko są ponownie używane lub poddawane recyklingowi. Scenografie, architektury wystaw, rekwizyty wytwarza się często do jednorazowego wykorzystania. To kompulsywny tryb konieczności produkowania kolejnych artefaktów i szybkiego pozbywania się ich (zobacz także: PRODUKCJA: MATERIAŁY, str. 35). Nadprodukcja związana z życiem materiałów to tylko jeden z aspektów tego problemu. Kolejny to imperatyw „bycia produktywnym”, czyli realizowanie wielu projektów, jednego za drugim lub najlepiej kilku naraz, aby udowodnić swoją przydatność, zadbać o widzialność, zatrzymać lub zdobyć publiczność, napędzić spiralę finansowania, bo sukces jednej produkcji to świetny argument w staraniu się o kolejne. Terminy, projekty, granty – nauczyliśmy się tapać, tatać, gonić czas. Jednocześnie często gubimy po drodze jakość, szansę na głębszą refleksję nad realizowanymi działaniami, rezygnując z kształtowanych na etapie planowania fundamentalnych założeń, bo nie starcza czasu, by o nie zadbać. Problemem jest także tworzenie efemerycznych realizacji, np. spektakli i performansów, prezentowanych publiczności raz lub dwa, bo brakuje miejsca w programie na ich ponowną eksploatację, a konkurencja i niedomagająca współpraca między podmiotami kultury nie pozwalają na prezentację produkcji w innym miejscu.

Co interesujące, nadprodukcyjnego pędu nie zatrzymała nawet pandemia. Internet, który na wiele miesięcy z medium komunikacyjnego stał się platformą programową, w poszukiwaniu straconego kontaktu z widzami i widzkami najpierw przeobraził się w przestrzeń prezentacji wydobytych z cyfrowych archiwów dokumentacji. Za chwilę zaś oddał miejsce nowym, mniej lub bardziej dopracowanym produkcjom cyfrowym. O ile jednak pandemiczną nadprodukcję można odczytać jako wyraz lęku o niepewne ekonomicznie jutro i solidarności z pozainstytucjonalnym środowiskiem twórczym, które bez działań w sieci na wiele miesięcy pozbawione zostałoby dochodów, o tyle nadprodukcja jako taka nie jest wyzwaniem nowym i kształtuje pole kultury od wielu już dekad¹. Dlatego należy zaprzestać rozliczania kultury według zasad rynkowych – czyli produktywności, konkurencyjności, widzialności, prestiżu, ilości. Te wskaźniki muszą przestać być motorami aktywności kulturalnej, by ucieczka od nadprodukcji miała szansę powodzenia. Kultura potrzebuje uspokojenia, zwolnienia, dłuższych procesów twórczych. Wymaga współpracy, a nie konkurencji, dzielenia się, a nie barykad własności. Wbrew obawom, nie zmniejszałoby to przestrzeni na kreatywność, eksperyment, prowokacje czy innowacje. Uważniejszy proces je wspomaga, pozwalając jednocześnie poszerzać zarówno pola krytycznej dyskusji, jak i współpracy. Skuteczna ucieczka przed nadprodukcją to też szansa na rozwiązanie innego problemu toczącego kulturę, czyli braku równowagi między życiem prywatnym a zawodowym, nadmiernej eksploatacji (lub samoeksploatacji) pracowników i pracowniczek, a co za tym idzie – chronicznego przemęczenia czy wypalenia, coraz częściej dotykającego kadry kultury (zobacz także: PRACOWNICZKI I PRACOWNICY, str. 28).

- W ramach oddechu od nadprodukcji zajrzyj do tekstu Stacha Szabłowskiego na temat tworzenia sztuki, której nie ma: „Wydarzenie zostało anulowane, czyli sztuka na kwarantannie”, który znajdziesz na stronie internetowej Przekroju.

1. W. Parfianowicz, *Nadprodukcja*, 2020, <http://www.dialog-pismo.pl/w-numerach/nadprodukcja>, dostęp z dnia 18.04.2021

Postwzrost

Pokusa nadprodukcji nie jest wcale tak łatwa do przewyciężenia – zwracają uwagę teoretycy i teoretyczki postwzrostu. Przeformatowania wymaga bowiem podejście nie tylko do ilości produkcji, lecz także do wartości, na których buduje się działania. Przeszkodą jest tu fakt, że dyskurs wzrostu i rozwoju przyjął się w ogólnym myśleniu jako „naturalny” i niepodlegający rewizji. A przecież nieskończony rozwój na skończonej planecie nie jest możliwy; ilość zasobów, którymi dysponujemy, jest z natury ograniczona. Wzrost dobrobytu nie zależy więc od zwiększenia produkcji i konsumpcji dóbr, ale od zrównoważonego zarządzania zasobami, które zapewniłoby dobrobyt wszystkim żywym istotom, całemu środowisku, całej planecie. Projekt postwzrostu, choć wychodzi od konieczności przemyslenia stosunku człowieka wobec środowiska i klimatu, przekłada te refleksje również na relacje społeczne. Poszukując sposobu na bardziej sprawiedliwe dzielenie się i zarządzanie zasobami, upatruje szansy w kooperatywach, lokalnych strukturach organizacji i horyzontalnych sposobach wytwarzania wiedzy. Praktyki te mogą posłużyć za scenariusze dla wspólnego budowania lepszej przyszłości.

- Zobacz artystyczny narzędziownik postwzrostu i postuchaj audycji nt. powiązania postwzrostu z kulturą na stronie postgrowth.art.
- Zajrzyj do encyklopedii postwzrostu na stronie postgrowth.org (w jęz. angielskim), by bliżej zapoznać się z jego założeniami.
- Zapoznaj się z definicją pojęcia „degrowth” – na stronie degrowth.info (w jęz. angielskim) jedną z propozycji na organizację rzeczywistości nieopartej na wzroście gospodarczym. „Degrowth”, który można tłumaczyć jako politykę umiaru, kładzie nacisk na sprawiedliwość środowiskową, ekonomiczną i społeczną.

Feminizm i kolektywy troski

Ideę feministycznej instytucji kultury rozpropagowały w Czechach i Słowacji działaczki związane z galerią Tranzit, zaś w 2019 r. podczas Forum Przyszłości Kultury wprowadzili ją do polskiego obiegu Agata Adamiecka-Sitek, Marta Keil i Igor Stokfiszewski, testując jednocześnie możliwość jej praktycznego wdrożenia w Teatrze Powszechnym w Warszawie. Feminizację rozumieli oni jako krytyczną refleksję nad obszarami władzy, sposobem organizacji pracy i zakotwiczonymi w dotychczasowym modelu kultury formami opresji. Odnosząc się do aktualnej polityki kulturalnej w kraju i wyzwań, jakie stoją dziś przed instytucjami kultury jako obrończyniami demokratycznych wartości, wskazywali, że praca na rzecz tych wartości może dokonywać się tylko wtedy, gdy stanowią one rzeczywistą podstawę funkcjonowania instytucji i gdy wartości te przekładają się również na wewnętrzne procesy funkcjonowania. Jako szansę na zachowanie tej spójności autorki i autor wskazywali feminizację instytucji kultury, tj. odejście od patriarchalnych wzorców zależności i hierarchii oraz ukierunkowanie ich w stronę wartości, które tradycyjnie w społeczeństwie uznawane są za kobiece – takich jak troska, współpraca, dbałość o wspólnotę. Instytucja kultury odczytywana poprzez figurę pracującego do przodu, asertywnego, niezłomnego bohatera ustępowała w tym modelu miejsca instytucji jako platformy empatii i dialogu, otaczającej słabsze głosy opieką, kreującej przestrzeń wsparcia i współpracy².

2. A. Adamiecka-Sitek, M. Keil, I. Stokfiszewski, *Feminizm! Nie faszyzm*, 2019, <https://didaskalia.pl/sites/default/files/content/attachments/didaskalia-153.pdf>, dostęp z dnia 18.04.2021

Ekologizacja instytucji kultury jako projekt programowy

Ekologiczna instytucja kultury to nie tylko instytucja, która podczas spotkań z publicznością podejmuje tematy związane z kryzysem klimatycznym i ekologicznym. To także miejsce, w którym namysł nad ekologią przebudowuje jego struktury i sposób funkcjonowania. To instytucja, która o ekologii mówi i która proekologicznie działa. Programowanie w ekologicznej organizacji realizuje się zatem na kilku poziomach.

Pierwszy to dbałość o przyjazne środowisku naturalnemu rozwiązania w procesie przygotowywania i realizacji działań programowych. Obejmuje to refleksję nad realizowanymi formatami, wykorzystywanymi materiałami, posiadanymi zasobami, ich wpływem na ekosystem. Drugi poziom to uważność na środowisko własnej pracy. Tu wymienić można m.in. transparentność i energooszczędność procedur, sprawiedliwe zatrudnianie i wynagradzanie, szacunek wobec członków i członkiń zespołu niezależnie od pełnionej funkcji, niezgodę na wyzysk, systemowe nierówności i rywalizację, poszerzanie wewnętrznej partycypacji i zbiorowej dyskusji, wzmacnianie międzydziałowej współpracy, współdzielenie wiedzy i zasobów. To też miejsce na współpracę z innymi, podmiotowe włączanie do programowania zewnętrznych twórców i twórczyń, partnerów i partnerek instytucjonalnych czy ruchów aktywistycznych. Trzeci poziom to jakość i charakter naszych spotkań z publicznością, które obejmują wiele różnych aspektów – m.in. troskę o inkluzywność, diagnozowanie barier i ich niwelowanie, dbanie o dostępność używanego języka, poszerzanie przestrzeni współdziałania, uwzględniania różnorodności, dbania o włączanie mniej słyszalnych głosów i grup marginalizowanych lub dyskryminowanych. Dopiero kolejny poziom to sfera, którą klasycznie rozumie się jako „program”: wydarzenia, projekty i działania skierowane na zewnątrz, do publiczności. W ekologicznej instytucji kultury etap ten wzmocniony jest o rzecznictwo, czyli promowanie wśród odbiorców i odbiorczyń wprowadzania proekologicznych inicjatyw w swoim codziennym życiu.

Programowanie w ekologicznej instytucji kultury wykracza zatem daleko poza „mówienie o”. Jakość struktur współpracy, relacji i procesów w tle, które wyprzedzają spotkanie z publicznością, jest tu równie ważna jak jakość klasycznie rozumianego programu. Ekologiczna instytucja kultury jest przy tym autorefleksyjna, autokrytyczna i transparentna. Nie ukrywa swoich słabości i niedoskonałych praktyk, które wymagają zmiany; rozpoznaje je, ujawnia i poddaje refleksji, by wraz ze swoim zespołem oraz innymi aktorami i aktorkami sfery kultury szukać wspólnych rozwiązań i zmniejszać ich negatywne konsekwencje dla środowiska naturalnego i dla środowiska pracy.

Pamiętaj, że ekologizacja instytucji kultury nie jest procesem, który przeprowadza się z dnia na dzień; nie jest też celem, który można osiągnąć w pojedynkę. Wymaga długotrwałego zaangażowania osób i zespołów z każdego poziomu organizacji. Docelowo proces ten powinien stać się elementem całościowej polityki instytucji kultury. W praktyce jednak jego zarzewiem są często zmiany wychodzące od dołu – indywidualne inicjatywy i nieformalne kroki podejmowane przez grupy pracowników i pracowniczek, którym ten aspekt nie jest obojętny. Poszukiwanie nowych formuł działania, tworzenie nowego języka praktyk kulturalnych to szczególnie potencjał i duże wyzwanie dla obszaru kultury. Nawet nieidealne próby są jednak lepsze niż utrwalanie obecnego niesprawiedliwego systemu. Ekologizacja kultury wymaga bowiem „robienia kultury” radykalnie inaczej niż dotychczas.

KROK 2

Zadbawszy o procesy przygotowawcze i o to, by nasza inicjatywa była elementem szerszego programu ekologizacji, zbliżamy się do momentu spotkania z publicznością. Zanim jednak to się stanie, zapoznaj się z dostępnymi danymi na temat świadomości ekologicznej. Uwzględniając te informacje, spróbuj doprecyzować cele i kierunki swoich inicjatyw. Działania skierowane do publiczności mogą mieć różnorodny charakter i skalę – od pojedynczych warsztatów edukacyjnych, cykli spotkań i dyskusji, przez długofalowe projekty partycypacyjne czy złożone współpracy transgraniczne. Mogą też odnosić się do wielu aspektów – od wykorzystywania naturalnych surowców i prostych metod ograniczania zużycia zasobów, przez pogłębioną współpracę ze społecznością lokalną i wspólną pracę na rzecz lokalnych ekosystemów, aż po działania spekulatywne, uruchamiające wyobraźnię i tworzące wizje jutra. Poznaj profil swojej publiczności, co pozwoli Ci wskazać istotne kierunki programowania i najbardziej adekwatny język dialogu.

Świadomość ekologiczna: badania

Jak wynika z ostatniego raportu „Ziemia nie atakuje” z końca 2020 r. – w którym uwzględniono m.in. wpływ pandemii COVID-19 na wyzwania związane ze środowiskiem naturalnym oraz postawy Polek i Polaków wobec nich – aż 78% mieszkańców i mieszkank naszego kraju uważa, że stan, w jakim znajduje się Ziemia, jest poważny i wymaga działania. Jednak postawy kryjące się pod tą budującą statystyką okazują się bardzo zróżnicowane. Różnie oceniane są przyczyny obecnego stanu oraz indywidualna gotowość do zmian – otwarte pozostaje pytanie, kto właściwie powinien podejmować działania. Ciągłe wielu mieszkańców i wiele mieszanek uważa, że przyczyną obecnego kryzysu nie jest człowiek, że „natura sobie poradzi” i że to nie jest ich sprawa. Choć w ogólnej skali rośnie zaniepokojenie stanem środowiska, nie idzie to w parze z edukacją. Osobom, które chciałyby podjąć jakieś aktywności, brakuje wiedzy (średnia z „klasówki” z wiedzy o środowisku to 2+) i odpowiednich narzędzi do działania.

Według raportu na szczycie listy wskazującej, co uważamy za największe wyzwania środowiskowe, plasują się zanieczyszczenie środowiska odpadami, w tym plastikiem, oraz niedobory wody i susze. Najniżej zaś znajdują się m.in. zmiany klimatu i globalne ocieplenie oraz wymieranie całych gatunków zwierząt i roślin. Oznacza to, że jako społeczeństwo mamy kłopot z oceną skali wyzwań. Kwestie bieżące, które jesteśmy w stanie odczuć na własnej skórze, przesłaniają nam istotę problemu. Z rankingu gotowości do wyrzeczeń dla środowiska wynika, że Polki i Polacy są otwarci na rezygnację z jednorazowych przedmiotów (słomek, torebek, talerzyków) i na to, by mniej kupować i wyrzucać lub znacząco ograniczyć zużycie wody w gospodarstwie domowym. Zdecydowanie niechętni(-ne) są natomiast ograniczaniu jedzenia mięsa, znacznemu ograniczaniu korzystania z własnego samochodu oraz zaangażowaniu w działalność na rzecz ochrony środowiska.

Wyniki badania wskazują też, że zapał do samodzielnego działania oraz poczucie sprawczości są ciągle wśród Polaków i Polek ograniczone. Duża część osób oczekuje rozwiązania problemu głównie od przywódców(-czyń), decydentów(-tek), polityków(-czek) i liderów(-rek).

To ludzie, którzy „mają wpływ”, powinni według nich przede wszystkim zająć się poszukiwaniem rozwiązań i zadbać o naszą przyszłość. Taka jest też teza raportu zakończonego wołaniem: „To WY musicie coś zrobić! Ludzie, obywatele, konsumenci szukają liderów zmiany. Zwracają oczy w stronę władz i dużych firm”. Wyniki tych badań wskazują kilka głównych kierunków, które należałoby wziąć pod uwagę, programując proekologiczne lub dotyczące kryzysu klimatycznego działania.

Wiedza. Potrzeba edukacji i wiedzy jest ogromna, szczególnie wśród osób chętnych do działania. W dyskusji publicznej zbyt dużo czasu i uwagi poświęca się na mocowanie się z osobami negującymi naukową wiedzę o klimacie. Tymczasem grono negacjonistów(-tek) jest zdecydowaną mniejszością. Istnieje natomiast olbrzymia grupa, która ma świadomość kryzysowego stanu, w jakim znajduje się Ziemia, i jest otwarta na działanie – ale przyjmuje postawę pasywną, ponieważ poza segregacją śmieci czy rezygnacją z jednorazowego plastiku nie bardzo wie, co może zrobić. Aż 50% osób badanych odpowiedziało: „nie wiem, co z tym zrobić, a coś przecież trzeba”. To duży potencjał, na którym warto dalej budować.

Poczucie sprawczości. Kolejnym obszarem, który wymaga zagospodarowania, jest wzmocnienie poczucia sprawczości i współodpowiedzialności. Jak wynika z badań, dla części osób wybory przyjazne naturze są podyktowane raczej osobistymi korzyściami i codzienną pragmatyką (bo zdrowiej, ładniej, taniej) niż przeświadczeniem o ich znaczeniu w szerszej skali. Poczucie sprawczości wśród Polek i Polaków nie wykracza poza sferę osobistą, widać też małą wiarę w możliwość wywierania nacisku np. na korporacje poprzez swoje wybory konsumenckie czy na systemowe regulacje poprzez inicjatywy o małej skali. „Niewiele mogę zrobić wobec takiej perspektywy, za mało znaczę, żeby mieć na to jakikolwiek wpływ” – odpowiedziało 33% respondentów(-tek).

Także my. Potrzeba silnych liderów i liderek. Polacy i Polki patrzą na przywódców(-czynie) oraz decydentów(-tki) w oczekiwaniu, że to właśnie te osoby powinny rozwiązać problem. Z pewnością rola liderów i liderek jest w tym zadaniu nie do podważenia. Nie zapominaj jednak, że Ty (my) też masz (mamy) wpływ! W raporcie na pytanie: „Kto powinien działać, by uniknąć katastrofy ekologicznej” poza najwyższym wskazaniem, że WY (tj. władze, firmy), wysokie miejsce zajęła również odpowiedź MY, czyli „osoby prywatne takie jak Ty (my, społeczeństwo)” (39%).

Gdy pracujesz nad programem, pamiętaj o powyższych danych. Wynika z nich, że spora grupa osób – po zdobyciu wiedzy i narzędzi – chętnie wdroży proekologiczne rozwiązania. Można też przypuszczać, że wzmocnienie poczucia sprawczości wśród osób chętnych do działania może im pomóc wyjść poza praktyki indywidualne i poszerzyć obszar działań, inspirować do szerszej zmiany. A zamiast trwać w oczekiwaniu, aż liderzy i liderki najwyższych szczebli ustalą kiedyś odpowiednie regulacje, możemy zostać liderami i liderkami w swoim otoczeniu, w lokalnych środowiskach, przyspieszając wprowadzanie niezbędnych zmian.

- Przeczytaj raporty „Ziemianie atakują” przygotowane przez Kantar Polska, United Nations Global Compact Poland i agencję zielonych transformacji Lata Dwudzieste⁴.

4. Strona projektu badawczego „Ziemianie atakują”, <https://ziemianieatakuja.pl/>, dostęp z dnia 21.04.2021

Kultura wobec kryzysu klimatycznego: inspirator

Możliwych działań (wydarzeń, programów) skierowanych do publiczności jest nieskończenie wiele i mogą one przybierać różne formy. Ważne, aby nie były zawieszone w próżni i aby została zachowana uważność na ekologiczne praktyki „w tle” – przez tak organizatorów(-rki), jak i twórców(-czynie). W przypadku działań edukacyjnych istotne jest dodatkowo, aby uwzględniały one potrzeby i profil publiczności, by używały języka adekwatnego do konkretnych grup. Poniższe zestawienie prezentuje różnorodne wątki i kierunki pojawiające się w programach instytucji i organizacji kultury oraz w inicjatywach niezależnych twórców i twórczyń w odpowiedzi na kryzys klimatyczny i ekologiczny. Nie jest to ani wyczerpujący, ani zamknięty zestaw tematów – potraktuj go jako mapownik czy inspirator do swoich działań.

Edukacja. Z raportu „Ziemianie atakują” wynika, że poziom proekologicznych deklaracji w naszym społeczeństwie jest całkiem wysoki. Problem pojawia się natomiast na poziomie wiedzy teoretycznej (o co w tym właściwie chodzi) i praktycznej (co mogę z tym zrobić). Obie te sfery wyraźnie niedomagają, a edukacja formalna nie odpowiada na to zapotrzebowanie. Dlatego tak ważne jest włączanie wątków dotyczących kryzysu klimatycznego i ekologicznego do stałego programu instytucji kultury. Działy edukacji mają tu szerokie pole do działania: warsztaty, dyskusje, spotkania, wystawy, publikacje, projekty internetowe. Uczestnikami i uczestniczkami tych wydarzeń powinny być zarówno dzieci, młodzież, jak i dorośli. Działania te mogą też dotyczyć różnych aspektów – od poziomu mikro, poruszającego tematy węższe i dającego praktyczne wskazówki (np. z zakresu recyklingu materiałów, odpowiedzialnych zakupów czy choćby poprawnej segregacji śmieci), po wątki szersze, ukazujące globalne konsekwencje działalności człowieka dla środowiska naturalnego i pogłębiające bardziej specjalistyczną wiedzę. Warto przy tym pamiętać, że istotną platformą edukacji i upowszechniania wiedzy w polu kultury jest też zewnętrzne rzecznictwo i komunikacja praktyk wdrażanych wewnątrz organizacji. Odwołując się do praktycznych przykładów z własnego pola, kształtujesz świadomość i postawy publiczności (zobacz także: KOMUNIKACJA I PROMOCJA, str. 58).

- Przykłady różnorodnych działań edukacyjnych skierowanych do różnych grup wiekowych znajdziesz w artykule *Programowanie na stronie internetowej Kultury dla Klimatu*.

Autoedukacja. Potrzeba edukacji dotyczy również kadry kultury. Wewnętrzne szkolenia, dyskusje i dzielenie się doświadczeniami z zakresu ekologicznych rozwiązań powinny być stałym elementem programu. Niezwykle istotny jest także międzyinstytucjonalny i międzysektorowy transfer wiedzy. Kryzys klimatyczny prowokuje do wspólnych dyskusji instytucji i organizacji kultury, aktywistów i aktywistek, badaczy i badaczek. Warto dołączać do środowiskowych platform wsparcia czy oddolnych sojuszy lub je tworzyć – tak aby dzielić się swoimi doświadczeniami i przeglądać się w doświadczeniach innych. Dzięki temu zaktualizujesz swoją wiedzę, odnajdziesz praktyczne rozwiązania własnych wyzwań, a także zdobędziesz nowe inspiracje (zobacz także: POLITYKA INSTYTUCJI, str. 100).

- Przeczytaj zapisy debat z Pierwszego Płaskowyżu Klimatycznego Sztuki Współczesnej, na stronie *Galerii Propaganda*.
- Dołącz do nieformalnej grupy na Facebooku Muzea dla klimatu, służącej do wymiany wiedzy i dzielenia się inspiracjami z zakresu ekologizacji instytucji kultury.

Nowe podejście do materiałów. Wiele projektów podejmuje kwestię odpadów, zwracając uwagę na problem zanieczyszczenia środowiska i konieczność minimalizacji wytwarzanych śmieci. Niemniej kreatywne ujawnianie problemu odpadów i twórcze ich odzyskiwanie to tylko jeden kierunek działań. Drugi zaś to zwiększanie świadomości na temat samego procesu pozyskiwania materiałów i poszukiwanie sposobów na zwiększanie żywotności istniejących zasobów oraz twórcze podejście do ich funkcjonalności (zobacz także: EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str 90; PRODUKCJA: MATERIAŁY, str. 35)

- Tworzenie scenografii z przetworzonych materiałów to coraz częstszy trend w teatrach, a do ich budowania wykorzystywane są nie tylko zasoby placówek, lecz także śmieci przekazywane przez widzów i widzki; zobacz np.: scenografia do opery „Anelli” w Teatrze Wielkim w Poznaniu czy zbiórka niepotrzebnych nośników – elektrośmieci – jako część spektaklu „Wszystko się zmienia” w poznańskiej Scenie Roboczej
- Przykłady nowego podejścia do materiałów znajdziesz w artykule Programowanie na stronie internetowej Kultury dla Klimatu.

Ćwiczenia z postwzrostu. Praktykowanie polityki umiaru daje szansę zarówno na stworzenie alternatywnych modeli gospodarki, naprawienie relacji człowieka z przyrodą, jak i poprawę stosunków społecznych. Jako kierunek dla nowego myślenia o dobrobycie społecznym i planetarnym wskazywane są m.in. społeczności rdzenne i lokalne oraz ich sposób współbycia ze środowiskiem naturalnym. W jego ramach użytkowanie ziemi, wody czy powietrza nie podlega prymatowi konsumpcji, lecz opiera się na współpracy i szacunku dla otoczenia.

- Przykłady praktykowania polityki umiaru znajdziesz w artykule Programowanie na stronie internetowej Kultury dla Klimatu.

Lokalność. Inicjatywy, które wiążą się z wyzwaniami globalnymi, ale realizują się lokalnie – tj. dotyczą jakości życia i sposobu funkcjonowania w bezpośrednim otoczeniu – mogą w znaczny sposób przyczynić się do zwiększenia poczucia sprawczości mieszkańców i mieszkańek danego miejsca. To duże pole do popisu dla instytucji kultury, które z lokalnymi społecznościami mają bliski kontakt, są w nich zakorzenione i mogą pełnić funkcję społecznych centrów zaangażowania. Rozejrzyj się wokół i zastanów, co możemy jako instytucje zaoferować sąsiadom i sąsiadkom, w jaki sposób wzmocnić wspólną dbałość o otoczenie, jak wesprzeć oddolne proekologiczne inicjatywy. Pamiętaj, że budowanie relacji z otoczeniem wymaga czasu i lepiej zacząć od działań skromnych (nieformalne spotkania, dyskusje, tworzenie platformy trwałego kontaktu), by z czasem je rozwijać, poszerzając i pogłębiając poziomy współpracy. Pretekstem do zainicjowania wspólnych działań mogą być konkretne programy dotacyjne (zbieranie deszczówki, budżet obywatelski itp.). Zadbaj też o włączenie mieszkańców i mieszkańek w budowanie programu samej instytucji, by ich głos otrzymał w niej umocowanie i odpowiednią reprezentację. Służyć temu mogą regularne konsultacje społeczne, powołanie kolegium społecznego bądź rady programowej czy omawianie kierunków działania z lokalnym partnerstwem. Połącz podejmowane przez instytucję tematy z lokalną historią, lokalnymi systemami wartości i lokalnym dziedzictwem. Możesz zainicjować dyskusję o wspólnych wyzwaniach, razem poszukiwać rozwiązań, a przez to

wpływać na integrację lokalnej społeczności. Może to być szczególnie ważne i wymagające w zatomizowanych środowiskach miejskich lub obszarach dotkniętych zachwianiem pokoleniowym i migracjami z regionu (zobacz także: DOBRE SĄSIEDZTWO, str. 22).

- Skorzystaj z metod OF/BY/FOR ALL, pomagających organizacjom łączyć się z ich lokalnymi społecznościami, o których przeczytać można na stronie ofbyforall.org.

Ogrody. Współpraca sąsiadów i sąsiadek, instytucji kultury czy władz lokalnych może przynosić realny efekt w postaci tworzenia przyjaźniejszego otoczenia, w tym ogrodów społecznych. Wiele z nich działa obecnie przy instytucjach kultury, np. Ogród Powszechny przy Teatrze Powszechnym w Warszawie, Wspólny Ogród przy Służewskim Domu Kultury w Warszawie, Ogród Otwarty przy Ośrodku Kultury Górna w Łodzi czy Ogród Teatralna przy Teatrze Zagłębia w Sosnowcu. Celem takich inicjatyw jest tworzenie zielonej przestrzeni do spotkań, rozmów, rekreacji, wspólnej uprawy i korzystania z dóbr. Stanowi to też dobrą okazję do poznawania sąsiadów i sąsiadek, wymiany doświadczeń, wzajemnej pomocy. Spotkanie się we wspólnym działaniu instytucji kultury z sąsiadami i sąsiadkami jest istotnym gestem z perspektywy wzmacniania poczucia sprawczości. W sposób namacalny potwierdza bowiem, że możemy razem stworzyć otoczenie, jakiego pragniemy. Działania tego typu nie muszą zasadać się na idei stałego miejsca. Mogą mieć też charakter interwencji – jak np. akcja wspólnego sadzenia drzew – czy regularnych inicjatyw związanych ze wspólnym odkrywaniem lokalnego ekosystemu (lokalne ścieżki ekologiczne, spacer, warsztaty przyrodnicze etc.).

- Dowiedz się więcej o jednym z przykładów licznych ogrodów społecznych Berlina, których celem jest ekologiczna uprawa roślin w mieście i dzielenie się efektami z innymi – Prinzessinnengärten – oraz przykład ogrodu społecznościowego, który z inicjatywy sąsiedzkiej w Todmorden przekształcił się w globalny ruch: Incredible Edible.
- Inne przykłady znajdziesz w artykule Programowanie na stronie internetowej Kultury dla Klimatu.

Wspólnoty międzygatunkowe. Mieszkańcy i mieszkanki Ziemi to nie tylko ludzie, lecz także inne gatunki. Gdy zatem mówimy o budowaniu dobrej wspólnoty, nie można pomijać flory i fauny. Nasze współbycie, które zwykle się umieszcza w binarnych konfiguracjach kultura–natura, jest w rzeczywistości stałą kohabitacją. Relacja z innymi gatunkami, opierająca się dotychczas na władzy i wyzysku, wymaga zatem – jak wskazują artyści i artystki, aktywiści i aktywistki – przekształcenia, stworzenia relacji bardziej równościowych, empatycznych, upodmiotowienia perspektywy pozaludzkiej. Wiąże się to z poszukiwaniem nowych możliwości projektowych, które nie byłyby już tylko zorientowane na człowieka, tylko uwzględniałyby też potrzeby i prawa roślin oraz zwierząt. Część inicjatyw kwestię sprawiedliwego podejścia do przyrody przenosi też na poziom legislacyjny – walcząc m.in. o zmianę międzynarodowego prawa i włączenie do czynów zabronionych kategorii ekobójstwa. Pytania o to, czy poszerzona wspólnota jest możliwa i na jakich podstawach miałaby zostać zbudowane międzygatunkowe porozumienie, krzyżuje ze sobą ludzi i inicjatywy z wielu pól: artystycznych, aktywistycznych, etycznych, prawnych, naukowych, dizajnerskich, spekulatywnych.

- Zapoznaj się ze stroną Forensic Architecture w ramach której działa Centre for Contemporary Nature, zajmujące się relacjami między naruszaniem praw człowieka a przemocą wobec natury.

Porozumienie i empatia. Działania programowe to też przestrzeń na praktykowanie troski, zadbanie o umiejętność bezprzemocowej komunikacji, w tym z osobami reprezentującymi inne poglądy, oraz dbałość o włączający język dialogu. Zapewniam wsparcie osobom, które odczuwają niepokój i stres w związku ze skalą kryzysu klimatycznego. Poczucie przytłoczenia i bezradności może prowadzić do depresji klimatycznej (climate grief), wycofania się i zajęcia postawy pasywnej wobec skali wyzwań. W przeciwdziałaniu takim sytuacjom, czyli poczuciu osamotnienia i braku sprawczości, pomaga uczestnictwo w grupowych inicjatywach, które zrzeszają ludzi dostrzegających zagrożenia, ale też widzących możliwości zapobiegania im i działających na rzecz zmiany.

- Przeczytaj o odpowiedzialności pola kultury za język i o tym, jak słowa i definicje wpływają na budowanie szacunku oraz poczucie reprezentacji społecznej – *Words Matter: An Unfinished Guide to Word Choices in the Cultural Sector*, za: Tropenmuseum⁵.
- Więcej przykładów praktykowania empatii znajdziesz w artykule *Programowanie na stronie internetowej Kultury dla Klimatu*.

Uruchamianie wyobraźni. Obszar kultury ma ogromny potencjał do zmiany wzorców myślenia, uruchamiania indywidualnej i zbiorowej wyobraźni, wyprzedzania zjawisk, eksperymentowania i testowania alternatywnych scenariuszy wspólnego funkcjonowania w świecie. To przestrzeń dla odważnych utopii, działań spekulatywnych, projektów „nie-możliwych”, które śmiało przesuwając horyzont pytań – mogą też pomóc w „przesunięciu rzeczywistości”. Najpierw jednak musisz wyobrazić sobie możliwy lepszy świat, aby móc do niego dążyć. Jak nawołuje Naomi Klein: „Miejmy odwagę snuć wielkie marzenia, głośno i publicznie”⁶. Nawet jeśli projektowana utopia będzie istniała tylko w naszej wyobraźni, dążenie do niej może się okazać skutecznym generatorem rzeczywistych zdarzeń.

- Sięgnij do zasobów lektur *The Apocalypse Reading Room* – zbioru książek przydatnych w obliczu środowiskowego i społecznego kryzysu, zapraszającego do wspólnej dyskusji na temat sprawiedliwej przyszłości⁷.
- Więcej odnośników inspirujących do uruchamiania wyobraźni znajdziesz w artykule *Programowanie na stronie internetowej Kultury dla Klimatu*.

KROK 3

Na tym etapie program ekologicznej instytucji kultury – podkreślający potrzebę zarówno stałego umiejscowienia tematyki kryzysu klimatycznego w jej działaniach, jak i zmian wewnątrz – powinien stać się elementem polityki instytucji. Umiejscowienie tego obszaru w całościowej strategii podkreśli wagę koniecznych zmian proekologicznych, ich stałe związki z wyzwaniami społecznymi i ekonomicznymi, a także pomoże w konsolidacji działań z innymi organizacjami.

6. N. Klein, *Żądajmy utopii*, 19.06.2020, <https://przekroj.pl/spoleczenstwo/zadajmy-utopii-naomi-klein>, dostęp z dnia 19.04.2021

7. Strona *The Apocalypse Reading Room*, <https://freeword.org/the-apocalypse-reading-room/>, dostęp z dnia 21.04.2021

Aktywizm instytucjonalny

Instytucje kultury zajmują miejsce na styku – między publicznością, artystami(-tkami), naukowcami(-czyniami), dostawcami(-czyniami), wykonawcami(-czyniami), a także biznesem, władzą różnych szczebli i polityką. Tak liczne sploty bywają problematyczne w codziennej praktyce. Bywa, że konieczność wysłuchania i pogodzenia różnych potrzeb, perspektyw, interesów, a nieraz odparcia nacisków – stanowi niebagatelne wyzwanie. Ten szeroki węzeł powiązań instytucji kultury, jej uwikłanie w politykę codzienności, w przypadku tematu kryzysu klimatycznego i ekologicznego jest jednak wielkim potencjałem. Bycie „pomiędzy” to niezwykle dogodna pozycja do tego, by wdrażać działania proekologiczne na wielu poziomach i za pomocą różnych metod kształtować dyskurs, a własnymi postawami wpływać na postawy innych.

Warto też wyraźnie powiedzieć, że dążenie do stworzenia spójnej ekologicznej instytucji to program aktywistyczny – to dążenie do realnej zmiany w relacji ze środowiskiem i w relacjach społecznych, ekonomicznych. „Neutralna pozycja”, za którą tak często chowają się instytucje kultury, nie jest potrzebą jutra. Kryzys klimatyczny i ekologiczny wymagają ujawniania problemu, mapowania go, uczenia się rozwiązań i wprowadzania ich w politykę instytucji. W ten sposób oddolne mikroaktywności i większe strategie mogą wzajemnie się wspierać, tworząc wspólnie szeroki ruch na rzecz globalnej zmiany (zobacz także: POLITKA INSTYTUCJI, str. 100)

Ekoetyka współpracy

Instytucje kultury, podobnie jak inne podmioty organizujące życie społeczne (publiczne czy prywatne), są częścią obiegu towarów i usług. Oznacza to, że wytwarzają i utrzymują relacje gospodarcze z przedsiębiorstwami – głównie poprzez nabywanie produktów czy zlecanie różnego rodzaju usług. Wybierając do współpracy daną firmę, nie tylko zasilasz jej konta bankowe, lecz także wspierasz jej politykę zarządzania. Decyzje Twojej instytucji mogą być przykładem dla innych, dlatego warto uważnie wybierać partnerów i nie umacniać finansowo dużych korporacji, których działalność nadmiernie eksploatuje zasoby przyrodnicze, społeczne czy kulturowe.

Pamiętaj, że instytucje kultury są jednym z elementów napędzających rynek, a więc także eksploatację planety. Pomyśl, jak nieco zwolnić tempo. Czy wszystkie dokonywane przez organizację zakupy są naprawdę niezbędne do jej funkcjonowania? Czy można kupować mniej? Odpowiedzialna społecznie i ekologicznie instytucja kultury stara się nie zwiększać popytu na towary i usługi, by napędzać rynek, oraz świadomie dobiera partnerów gospodarczych i biznesowych. Na tym właśnie polega ekoetyka współpracy.

Ekoetyka to zespół wartości, norm i priorytetów, które wskazują na pełen szacunek stosunek człowieka do środowiska przyrodniczego. Jest więc zastosowaniem ekologicznych reguł w relacjach gospodarczych i biznesowych – poprzez m.in. organizację zrównoważonych przyrodniczo i społecznie przetargów, badanie polityki firmy czy instytucji, wprowadzanie odpowiednich zapisów w umowach czy działania promujące zmianę regulacji prawnych na poziomie gminnym, miejskim lub nawet krajowym.

KROK 1

Ekologiczny kodeks etyczny

Najpierw sformułuj ekologiczny kodeks etyczny, który powinien być częścią polityki i misji instytucji (zobacz także: POLITYKA INSTYTUCJI, str. 100). Integralną jego częścią powinny być ekologicznie etyczne zasady współpracy, szczególnie z partnerami komercyjnymi. Poniżej znajdziesz kilka inspirujących propozycji.

1. Zaplanuj swoje zakupy i kupuj tylko to, co naprawdę konieczne. Dobre planowanie wydatków pozwoli na zakup produktów naprawdę potrzebnych i na odpowiednie dobranie sprzedawców(-czyń) lub usługodawców(-czyń).
2. Zamiast kupować – wypożycz. To się może sprawdzić w przypadku sprzętu multimedialnego, którego wartość rynkowa i użytkowa – z uwagi na tempo rozwoju technologicznego – bardzo szybko spada. Produkuje się zawrotną liczbę produktów elektronicznych, które natychmiast stają się elektrośmieciami. Wypożyczaj – a zaoszczędzisz pieniądze oraz zredukujesz ilości odpadów. Jeśli jesteś właścicielem takiego sprzętu, dziel się nim z innymi organizacjami, szczególnie tymi z mniejszym kapitałem finansowym.
3. Kupuj lokalnie. Nawiązując współpracę z miejscowymi przedsiębiorstwami, wspierasz „małą gospodarkę”. Kapitał pozostaje w lokalnym obiegu, nie zasila zagranicznych kont

rynkowych gigantów, zarejestrowanych zazwyczaj w rajach podatkowych. Ponadto łańcuch dostaw na każdym etapie produkcji jest łatwiejszy do zweryfikowania. A przede wszystkim – lokalny transport zmniejsza emisję CO₂ do atmosfery.

4. Kupuj dla demokracji, czyli wspieraj spółdzielnie i alternatywne modele biznesowe, opierające się na ekonomii społecznej i solidarnościowej.

Wybieraj produkty opatrzone certyfikatami ekologicznego i etycznego handlu.

5. Sprawdzaj politykę ekologiczną i społeczną firm, z którymi współpracujesz. Weryfikuj, z jakich surowców one produkują, w jaki sposób utylizują i/lub recyklingują odpady. Czy przestrzegają prawa pracy? Czy płacą podatki?

6. Unikaj współpracy z dużymi korporacjami, wybieraj małe i średnie przedsiębiorstwa, najlepiej lokalne. Dbasz w ten sposób o bardziej zrównoważoną dystrybucję dóbr i pieniędzy wśród lokalnych przedsiębiorstw i pracowników oraz pracowniczek.

7. Sprawdzaj, w jaki sposób banki inwestują Twoje pieniądze. Czy są akcjonariuszami nieetycznych firm lub projektów, jak np. wydobywanie paliw kopalnych albo grabież ziemi czy wody?

Rewizja istniejących relacji gospodarczych

Opierając się na ekologicznym kodeksie etycznym, przeanalizuj sieć relacji gospodarczych, w jakiej funkcjonuje Twoja instytucja. Być może nie wszystkie usługi są konieczne, a może warto je ograniczyć? Przykładowo: w wypadku usług wydawniczych (współpracy z drukarniami) rozważ ograniczenie druku materiałów promocyjno-informacyjnych do niezbędnego minimum (zobacz także: KOMUNIKACJA I PROMOCJA, str. 58). Innym przykładem są usługi ogrodnicze – zdecydowanie lepsze dla środowiska będzie rzadsze koszenie trawników lub wysianie łąki kwietnej, którą wystarczy skosić raz, dwa razy do roku (zobacz także: PRZYRODA str. 18).

Można też część usług przewartościować i dostrzec ich walory rzemieślnicze. Wróćmy do usługi poligraficznej. W ramach programu merytorycznego możesz zorganizować np. warsztat linorytu, ucząc zainteresowanych wykonywania kopii graficznych w tej technice. Oprócz wiedzy dostarczasz uczestnikom konkretnych umiejętności, które niewykluczone, że w przyszłości staną się ich kompetencją zarobkową. Powstałe na warsztacie linoryty możesz wykorzystać w celach promocyjno-komunikacyjnych. Będą one z pewnością traktowane z większym szacunkiem przez odbiorców niż ulotki masowo drukowane na maszynie.

Z pewnością część partnerów biznesowych możesz zastąpić innymi formami przedsiębiorczości, bazującymi na spółdzielczym kapitale (spółdzielnie, kooperatywy). Przyjrzyj się też polityce firm partnerskich. Czy wyznają podobne wartości wobec środowiska jak Twoja instytucja? Jeśli nie, nie rezygnuj z tej współpracy od razu – spróbuj renegocjować warunki umowy.

Spółdzielnie i kooperatywy

Podmioty ekonomii społecznej i solidarnej oraz przedsiębiorstwa społeczne to takie formy podmiotów prawnych, które zarządzane są w sposób demokratyczny, ich działalność nie jest nastawiona na zysk oraz kierują się wartościami dobra społecznego i ekonomicznego. Demokratyczny sposób zarządzania polega na włączeniu w proces decyzyjności członków i członkinie spółdzielni. Dzieje się to zatem inaczej niż w zwykłych przedsiębiorstwach gospodarczych, w których decyzję podejmują właściciele(-lki). Gwarantuje to osobom pracującym na rzecz spółdzielni, że mają pełny wpływ na kierunek rozwoju przedsiębiorstwa i decyzje biznesowe.

Działalność nienastawiona na zysk polega na tym, że wypracowany przychód nie jest prywatyzowany, tylko wspiera dalszy rozwój przedsiębiorstwa i/lub jego pracowników i pracowniczki. Nadrzędnym celem spółdzielni jest tworzenie miejsc pracy – przez co przyczyniają się one do aktywizacji zawodowej osób wykluczonych czy marginalizowanych, reintegracji zawodowej i społecznej, poprawy statusu ekonomicznego lokalnej społeczności i lokalnego rozwoju ekonomicznego. Solidarnościowy aspekt takich przedsiębiorstw polega też na wspieraniu siebie nawzajem. W ramach tego tworzą specjalne sieci i fundusze pomocowe.

Z punktu widzenia ekoetyczności tego rodzaju podmioty samą swoją praktyką działania sprzeciwiają się gospodarczym relacjom wyzysku i eksploatacji. Wspieraj ich, korzystając z oferowanych towarów i usług. W ten sposób dbasz bowiem o dobry stan ekonomiczny, społeczny, a także psychologiczny (walka z wykluczeniem i bezrobociem) miejsca, w którym żyjesz i pracujesz. Współpracując z tymi podmiotami, masz też większą możliwość uzgodnienia zasad współpracy – np. poprzez wybór konkretnych produktów, wykorzystanych w zlecanej przez Ciebie produkcji. Najpopularniejszymi podmiotami ekonomii społecznej i solidarnej są spółdzielnie socjalne, pracy czy inwalidów, ale także organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą. Te podmioty, tak jak inne przedsiębiorstwa, wystawiają faktury za towary i usługi, instytucja kultury może więc się z nimi rozliczyć. Przez ostatnie kilka lat znacząco rozwinęła się polityka rozwoju spółdzielczości. W Internecie możesz znaleźć specjalne wyszukiwarki, z wyborem miast, dzięki którym bez problemu znajdziesz potencjalnych partnerów w zakresie dostawy towarów i usług dla Twojej instytucji – jej przykładem jest m.in. Baza Przedsiębiorstw Społecznych.

Współpraca z osobami fizycznymi

Rozważ wspieranie osób ze społeczności lokalnej, poprzez kupowanie usług lub towarów bezpośrednio od konkretnych osób albo grup nieformalnych. Podmioty te często nie mają osobowości prawnej, nie mogą wystawić faktury. Pamiętaj, że z osobami fizycznymi możesz się rozliczyć, zawierając umowę kupna-sprzedaży.

Wynajmowanie przestrzeni

Instytucje kultury udostępniają swoje przestrzenie pod długoterminowy wynajem lub jednorazowe wydarzenia komercyjne. Przeanalizuj dokładnie każdą propozycję, bo ma ona wpływ nie tylko na środowisko przyrodnicze, lecz także na wizerunek publiczny Twojej instytucji. Jeśli promuje ona picie kranówki, ale restauracja, która podnajmuje od niej pomieszczenia, serwuje klientom tylko wodę butelkowaną, to ta niespójność będzie mocno hamowała proces zmiany codziennych nawyków. To samo dotyczy np. plastikowych naczyń jednorazowych, w których serwuje się jedzenie podczas wydarzenia komercyjnego. Brak spójności w działaniach hamuje proces promowania zmiany i może wywołać zarzut niekonsekwencji w tworzeniu ekologicznie odpowiedzialnej organizacji.

Wpisz do umowy najmu odpowiednie zapisy, szczególnie te dotyczące gospodarowania odpadami, nieużywania plastiku, ale też promujące postawy ekologiczne. W ten sposób kształtujesz ekologiczne nawyki i edukujesz odbiorców oraz partnerów. Dobrym przykładem jest tu bistro Wars i Sawa w Nowym, wynajmujące przestrzeń w Nowym Teatrze w Warszawie, pełniące też funkcję pracowniczej stołówki. Serwowane w nim dania są wegańskie i wegetariańskie.

KROK 3

Jeśli udało Ci się wprowadzić odpowiedzialną społecznie i ekologicznie etykę współpracy z podmiotami gospodarczymi w Twojej instytucji, warto tę postawę promować. Pamiętaj jednak, żeby swoje postawy popierać konkretnymi działaniami i tego samego wymagać od podmiotów współpracujących. Bądź uważny(-na), czy nie są to przypadkiem działania pozorne (tzw. greenwashing).

CSR, czyli społeczna odpowiedzialność biznesu

CSR (ang. corporate social responsibility) to strategia zarządzania, zgodnie z którą przedsiębiorstwa w swoich działaniach dobrowolnie uwzględniają interesy społeczne, aspekty środowiskowe czy relacje z różnymi grupami interesariuszy, w szczególności z pracownikami i pracowniczkami. W języku biznesowym bycie społecznie odpowiedzialnym oznacza inwestowanie w zasoby ludzkie, ochronę środowiska, relacje z otoczeniem firmy – i informowanie o tych działaniach. Istnieje szereg narzędzi, standardów i przewodników, które ułatwiają zarządzanie i implementację społecznej odpowiedzialności do strategii przedsiębiorstwa. Te najbardziej popularne to m.in.: SA 8000 (opublikowana w 1998 r.), AA 1000 (opublikowana w 1999 r.) czy opublikowana w 2010 r. norma ISO 26000.

CSR wykorzystuje szereg narzędzi, takich jak działania na rzecz lokalnej społeczności, działania proekologiczne, programy rozwojowe dla pracowników i pracowniczek, kursy, szkolenia, wolontariat pracowniczy czy kampanie społeczne. Być może w Twojej organizacji już się odbyła akcja lub kampania społeczna będąca częścią CSR-owej strategii danej firmy. Zanim wejdiesz w tego rodzaju współpracę, warto zweryfikować, czy polityka firmy rzeczywiście jest realizowana w praktyce. Może się bowiem okazać, że odpowiedzialne społecznie zarządzanie to jedynie deklaracja, a pojedyncze akcje mają przykryć nieuważną na człowieka i planetę organizację pracy firmy. W ten sposób też można paść ofiarą greenwashingu, czyli zielonego oszustwa.

Warto podkreślić, że koncepcja CSR oraz reprezentujące ją normy i standardy to zjawisko bardzo pozytywne w obszarze biznesu. Poprzez nawiązywanie relacji gospodarczych z firmami realizującymi założenia CSR przyczyniasz się też do promocji tego zjawiska. Wpisując w przetargi kryteria społeczne i środowiskowe oraz wysoko punktuując firmy działające w strategii CSR, promujesz zrównoważony i sprawiedliwy handel. Więcej o społecznej odpowiedzialności biznesu w Polsce przeczytasz na stronie Forum Odpowiedzialnego Biznesu.

Rzecznictwo ekologiczne

Wcześniej wymienione praktyki, dokumenty i postawy – takie jak: wskaźniki środowiskowe i społeczne w przetargach, ekoetykiety, wybieranie do współpracy firm zarządzanych w sposób odpowiedzialny i proekologiczny – przyczyniały się w przeszłości do zmian regulacji prawnych. Przykładem może być kampania na rzecz zakazu testowania kosmetyków na zwierzętach. W roku 2013, po wielu latach walki, Unia Europejska wprowadziła całkowity zakaz testowania produktów kosmetycznych na zwierzętach, w tym produktów gotowych, składników oraz kombinacji składników. Rozporządzenie zakazuje również wprowadzania ich na rynek Unii Europejskiej.

Instytucje kultury to platformy dystrybucji wiedzy mające ogromny kapitał symboliczny i krytyczny – dzięki czemu powinny lobbować na rzecz dokonywania odpowiednich zmian

w prawie. Wraz z dobrymi praktykami, takimi jak realizowanie zielonych przetargów, mogą wpływać na regulacje prawne i przyczynić się do tego, że kryteria środowiskowe i społeczne będą obligatoryjne, a nie jedynie dozwolone. Instytucje te mogą też zawiązywać partnerstwa i sieci, by wspólnie oddziaływać na kształtowanie polityki proekologicznej w urzędach miejskich, wojewódzkich czy departamentach kultury.

Finanse

Finanse to temat, któremu powinniśmy się przyjrzeć równie szczegółowo, jak innym obszarom pracy instytucji. To kluczowe narzędzie, które jest faktyczną siłą organizującą całą działalność, ale także strukturę, relacje między działami, wewnętrzne (często niewypowiedziane) hierarchie i cele. Warto się przyjrzeć, jak finanse organizują instytucję, i spróbować je przyrównać do przyświecających Wam idei. Czy są ze sobą kompatybilne?

Pozyskując dodatkowe finansowanie, powinniśmy sprawdzać, czy wartości i cele donatora pokrywają się z tymi określonymi w misji Twojej instytucji. Czy bierzesz pod uwagę zasady i sposób działania partnerów biznesowych? Czy szukając kolejnych źródeł finansowania, instytucja nie popada w nadprodukcję, ciasne harmonogramy, eksploatację zasobów naturalnych, rzeczowych i ludzkich? Przyjrzyj się sposobom pozyskiwania i wydatkowania środków, którymi operujecie. Pomoże to stworzyć faktyczny obraz pracy instytucji. Zweryfikuj priorytety budżetowe, rozważ zawarte współpracy biznesowe, zastanów się nad koniecznością pozyskiwania kolejnych grantów. Pamiętaj, że wprowadzenie praktyk proekologicznych – czy to w materiałach stałych (wyposażeniu, sprzętach), czy w miękkich praktykach pracy i komunikacji – jest ekonomiczne i może znacznie obniżyć wydatki.

KROK 1

Klimatyczny Stan Wyjątkowy to moment, gdy konieczna jest edukacja i praca na rzecz rozwoju świadomości proekologicznej wewnątrz i na zewnątrz instytucji. Uwzględniaj środki finansowe na takie działania w budżetach prowadzonych projektów. Pamiętaj, że kluczem do zrównoważonego budżetu jest odpowiednie planowanie.

Więcej czasu, inne wydatki

Wdrażając ekologiczne i zrównoważone myślenie w instytucji, tak naprawdę zmniejszasz wydatki. Stosując politykę umiaru, długoterminowego myślenia oraz odzyskiwania i ponownego używania można znacznie zmniejszyć koszty. Potrzebny jest jednak czas na długofalowe planowanie i komunikację z partnerami. Instytucje muzealne mogą np. zmniejszyć liczbę wystaw. Jest to propozycja, która pojawia się w kontekście nie tylko ekologii, lecz także nadprodukcji. Mniej wystaw w ciągu roku daje więcej czasu na pogłębiony research, głębszą i włączającą współpracę już w fazie koncepcyjnej z zespołem edukacji, artystkami i artystami oraz zespołem realizacji i komunikacji. To też więcej czasu na animację wystawy, docieranie do nowych grup odbiorców, rozwój publiczności. Może to zatem przynieść wymierne korzyści w postaci liczby odbiorców, z której instytucja się rozlicza. W takim wypadku inaczej jednak planuje się wydatki – nie na kolejne przedsięwzięcia, ale na dłuższą i pogłębioną pracę z mniejszą liczbą realizacji w ciągu roku.

W kwestii zakupu sprzętów do instytucji czy na potrzeby realizowanych programów najlepiej jest zacząć od rzetelnego planowania. Szeroko opisujemy ten proces w obszarze PRODUKCJA: MATERIAŁY, str. 35. Na początku dobrze jest wyjść od zasady 3R, czyli reduce – ogranicz, reuse – użyj ponownie, recycle – przetwórz, i dodać także repair, czyli napraw. Ważne jest to,

aby w kosztorys zakupów w kalkulowane były kryteria kosztów eksploatacji, rentowności i utylizacji nowych sprzętów, na których zakup jednak się decydujemy. Może się to wiązać z większą inwestycją przy zakupie, ale dłuższą żywotnością urządzeń, która przekłada się przecież na bilans ekonomiczny (zobacz także: BUDYNEK, str. 10; PRAKTYKI CODZIENNE, str. 5).

Planuj

Pośpiech zazwyczaj powoduje, że wydaje się więcej pieniędzy, bo brakuje czasu na przemyślane decyzje i postawy prośrodowiskowe. Zaplanuj więc działalność gospodarczą i merytoryczną, uwzględnij czas na wprowadzanie zmian w zakresie ekologiczności instytucji. Rozpisuj prace w kilku horyzontach czasowych (np. roczny, trzyletni i pięcioletni). Pomoże Ci to bowiem odpowiednio zaplanować kolejne etapy. Przeprowadź dokładną diagnozę zasobów własnych oraz otoczenia. Przeanalizuj, z kim możesz nawiązać lokalne współpracy, z kim możesz współdzielić sprzęty, a także koszty. Może w programie znajdziesz pozycje, do których realizacji masz szansę zaprosić inne instytucje albo organizacje i tym samym rozłożyć ich finansowanie? Kiedy sprowadzasz ekspertki i ekspertów z innych miast albo krajów, poinformuj o tym pracowników i pracowniczki innych instytucji. Może wiedza ekspercka, z którą przyjadą, przyda się również gdzie indziej? Wtedy możecie też podzielić się kosztami. Szereg praktyk ekologicznych, okazują się również ekonomiczne, bo wykorzystują wzajemne zasoby i stawiają na współpracę, opisujemy w tekstach: DOBRE SĄSIEDZTWO, str. 22, PRODUKCJA: MATERIAŁY, str. 35, PRODUKCJA WYDARZEŃ, str. 45.

Priorytet na edukację obecny w budżecie

W budżecie instytucji i poszczególnych projektów ustaw priorytet na wszelkie działania podnoszące świadomość ekologiczną. Zaczynij od siebie i przeznacz fundusze na działania wewnątrz zespołu, na spotkania i wykłady z ekspertami i ekspertkami. Uwzględniaj praktyki edukacyjne dla całego zespołu w budżetach wystaw, spektakli, konferencji. Nie twórz iluzji dodatkowych szkoleń czy warsztatów, które miałyby odciągać zespół od właściwej pracy, a tym samym powodować napięcie. Instytucja kultury – jako platforma dystrybucji wiedzy – powinna w każdym planowanym projekcie szukać okazji do pogłębiania kompetencji swojego zespołu.

KROK 2

Wiedza o kryzysie ekologicznym i klimatycznym obliguje zespół instytucji do odważnego przyjrzenia się, z jakich źródeł finansowych korzystacie. Sprzeciwiając się relacjom gospodarczym nastawionym wyłącznie na ekspansywną eksplorację zasobów i wąsko pojęty zysk, należy zrewidować praktyki finansowe, jakie uznaje się często za „zwyczajowe”.

Kultura wolna od paliw kopalnych

Konsekwentna realizacja założeń ekologizacji oznacza rewizję zasad współpracy z zewnętrznymi podmiotami, zarówno w przypadku finansowania własnych działań przez prywatne podmioty, jak i w kwestii udostępniania swoich przestrzeni pod zewnętrzne wydarzenia branży biznesowej. Zagraniczne ruchy, takie jak: *Fossil Free Culture* (#fossilfreeculture), *BP or not BP?* czy *Liberate Tate*, skutecznie naciskają na instytucje, by zrezygnowały z dotacji pochodzących od megakorporacji, zarabiających na ekspansywnym wydobywaniu surowców naturalnych. Domagają się, aby kultura i sztuka nie były traktowane przez te

megakorporacje jako sposób na czyszczenie wizerunku (tzw. greenwashing). Polityka finansowania instytucji powinna odzwierciedlać jej założenia programowe.

Zanim zaczniesz współpracę ze sponsorem, sprawdź, jakie ma podejście do założeń zrównoważonego rozwoju, czy dba o środowisko, jak produkuje i z czego, a także jak traktuje pracowników i pracowniczki w swoich firmach. Pamiętaj, że jako instytucja kultury dysponujesz zaufaniem i prestiżem społecznym, wpływasz na wizerunek swoich partnerów biznesowych i sponsorów, podnosisz ich status. Mimo pokusy zwiększenia budżetu instytucja powinna sprawdzić, skąd pochodzą dane środki finansowe i w jakich warunkach zostały pozyskane. Stwórz listę wytycznych i wartości, które firmy partnerskie i sponsorzy powinni spełniać, np. czy firma inwestuje w wydobywanie paliw kopalnych; czy jej działalność jest związana z grabieżą wody i ziemi, zanieczyszczeniem wód powierzchniowych albo podziemnych, wyzyskiem pracowniczym; czy opłaca podatki w kraju działalności etc. (zobacz: także EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90).

Kultura wolna od wyzysku

Instytucja kierująca się zrównoważoną polityką finansową powinna współpracować przede wszystkim z podmiotami ekonomii społecznej i solidarnościowej, czyli spółdzielniami, kooperatywami, fundacjami, które w swojej działalności dążą do zmiany stosunków gospodarczych, społecznych i ekologicznych. Są to mniejsze podmioty niż globalne korporacje, dlatego masz większą możliwość weryfikacji ważnych dla Ciebie standardów. We wszystkich konkursach, przetargach czy zapytaniach ofertowych preferuj współpracę z podmiotami ekonomii społecznej i solidarnościowej (zobacz także: EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90).

Jawność w wynagrodzeniach

Ekologiczność to sprawiedliwość: środowiskowa, gatunkowa, społeczna, ekonomiczna. Dlatego konieczne jest stosowanie transparentności w systemie wynagrodzeń bez względu na płeć, wiek, stan sprawności, światopogląd, narodowość, pochodzenie etniczne czy orientację seksualną. Należy także unikać dysproporcji wynikających jedynie z kapitału symbolicznego, powiązanego z osobistą marką lub zajmowaną w środowisku pozycją. Dobrą praktyką jest stworzenie i stosowanie regulaminu wynagrodzeń dla współpracowników oraz współpracowniczek, tak aby wszystkie zespoły mogły się do niego stosować. Krokiem naprzód będzie też upublicznienie takiego regulaminu. Dzięki temu osoby, z którymi podejmujecie współpracę, będą znały obowiązujące u Was stawki wynagrodzeń. Tabuizacja stawek finansowych prowadzi do wielu nadużyć, manipulacji i nierówności. Te same zaburzenia związane są z niejawnym systemem honorariów za prace artystyczne (zobacz także: PRACOWNICZKI I PRACOWNICY, str. 28).

Współdecydowanie o budżecie

Traktując finanse jako ramę organizacyjną pracy instytucji, warto zaplanować proces współdecydowania o sposobie wydatkowania środków. Na początku może to dotyczyć fragmentu budżetu, którego zakres systematycznie będzie zwiększany. Ekologiczność to budowanie relacji dbania o siebie, o różnorodne otoczenie i dobrą przyszłość. Ważnym narzędziem w tym procesie jest włączanie w decyzyjność, wspólne wyznaczanie priorytetów. Dzięki temu można uwzględnić różne perspektywy i potrzeby, podjąć rozmowę o zasobach. Poniżej znajdziesz kilka przykładów, jak rozpocząć taki proces.

Fundusz Feministyczny to organizacja grantowa. Wyboru dofinansowanych inicjatyw dokonuje się na forum, czyli pomysłodawczynie same oceniają nawzajem swoje pomysły i wyłaniają projekty, które otrzymają wsparcie. Warszawska inicjatywa Otwarty Jazdów we współpracy z Dzielnicowym Domem Kultury organizuje co roku program Otwarty Uniwersytet Jazdów. Specjalnie powołana rada, która wybiera projekty do realizacji, składa się nie tylko z pracowników Domu Kultury, lecz także z organizacji i mieszkańców wchodzących w skład Otwartego Jazdowa, gospodarzy terenu, na którym projekty będą realizowane.

Ten sam mechanizm był wykorzystywany przez Radę Programową Parku Rzeźby na Bródnie (reprezentującą kilka stron: instytucjonalną, urzędniczą, społeczną, artystyczną) przy otwartym naborze na projekty artystyczne w 12. edycji programu.

Te przykłady to modele, w których proces decydowania o tym, jakie działania mają zostać sfinansowane, jest rozszczełniony. Włącza się w niego więcej perspektyw – często różnych, ale dających sobie nawzajem równe prawo głosu, prowadzenia dyskusji w celu zyskania pełniejszego oglądu potrzeb i celów.

KROK 3

Transformowanie instytucji kultury w instytucję ekologiczną nie zawsze oznacza inwestowanie znacznych zasobów finansowych. Zwróć uwagę, jak wiele praktyk można wprowadzić bezkosztowo. Wymagają one reorganizacji sposobu zarządzania głównie poprzez uporanie się ze schematami myślowymi i przyzwyczajeniami. Takie zmiany nie są drogie w znaczeniu finansowym. Kosztują wysiłek związany ze zmianą nawyków i pojawieniem się poczucia wydłużania czasu na realizację czy nawet pozornej nieskuteczności. To jednak ważne, by z ekologiczności nie robić dodatkowego projektu, tylko traktować ją jako ramę (re)organizacyjną. Dlatego jeśli zdecydujesz się na szukanie dodatkowego finansowania, które miałoby pokryć koszty zmian, zastanów się, czy na pewno tego potrzebujesz.

Integracja kosztów w działalności instytucji

Planując wdrażanie rekomendacji i propozycji, które znajdziesz w Przewodniku oraz innych podobnych publikacjach, zatrzymaj się i spójrz na Wasze działania oraz sposoby ich realizacji, plany prac na najbliższy rok i kilka lat do przodu. Razem z zielonym zespołem (zobacz także: ZIELONE ZESPOŁY, str. 33) stwórz propozycję włączenia ekopriorytetów w planowane projekty. W możliwie szerokim zakresie przedyskutujcie wszyscy wdrażanie polityki ekologiczności. Wspólnie znajdźcie w projektach miejsca, w których można rozwinąć działania prośrodowiskowe. Poszukując dodatkowego finansowania, zrób podobnie. Zamiast tworzyć nowe projekty, włączaj ekologiczne transformacje w programy instytucji. Szukaj sojuszy i koalicji, dziel się kosztami. Jeśli decydujesz się na inwestycję, zwracaj uwagę na szereg wyznaczników, dbając przy tym o długie życie kupowanych przedmiotów i stosowanych rozwiązań oraz możliwie szeroki zakres ich przydatności, wychodzący poza interesy wyłącznie jednej instytucji (zobacz także: EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90)

Twardy sprzęt i miękkie kompetencje

Szukając funduszy na inwestycję, staraj się balansować pomiędzy twardymi a miękkimi zasobami. Panele fotowoltaiczne, cyrkularny obieg wody to ważne do realizacji projekty, które z pewnością przyczynią się do ekologicznie odpowiedzialnego funkcjonowania insty-

tucji. Jednak na równi z twardymi inwestycjami w infrastrukturę, myśl o rozwiązaniach miękkich, bazujących na rozwijaniu kompetencji zespołu i podnoszeniu jego ekologicznej świadomości.

Szukając grantów, zwracaj uwagę na te służące wymianie doświadczeń. Obserwuj też procesy zmian w innych instytucjach. Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski, Centrum Kultury Zamek w Poznaniu oraz Fundacja Inna Przestrzeń w ramach unijnego programu Erasmus Plus szkolą swoich pracowników i pracowniczki w zakresie edukacji ekologicznej w obszarze kultury i sztuki. W ramach wymiany dobrych praktyk wyżej wymienione konsorcjum wymienia się doświadczeniami z takimi zagranicznymi instytucjami jak: City Minde(d); Climate Museum czy Finnish Museums Association.

Pamiętaj także, aby dzielić się nowymi inwestycjami i kompetencjami z lokalnymi sieciami. Nie zamykaj sprzętu ani wiedzy w ramach jednej instytucji!

Jak szukać grantów?

Śledź konkursy w ramach programów samorządowych, rządowych i unijnych. Na mapę projektowo-grantową na pewno warto wpisać Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Aktywni Obywatele, Program LIFE, Erasmus+. Przyjrzyj się też inicjatywie URBACT, która wspiera lokalnych instytucjonalnych liderów i miasta w zintegrowanym programie zrównoważonego rozwoju. Kilka polskich miejscowości już z niego korzysta, m.in. Wrocław. W ramach tego programu tamtejszy urząd miasta razem z instytucjami kultury pracują nad mechanizmami wsparcia transformacji ekologicznej na polu kultury. Nawiązuj bezpośrednią współpracę z poszczególnymi biurami urzędu miasta, np. tymi odpowiedzialnymi za politykę klimatyczną czy programy unijne. Pamiętaj, że Unia Europejska założyła, iż do 2050 r. stanie się neutralna klimatycznie. Za tą deklaracją stoi Europejski Zielony Ład, w ramach którego przewidziane są konkretne kwoty na wsparcie transformacji. Obserwuj wiadomości na ten temat. Możesz też posiłkować się wskazaniem zagranicznych organizacji czy sieci, które powstały, by wspierać społeczne i miejskie zmiany na rzecz zrównoważonego rozwoju. Organizacja Julie's Bicycle przygotowała przegląd fundacji pomagających w działalności organizacji i instytucji kultury, który znajdziesz na ich stronie internetowej.

Rzecznictwo

Podobnie jak w innych obszarach, część zmian można tu podejmować poprzez indywidualne praktyki wewnątrz zespołu, a część – poprzez tworzenie modeli zewnętrznej współpracy. Jednak sposób organizacji i prowadzenia poszczególnych instytucji określają rozporządzenia. Dlatego konieczne jest tworzenie koalicji w obszarze kultury, które wspólnie będą naciskać na zmiany w wytycznych przydzielania funduszy, a także wskazywać ekologicznie priorytetowe wyzwania. Domagajmy się tego, aby to ekologiczna i etyczna sensowność organizowała strukturę wytycznych finansowania instytucji, otwarte konkursy, dotacje celowe i wszelkie formy finansowania i dofinansowywania kultury. Przykładem klimatycznie zorientowanej sieci w obszarze kultury jest sieć MAST z Manchesteru (Manchester Arts Sustainability Team. W jego ramach różne instytucje kultury podjęły wspólne prace nad osiągnięciem celu zeroemisyjności w skali miasta (zobacz także: POLITYKA INSTYTUCJI, str. 100, EKOETYKA WSPÓŁPRACY, str. 90).

Polityka instytucji

Ekologizacja polityki instytucji powinna odzwierciedlać kolektywne uznanie zespołu, że troska o środowisko, w którym żyjemy, i potrzeba podjęcia pracy na rzecz utrzymania warunków klimatycznych i ekologicznych w dobrym stanie to zasadniczy wyznacznik dla funkcjonowania tej instytucji. W naszym przewodniku przyjmujemy, że polityka instytucji jest wyrażona jako strategiczny dokument (ekostrategia) oraz stanowi sumę działań wychodzących z konkretnych wartości i celów. To ważne, aby była ona wyrazem aktywności podejmowanych przez zespół, odbiciem codziennych praktyk sąsiedzkich, produkcyjnych, technologicznych, komunikacyjnych i innych. Powinna też ona odpowiadać na wyzwania aktualnej rzeczywistości oraz przyszłości.

Politykę instytucji w zakresie ekologizacji należy kształtować oddolnie, a nie narzucać z góry. Tylko wtedy bowiem ma ona szansę funkcjonować w praktyce, a nie pełnić funkcję martwego dokumentu pełnego deklaracji. Ważne też, by była dokumentem otwartym, weryfikowalnym i odpowiadającym na dynamicznie zachodzące zmiany. Polityka instytucji musi być określana w sposób partycypacyjny, z całym zespołem.

KROK 1

Praca nad ekologizacją polityki instytucji nie musi czekać, aż zostaną wypracowane ekologiczne działania programowe i operacyjne w Twojej instytucji. Te procesy mogą – a nawet powinny – odbywać się równolegle. W polityce instytucji zwracaj uwagę na to, by była ona odpowiednio zrozumiana i popierana przez cały zespół. Dlatego szczególnie warto zwrócić uwagę na zespołowość i powszechność, czyli dążyć do tego, by dotrzeć do każdego pracownika i każdej pracowniczki. Podobnie jak w innych obszarach – polecamy tu zacząć od postawienia właściwej diagnozy.

Mapowanie zachodzącym zmian i aktualnych potrzeb powinno zachodzić na kilku poziomach: zarówno tych podejmowanych wewnątrz instytucji, polegających na praktykach i potrzebach poszczególnych pracowniczek i pracowników, jak i tych na zewnątrz, na które instytucja może odpowiedzieć. Chodzi tu o globalne wyzwania dotyczące skutków zmian klimatycznych i kryzysy ekologiczne. W pierwszym kroku najlepiej jest zadbać o proces nie-nachalnej edukacji, czyli takiej, która będzie zintegrowana z funkcjonowaniem instytucji.

Pracujemy wspólnie

Pamiętaj, że instytucja to zespół. Jeśli nie jesteś w kadrze zarządzającej, nie czekaj na rozporządzenia idące z góry – samodzielnie zacznij zbierać obserwacje i informacje. Jeżeli zarządzasz instytucją, nie zsyłaj na zespół obwieszczenia o wyjątkowym stanie klimatu z listą wytycznych. Pracujcie wspólnie, wspierajcie instytucjonalnych ekoagentów i ekoagentki, zielone zespoły oraz ich inicjatywy. Jeśli w Twojej instytucji taki zespół nie istnieje, załóż go (zobacz także: ZIELONE ZESPOŁY, str. 33). Razem z jego członkami i członkiniami zbierzcie działania ze wszystkich działów, które na różne sposoby starają się odpowiadać na wyzwania klimatyczne. Rozpoznajcie potrzeby, jakie poszczególni pracow-

nicy i poszczególne pracowniczki wskazują jako ważne do włączenia w prace instytucji. Zorganizujcie spotkanie dla całego zespołu, by przedstawić wnioski. Zaprezentujcie działania już podejmowane przez indywidualne osoby albo całe działy. Przedstawcie też dobre przykłady z innych instytucji oraz organizacji. Porozmawiajcie o Waszych motywacjach i inspiracjach.

Dobry start

Zapewnij sobie i zespołowi dobry start. Zbierz już funkcjonujące praktyki (mniejsze i większe) po to, żeby docenić inicjatywy, które są podejmowane – bez względu na stopień ich zaawansowania, złożoności czy podejścia przekrojowego albo systemowego. Lepiej jest unikać zawstydzania czy oskarżania o to, że robi się za mało lub niewystarczająco dobrze. Rzetelnie przyjrzyjcie się temu, co już jest wykonywane, i na tej podstawie wyznaczcie kierunki rozwoju.

Wspólne lekcje

To ważne, by potrzeba podejmowania działań była zrozumiała dla wszystkich pracowniczek i pracowników. Dbanie o równy dostęp do wiedzy poprzez przeznaczenie czasu pracy na wspólną edukację, dyskusję, dochodzenie do wniosków, a potem równy udział w inicjowaniu działań i zmian – bez względu na zajmowane stanowiska czy rozróżnienie na działy – wzmocni zespół i przyczyni się do budowania wiedzy kolektywnej. Dzielenie się różnymi wrażliwościami, dylematami czy ograniczeniami będzie wzbogacać strategię działania instytucji. Zorganizuj serię wykładów i warsztatów, zaproś ekspertki i ekspertów, artystki i artystów – osoby, które będą zasilać Waszą zbiorową wiedzę.

Wycieczki przyrodnicze

Z niemalże wszystkich badań, interpretacji socjologicznych i psychologicznych wynika, że regularny, bezpośredni kontakt z przyrodą pogłębia świadomość zachodzących zmian ekologicznych, uwrażliwia na świat przyrody, przynosi także psychologiczne i emocjonalne wytchnienie. Dobrą praktyką mogą się okazać regularne wyjścia pracownicze w okoliczne dzikie zakątki przyrody. Zaproś przyrodników i przyrodniczek, osoby z zamiłowaniami krajoznawczymi, artystki i artystów – żeby prowadzili dla Was wycieczki pracownicze, dzieląc się swoją wiedzą i zainteresowaniami. Może ktoś z zespołu fascynuje się jakimś terenem albo którymś gatunkiem istot pozaludzkich? Wpiszcie w pracę instytucji praktykę regularnych – np. comiesięcznych – wycieczek. Zadbaj przy okazji o dobry stan emocjonalny pracowników i pracowniczek, wspólnie będziecie się uczyć systemowego zachowywania umiaru w pracy oraz poznacie się w innych sytuacjach niż zawodowe.

Wspólne aktywności

Bezpośredni kontakt z ziemią poprawia samopoczucie – tak donoszą informacje naukowe. Organizując przyjazne, sąsiedzkie przestrzenie (zobacz także: DOBRE SĄSIEDZTWO, str 22), rób to razem z całym zespołem, bez rozróżnienia na działy merytoryczne, administracyjne czy techniczne. Zadbaj o to, by zarezerwować czas na wspólne aktywności. Wyznaczcie dni w kalendarzu, kiedy spędzacie czas na powietrzu, podczas wspólnej pracy. W każdym zespole znajdują się znawcy i znawczynie tematu – osoby takie mogą prowadzić resztę zespołu w działaniach. Pod budynkiem możecie założyć ogród deszczowy. To proste i łatwe w wykonaniu przedsię-

wzięcie, na które nie jest potrzebny duży teren. W trakcie prac przyjmiecie też sporą dawkę wiedzy o stanie klimatu. To będzie też komunikat wysłany do Waszej publiczności, że nie jesteście gotostowni – mówicie w programie o zmianach klimatycznych i sami podejmujecie działania w tym kierunku.

Klimatyczny stan wyjątkowy

Zapoznaj się z raportami na temat alarmów klimatycznych. Najbardziej wszechstronnie opracowane i uznawane przez wiele środowisk naukowych, akademickich i aktywistycznych są raporty Międzyrządowej Platformy ds. Różnorodności Biologicznej i Usług Ekosystemowych (ang. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, IPBES) oraz Międzyrządowego Panelu ds. Zmian Klimatu (ang. Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC)

Znajdziesz tam wiele informacji o tym, że konieczne są niezwłoczne działania na wszelkich szczeblach władzy i wszelkiej zorganizowanej aktywności ludzkiej. Instytucje kultury muszą zajmować stanowisko w tej kwestii i przeciwdziałać lekceważeniu pogłębiających się kryzysów ekologicznych i klimatycznych. Przyłączajcie się do innych instytucji, ogłaszajcie klimatyczny stan wyjątkowy – tak jak zrobili to np. czeskie instytucje i organizacje związane z kulturą i sztuką (zobacz także: PARTNERSTWA I KOALICJE, str. 74).

Rewizja misji instytucji

Otwórz zespołową dyskusję nad potrzebą zrewidowania misji instytucji. Zgadza się z diagnozą o klimatycznym stanie wyjątkowym, popatrzcie krytycznie na misję i cele, jakie stawia przed sobą Wasza instytucja w dokumentach strategicznych. Zobaczcie, jakie wartości wylicza, i zastanówcie się, czy potrzebna jest ich weryfikacja. Przyjrzyjcie się także, jak działalność programowa symbolicznie lokuje Waszą instytucję. Czy mierzy swoją ważność w perspektywie wertykalnej, priorytetyzując działania nastawione na prestiż i sukces wyznaczany zasadami konkurencji, odnosząc się do hierarchii ustalonej globalnie – czyli raczej względem innych instytucji o podobnym do Waszego profilu? Czy może ważność i wyjątkowość Waszej instytucji widziana jest horyzontalnie – tworzy środowisko wzajemnych interesów i dostarcza konkretnych narzędzi służących poprawie jakości życia? Zastanówcie się zespołowo, co aktualny, specyficzny moment dziejowy podpowiada na temat tego, gdzie należy szukać kotwic dla misji instytucji. Jako grupa osób, które przygotowały ten przewodnik, mówimy wprost: kotwic i wartości musimy szukać w najbliższym otaczającym nas świecie, polityce umiaru, we współpracy, polityce dóbr wspólnych, intersekcyjnej sprawiedliwości – czyli takiej, która dotyczy różnych kategorii (środowiskowej, ekonomicznej, społecznej itd.) oraz życzliwości i wspólnotowości.

Bardzo inspirującym przykładem uważnej, włączającej cały zespół, systemowej ewolucji organizacji ze „zwykłej” instytucji sztuki w instytucję dóbr wspólnych jest Casco Art Institute z Utrechtu. Mogłoby się wydawać, że ta transformacja dotyczy czegoś innego. Ale jak w wielu miejscach zaznaczamy, ekologizacja w proponowanym przez nas ujęciu odnosi się do złożoności kryzysów i problemów, które doprowadziły do klimatycznego stanu wyjątkowego. W naszym przewodniku odpowiedzi dla ekotransformacji szukamy w różnych metodach, m.in. ekonomii feministycznej, polityce umiaru (w rozumieniu degrowth) czy dóbr wspólnych. Proces ewolucji, jaki przeszło Casco Art Institute, to przykład bogaty w inspirujące narzędzia i metody pracy oraz współpracy.

KROK 2

Kiedy ustalisz z zespołem rekomendacje i potrzeby co do teraźniejszej i przyszłej roli oraz misji instytucji, nadchodzi czas, by rzetelnie spojrzeć na cały jej organizm. To moment na tworzenie rozwiązań systemowych dla wewnętrznej pracy i sieci wzajemnego wsparcia z innymi podmiotami wdrażającymi zmiany w sposobie organizacji pracy, na określanie szerszego wpływu. Najlepiej, jeśli będziesz to robić w specjalnie powołanej do tego zadania otwartej grupie roboczej.

Rozwiązania systemowe

Tworzenie rozwiązań systemowych, na których będzie się opierać praca instytucji, to działanie, które warto podjąć ze względów praktycznych oraz ujednolicających. Dokumenty operacyjne, procedury czy robocze check-listy z zespołowo wypracowanymi wyznacznikami zachowań ekologicznych przede wszystkim ułatwią Wam pracę. W tym procesie dobrze jest dbać o zachowanie kierunku dół-góra, czyli zbierać stosowane rozwiązania z poszczególnych działań i od zespołów, zgromadzić też potrzeby, jakie pracownicy i pracowniczki zauważają. Warto konsultować propozycje wdrażania nowych praktyk i przeznaczyć czas na sprawdzenie, jak one działają i jak je ulepszyć. Siła oddolnych aktywności polega m.in. na tym, że własnym doświadczeniem pracy poznajemy, rozumiemy i wdrażamy określone zachowania. Mamy dla nich zrozumienie i widzimy potrzebę wprowadzenia narzędzi systemowych. To ważne, zwłaszcza kiedy będziecie wprowadzać nowe praktyki.

Zwracajcie uwagę na tzw. holistyczność, czyli to, że prace poszczególnych działów i zespołów wpływają na siebie. Traktujcie instytucję jak organizm – zależny od świata zewnętrznego. W tekstach z poszczególnych obszarów przedstawiamy szereg możliwych rozwiązań, które mają być przede wszystkim użyteczne. Traktujcie je jako przydatną mapę, dopasowując do własnej specyfiki i potrzeb.

Wzajemne wsparcie w szukaniu ścieżek dla klimatu

Warto dzielić się wiedzą, doświadczeniami, a także wyzwaniami, które napotykacie. Wchodzenie w optykę polityki dóbr wspólnych – w tym zauważenie degradacji przyrodniczej i biologicznej oraz zgoda, by na to reagować – oswobadza nas z logiki nastawionej na niedobór czy wykluczenie! Dzielenie się wiedzą, którą zdobywamy, czy rozwiązaniami, które wdrażamy, nie powoduje ich kurczenia – wzrastają one dzięki obiegowi myśli, idei oraz możliwości. Dlatego warto tworzyć sieci wymiany i dyskusji, wspierać się w dochodzeniu do rozwiązań dostosowanych do różnych instytucjonalnych wymagań. Zainicjuj regularne, np. comiesięczne poranki, śniadania lub południa dla klimatu – spotkania w szerokim gronie reprezentacji instytucji, organizacji, niezależnych osób. Takie sieci z powodzeniem funkcjonują w innych obszarach i sprzyjają wchodzeniu we współpracę – np. sieć Adeste wokół tematu rozwoju publiczności czy „Śniadania i Gadania” organizowane przez NGO Stocznia. Zadbaj o to, by reprezentacja zespołu była rotacyjna i kilkusobowa. Rotacyjność i równy dostęp do spotkań dla wszystkich działów zapobiegają „zamykaniu” wiedzy w ramach jednej specjalności, np. edukatorów i edukatorek. Wiedza, motywacja i zaangażowanie „rozleją się” po całym zespole, bez rozróżnienia na rodzaj wykonywanej pracy. Dbaj o skrupulatność w tym zakresie. Różne kompetencje i doświadczenia zawodowe – to różne perspektywy i wrażliwości.

Opowiedzieć zmianę

W ruchu na rzecz klimatu jedną z ról, którą instytucje kultury mogą na siebie przyjąć, jest opowiadanie o zmianach praktyk i życiowych przyzwyczajęń, tak aby uczynić je powszechnie akceptowalnymi, znośnymi i by stały się nową normą. Może to przyjąć formę włączenia informacji o praktykach, które wdrażacie, do komunikatów prasowych. Jeśli przy organizacji konkretnego wydarzenia instytucja kupiła mniej materiałów, bo korzysta z systemu wymiany, uwzględnij tę informację w promocji. Jeśli zmieniasz strategię komunikacji i promocji na rzecz minimalizowania użycia takich platform jak Facebook czy Instagram, bo rozwijasz inne jej formy – wyraźnie to komunikuj. Informacje o zmianach praktyk (wraz z krótkim uzasadnieniem) będą je popularyzować (zobacz także: KOMUNIKACJA i PROMOCJA, str 58). Równie ważną formą budowania opowieści o koniecznych zmianach jest podjęcie tego tematu w działalności programowej (takiej jak wystawa, program edukacyjny, spektakl). Szukaj odpowiednich słów i buduj opowieści w taki sposób, aby promować nowe wartości. Lepiej jest wcielać poszczególne praktyki do programu, zamiast tworzyć specjalnie im dedykowane projekty. Nie chodzi o to, by podążać za modą na konkretne tematy, ale aby włączyć je w sposób myślenia o programie merytorycznym, przekazywać wartości, jakie za nimi stoją. Mów wprost o poczuciu odpowiedzialności, w obliczu której jako ludzkość stoimy – i którą jako instytucja świadomie podejmujecie (zobacz także: PROGRAMOWANIE, 79).

Finanse

Sposób i rodzaj pozyskiwania finansowania, z którego korzysta instytucja, powinien odpowiedzialnie podążać za kierunkiem stawianych wyzwań. Ochrona klimatu i dbanie o to, by radykalnie ograniczyć wymieranie kolejnych gatunków zwierząt, roślin i grzybów, wyczerpywanie i zanieczyszczanie zasobów naturalnych – wymaga od nas śmiałych działań. Oznacza to potrzebę rewizji źródeł finansowania i odcięcia się od nich, jeśli w danym wypadku ewidentnie dochodzi do nadużyć ekologicznych. Zwracaj szczególną uwagę na środki pochodzące od dużych i wielkich korporacji. Warto przyjrzeć się źródłom zdobywania pieniędzy przez te firmy. Miej na uwadze dorobek ekologicznych ruchów domagających się kultury i sztuki wolnej od paliw kopalnych, takich jak: *Liberate Tate*, *Fossil Free Culture*, *BP or not BP*. Szeroko opisujemy ten dział w oddzielnym tekście (zobacz także: FINANSE, str. 95).

KROK 3

Zespołowa praca oparta na równościowym procesie gromadzenia i wymiany wiedzy, uwrażliwiania się na sytuację klimatycznego stanu wyjątkowego – pomoże wypracować szerokie poparcie dla wprowadzania zmian w funkcjonowaniu instytucji. Warto cały czas pamiętać o co najmniej dwóch kierunkach działań: wewnątrz i na zewnątrz. Wymiar wewnętrzny warto określić w postaci przyjęcia ekostrategii. Poparcie dla zmian nie będzie zawieszone wyłącznie w sferze teorii, lecz przyjmie formę konkretnego planu wdrażania. Wymiar zewnętrzny to przestrzeń współpracy i rzecznictwa. W wielu miejscach tego przewodnika namawiamy do podejmowania współpracy i tworzenia koalicji. Dwukierunkowa optyka jest szczególnie ważna, bo wiemy, że konieczne jest rozpoczęcie zmian od siebie oraz równoległe tworzenie sieci wpływu na zmiany systemowe. To podstawowe dwa kierunki – bez pracy na ich rzecz niewiele uda się zdziałać.

Ekostrategia

Dokument, w którym spiszecie swoje cele, określicie metody pracy, podzielicie pracę na konkretne etapy (odpowiadające zasobom i możliwościom zespołu oraz budżetu), wyznaczycie horyzont czasowy – ma przede wszystkim wymiar praktyczny i użyteczny. Nie musicie go nazywać ekostrategią, jeśli nazwa wyda Wam się przytłaczająca. Najważniejsza jest bowiem jego użyteczność – taki dokument pozwala osadzić całą praktykę, wiedzę oraz plany na teraźniejszość i przyszłość. Zadbaj o to, by zebrać informacje i dotychczasowe praktyki ze wszystkich obszarów pracy instytucji. Niech ten materiał zostanie udostępniony i przedyskutowany na forum. Popatrzcie na własne doświadczenia przekrojowo, ustalcie, co udało się wprowadzić, a gdzie napotkaliście przeszkody. Określcie priorytetowe obszary pracy, właściwe dla specyfiki Waszego zespołu i instytucji. Wskazujcie zarówno łatwe, jak i trudne zadania. Dbajcie o poczucie sprawczości, nie wyznaczajcie sobie wyłącznie wymagających, trudnych w realizacji celów. Szukajcie równowagi i satysfakcji. Wyznaczcie momenty na sprawdzenie, podsumowanie i ewentualne zmiany w planach działania. Bądźcie dla siebie wyrozumiali i wyrozumiałe. Potrzebujemy radykalnych zmian, które dotyczą nie tylko wyznaczania celów, lecz także reorganizację w metodach pracy. W określeniu ekostrategii bierzcie też pod uwagę możliwości zespołu oraz zewnętrzne uwarunkowania.

Dzielcie się swoją ekostrategią w zakresie celów i metod pracy z innymi organizacjami. Jest to bowiem wiedza z obszaru dóbr wspólnych, która pączkuje w miarę jej upowszechniania.

Etyka ekologiczna w misji instytucji

Równie ważne jak określenie planu pracy w postaci ekostrategii jest stworzenie zestawu wartości powszechnie popieranych. Ekologiczność instytucji zobowiązuje do tego, by w centrum umieścić wspólnotowość, dobra wspólne, intersekcjonalny dobrostan, obniżanie śladów węglowych i pracowniczych (wyjaśnienie pojęcia śladu pracowniczego znajdziesz w części: PRACOWNICZKI I PRACOWNICY, str. 28). To szacunek dla wszystkich pracowników i pracowniczek – bez względu na formę zatrudnienia. To stosowanie umiaru w programowaniu i produkowaniu, wspieranie i promowanie podmiotów ekonomii społecznej i solidarnościowej. Ekologiczność instytucji oznacza też branie odpowiedzialności za pozaludzkich sąsiadów – poprzez wspierającą opiekę nad ekosystemem, zapewnianie dobrych warunków życia dla przyrodniczego świata ożywionego i nieożywionego. Ekologiczność to także wychodzenie poza schemat promocji działań i kontaktu z publicznością, skupiający się na energochłonnych i wątpliwych etycznie czy politycznie portalach społecznościowych. Twórz nowe formy relacji i współpracy z odbiorcami i odbiorczyniami swoich działań, lokalnymi społecznościami. Dobry i mocny przykład płynie z Narodowego Teatru w Walii⁵. Do swojej rady programowej zaprasza on mieszkańców i mieszkanki Cardiff oraz wyznaje zasadę, że cała Walia jest sceną teatru narodowego.

Sojuszniczy lobbying w obszarze kultury

W ekologicznej etyce odnajduje się cały organizm instytucji: działalność merytoryczna i edukacyjna, administracyjna, produkcyjna, komunikacyjna, a także jej oddziaływanie na zewnątrz. Dlatego dziel się rozwiązaniami systemowymi z innymi instytucjami, wspierajcie się nawzajem w szczerzej i życzliwej dyskusji. Twórz koalicje i lobbuj na rzecz zmian, pamiętając, że potrzebna jest radykalna zmiana wyobrażeń i praktyk organizujących pracę oraz funkcję kultury. Jesteśmy w tym razem! Pierwszym krokiem do tworzenia sieci osób i pod-

miotów zaangażowanych we wspólne rzecznictwo dla zmian w obszarze kultury może być podpisanie Deklaracji i dołączenie do inicjatywy Kultura dla Klimatu.

Ruch na rzecz klimatu

Instytucje kultury i sztuki dysponują społecznym autorytetem i mają szeroki zakres oddziaływania – dlatego ważne jest to, by dołączały do ruchu na rzecz klimatu. Szukaj partnerstw z lokalnymi ekologicznymi grupami aktywistycznymi, wspieraj te ogólnopolskie i globalne. Publiczne wyrażenie wsparcia dla konkretnych ruchów da im symboliczne wzmocnienie, będzie mieć wymierne skutki w nagłaśnianiu sprawy i domaganiu się reakcji politycznej. Można też zaoferować współpracę – zorientować się, jakie potrzeby mają różne grupy, w czym potrzebują wsparcia, znaleźć metody na włączenie się w konkretną sprawę. Kryzys klimatyczny od wszystkich wymaga stawiania sobie ambitnych celów. Środowisko kultury może zorganizować się w taki sposób, aby razem z organizacjami ekologicznymi i środowiskiem aktywistycznym uczestniczyć w kreowaniu polityki klimatycznej na szczeblach lokalnych, krajowych i globalnych.

Kultura dla Klimatu to oddolna inicjatywa na rzecz ekologizacji obszaru kultury. Grupę tworzą pracowniczki instytucji kultury, organizacji pozarządowych, samorządu, a także niezależne twórcynie i kuratorki, które są zarazem autorkami tego Przewodnika.

Autorki Przewodnika

Ewa Chomicka

Anna Czaban

Aleksandra Jach

Aleksandra Janus

Iza Kaszyńska

Magdalena Klepczarek

Magdalena Komornicka

Joanna Nuckowska

Maria Wilska

Współpraca

Projekt graficzny: Zofka Kofta

Konsultacje merytoryczne: Agata Szczotka-Sarna, Joanna Murzyn, Biuro Ochrony Powietrza i Polityki Klimatycznej Urzędu m.st. Warszawy

Redakcja Przewodnika w wersji pdf: Maria Dutkiewicz

Korekta tekstów na www: Malwina Łozińska

Marbling: Zuzanna Kofta, Ziemia, marbling na papierze, 2021

Kontakt

kulturadlaklimatu@protonmail.com

PROJEKT WSPÓŁFINANSUJĄ:

Publikacja dostępna jest na licencji CC BY 4.0